

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

RIMA SILICKAITĖ

POLITINĖS KAIRĖS IR DEŠINĖS SKIRTIS, TRANSFORMACIJA
IR JOS REIKŠMĖ LIETUVOS PARTINĖJE SISTEMOJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

prof. dr. Andrius Bielskis

VILNIUS

2013

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

POLITINĖS KAIRĖS IR DEŠINĖS SKIRTIS, TRANSFORMACIJA
IR JOS REIKŠMĖ LIETUVOS PARTINĖJE SISTEMOJE

Viešosios politikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621L22003

Vadovas
prof. Dr. Andrius Bielskis
2013 – 03 –25

Recenzentas

2013

Atliko
VPLmns1-01 gr. stud. R. Silickaitė
2013 - 03 - 25

VILNIUS
2013

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2013 - 03 - 25

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Politikos ir vadybos fakulteto, Viešosios politikos magistrantūros studijų
(*fakulteto / instituto, programos pavadinimas*)

Studentė Rima Silickaitė,
(*vardas, pavardė*)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„Politinės kairės ir dešinės skirtis, transformacija ir jos reikšmė Lietuvos partinėje sistemoje“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(*parašas*)

(*vardas, pavardė*)

TURINYS

SANTRUMPOS	6
IVADAS	7
1. POLITINĖS IDEOLOGIJOS	12
1.1. Pagrindinės ideologijų kryptys	12
1.1.1. Kairiosios ideologijos	13
1.1.1.1. Socializmo ištakos.	14
1.1.1.2. Marksistinės ideologijos esmė	14
1.1.1.3. Socialinė revoliucija	17
1.1.1.4. Komunizmas	19
1.1.1.4.1. Marksizmas - leninizmas	19
1.1.1.5. Socializmo teigiami ir neigiami padariniai žmonijai	23
1.1.2. Liberalizmo ideologija	25
1.1.2.1. Liberalizmas pasauliniame kontekste	25
1.1.2.2. Liberalizmas Lietuvoje	28
1.1.2.3. (Neo)liberali ekonominė politikos reforma Lietuvoje Sąjūdžio metais	32
1.2. Dešinėsios politinės idėjos	33
1.2.1. Konservatizmas	33
1.1.4.2. Konservatizmas Lietuvoje	36
2. LIETUVOS POLITINĖS KAIRĖS IR DEŠINĖS ANALIZĖ	39
2.1. Politinės kairės ir dešinės skirstymas pasauliniame kontekste	39
2.2. Politinė skirties Lietuvoje ištakos	41
2.2.1. Sąjūdis ir Lietuvos Komunistų partija	43
2.3. Dešinėsios srovės raida Lietuvoje	43
2.3.1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ištakos	43
2.3.2. Sąjūdžio transformacija bei politika pasitelkiant LKP	46
2.3.3. Tėvynės Sąjunga – Lietuvos Krikščionys Demokratai	50
2.4. Kairiosios srovės raida Lietuvoje	52
2.4.1. Lietuvos Komunistų partija	52
2.4.2. LDDP(LKP) ir LSDP	53
3. LIETUVOS PARTINĖ SISTEMA	58
3.1. Politinių partijų formavimosi ypatumai Lietuvoje	58

3.2. Lietuvos partinės sistemos formavimasis.....	60
3.3. Priežastys, lėmusios politinių jėgų pasikeitimą Lietuvos valdžioje pirmaisiais nepriklausomybės metais	66
IŠVADOS.....	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	72
ANOTACIJA	77
ANNOTATION	78
SANTRAUKA	79
SUMMARY	80
PRIEDAI	81

SANTRUMPOS

AT-AS – Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas

DP – Darbo partija

LCS – Lietuvos centro sąjunga

LDDP – Lietuvos demokratinė darbo partija

LiCS – Liberalų ir Centro Sąjunga

LKDP – Lietuvos Krikščionių Demokratų partija

LKP – Lietuvos Komunistų partija

LLS – Lietuvos Liberalų Sąjunga

LPS – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis/Sąjūdis

LRLS – Lietuvos Respublikos Liberalų Sąjūdis

LSDP – Lietuvos socialdemokratų partija

LTSR – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

TS(LK) – Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai)

TS/LKD – Tėvynės sąjunga/Lietuvos Krikščionys demokratai

TSKP – Tarybų Sąjungos Komunistų partija

IVADAS

XX a. pabaiga Lietuvos valstybei buvo ypatingai svarbi. Komunistinės sistemos griūtis ir šalies nepriklausomybės atkūrimas – vieni iš reikšmingiausių įvykių Lietuvos valstybingumo istorijoje. Lietuvos valstybei grįžti prie senojo valstybės valdymo, kuris egzistavo prieš okupaciją, nebuvo lengva. Iškilo klausimas: ar atgaivinti senąją valdymo tradiciją, ar sekti daug pasiekusiais ir pažangiais Vakarais? Lietuva pasirinko antrąjį kelią. Šalyje, vykdant radikalias transformacijas, pradėjo kurtis politinės partijos. Skirtingai nei Vakaruose, Lietuvoje partijos formavosi remiantis Vakaruose veikusių politinių partijų kairės ir dešinės ideologijų šablonais bei kūrėsi neturėdamos aiškaus socialinio struktūros kontūro (ilgalaikio istorinio vystimosi ir struktūruotų socialinių interesų atstovavimo pagrindo). Jų kūrimasis buvo paremtas nacionalinio išsivadavimo ir sąmoningo totalitarizmo griovimu. Lietuvoje politinės kairės ir dešinės skyrimo pradžia sietina su Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiu (LPS), kuris atstovavo dešiniajai politinei srovei, ir Lietuvos Komunistų partija (LKP), persivadinusia Lietuvos demokratinė darbo partija (LDDP) bei vėliau su ja susijungusia Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP), kurios priskiriamos kairiajam sparnui. Akademiniėje literatūroje šis skirstymas į politinę kairę ir dešinę yra paremtas tam tikromis ideologijomis, kurių skleidėjos yra partijos. Šiame darbe bus pateikiama ideologijų kaita ir jų įtaka partijų veiklai. Pažymėtina, kad vykstant ideologijų turinio pokyčiams, vis dažniau galima išgirsti teiginių apie ideologijų pabaigą. Šis vertinimas yra gan perdėtas. Kartu su sparčiai kintančia visuomene, kinta ir pats politinių ideologijų supratimas bei turinys. Žinoma, tenka sutikti, kad ideologijas šiuo metu yra ištikusi krizė, tačiau, kalbant apie Lietuvos situaciją, verta paminėti V. Radžvilą, kuris teigia, jog kurti naują valstybę be ideologijų yra neįmanoma – jos yra būtinos, nes ideologija yra orientacijos pasaulyje sistema¹. Šiame darbe analizuojant Lietuvos kairę ir dešinę ypatingas dėmesys yra skiriamas Sąjūdžiui ir Lietuvos Komunistų partijai.

Temos naujumas. Politinė kairė ir dešinė istoriniu atžvilgiu analizuojama jau daugiau nei du šimtmečius, tačiau konkrečiu Lietuvos atveju mokslinių darbų negausu. Žvelgiant į politinės kairės ir dešinės skirtį, bei politines partijas iš teorinės pusės, paaiškėja, jog tai plati dimensija, verta išsamiau tyrimų. Šią sritį yra nagrinėję daugelis užsienio autorių². Galima išskirti ir nežamą dalį Lietuvos

¹Budginaitė I., Mačkinis V. *Diskusija „Politinės ideologijos Lietuvoje: genezė ir reikšmė“* <<http://www.postscriptum.lt/renginiai/diskusija-apie-ideologijas/>>, [žiūrėta 2013-03-11].

²Bobbio N. *Kairė ir dešinė: politinė skirtis*, Vilnius: 2004; Sartori G. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. Essex: ECPR Press, 2005; Giddens A. *Beyond Left and Right: The future of radical politics*, Stanford University Press, 1994; Mair, P. *Party System Change: Approaches and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, 1997; Ware A. *Political parties and party systems*. 1996; Benoit, Kenneth, Laver, Michael. *Party Policy in Modern Democracies*. 2005; Balcerowicz L. *Socializmas, kapitalizmas, transformacija*. Vilnius: Algarvė, 1998; Lipset, S. M. and Rokkan, Stein. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York : Free Press, 1967;

akademikų, kurie yra rašę šia tema³ bei inešę nemažą indėlį į Lietuvos politikos tyrimus. Galima išskirti kairiojo sparno politikų A.Sakalo ir B.Genzelio straipsnius⁴, socialinės - ekonominės srities specialistų A.Guogio ir P.Gylio darbus. Visa šių asmenybių pasaulėžiūra, darbai ir kalbos reprezentuoja vakarietišką socialdemokratiją. Vidurio Rytų Europos partinių sistemų tyrime ypač reikšmingi yra A. Krupavičiaus⁵ darbai. Lietuvos partinės sistemos analizėje daugiausiai bus remiamasi A. Krupavičiaus, A. Lukošaičio, V. Laučiaus tyrimais⁶.

Darbo aktualumas. Ši tema vis dar išlieka neabejotinai aktuali, kadangi ypatingai pastaruoju metu vis daugiau yra kalbama apie politinę erdvę dalijančių ilgalaikių skirčių nykimą bei pabaigą.

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje prasidėjo nauja politinio gyvenimo epocha. Išsivadavimas lėmė tai, jog Lietuvos partinė sistema formavosi pagal kitokius dėsningumus nei vakarietiškoji. Jei Vakarų valstybėse partijų skirstymo prioritetai buvo sutelkti ties ekonominiais bei socialiniais klausimais, tai Lietuvoje pagrindinis partinės sistemos diferencijavimas buvo sutelktas ties vertybinio santykio su sovietine praeitimi klausimu. Kairiajame politinio gyvenimo sparne atsidūrė politikai, kurie akcentavo tęstinumo sovietinės praeities atžvilgiu būtinybę, o dešiniajame – tie, kurie reikalavo radikalios desovietizacijos⁷. Tačiau šis sovietinio paveldo vertinimas jau nebėra ta konflikto ašis, pagal kurią būtų galima diferencijuoti šiandieninę Lietuvos partinę sistemą.

Drįsčiau teigti, jog šiandieniniame politiniame gyvenime, o ypatingai po nesenai įvykusių Seimo rinkimų, Lietuvos ideologinė situacija yra labai svarbi akademinės bendruomenės diskusija, tad šis darbas prisideda prie šios aktualios temos gvildinimo.

³ Čepaitienė R., „Lietuvių istorinės sąmonės tyrimų perspektyvos: ideologinis problemos lygmuo“, *Politologija*, 2004, Nr. 3 (35); Jurkynas, M. ir Ramonaitė, A., „Kairė ir dešinė Lietuvoje: laikinas nesusikalbėjimas?“, *Atgimimas*, 2004, Nr. 44 (821); Jurkynas, M., „Political and Social Conflicts in Lithuania: Searching for the Left/Right Dimension and Cleavages“, *BaltSeaNet Working Papers*, Nr. 10. 2003.; Jurkynas M., „Politinio konflikto kaita ir takoskyros“, (Sud.) A. Jankauskas, *Lietuva po Seimo rinkimų 2000*. Kaunas: Naujasis lankas, 2001; Ramonaitė, A., „The end of the Left-Right discourse in Lithuania?“, *Lithuanian Political Science Yearbook*, 2002; Navickas, A., „Lietuvos politinė dešinė: sunki tapatybės paieška“ (Sud.) V. Radžvilas, *Lietuvos politinė dešinė: posovietinio reiškinių bruožai*, 2002; Novagrockienė, J. Lietuvos partinė sistemos raida, (Sud.) A. Krupavičius, *Seimo rinkimai '96: trečiasis atmetimas*, 1998; Šabajevaitė L. *Lietuvos socialinė transformacija: 1990-1997 metai*. Vilnius: VU leidykla, 1999; Degutis M. Penkeri pilietinės visuomenės formavimosi metai: visuomenės reformos ir politinė kultūra, *Politologija*. 1995. Nr. 1(6); Krupavičius A. Pokomunistinė transformacija ir Lietuvos partijos. Kn. *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*. Kaunas: Litera, 1996.

⁴ Genzelis B., *Sąjūdis*. Vilnius: Priedai, 1999; Sąjūdis: priešistorė ir istorija. – Vilnius: Pradai, 1999; Socialinės ir politinės minties raida Lietuvoje: būti ar nebūti Lietuvai? – Vilnius: Margi raštai, 2005.

⁵ Krupavičius A. Pokomunistinė transformacija ir Lietuvos partijos. Kn. *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, Kaunas: Litera, 1996; Krupavičius A., Lukošaitis, A. „Politinės partijos ir partinė sistema“, (Sud.) Krupavičius, A., Lukošaitis, A. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004; Krupavičius A., „Party Systems In Central East Europe“, (Ed.) Jankauskas, A. *Lithuanian Political Science Yearbook*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, 2004;.

⁶ Lukošaitis A., „Moderniosios partinės sistemos formavimosi etapai Lietuvoje“, (Sud.) A. Jankauskas, E. Kūris, J. Novagrockienė, *Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema, I knyga*, Kaunas: Naujasis lankas, 1997; Laučius V., „Konservatizmo minties tradicijos pagrindai ir idėjiniai priešstravimai“, (Sud.) V. Laučius, *Konservatizmo takoskyros*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006; Krupavičius A., Lukošaitis, A. „Politinės partijos ir partinė sistema“, (Sud.) Krupavičius, A., Lukošaitis, A. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004

⁷ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus. 2007

Problematika. Šiandieninėje valstybėje vis didesne problema tampa įsitikinimas, jog tradicinis politinio spektro skirstymas į kairę ir dešinę nyksta. Toks vertinimas atsiranda dėl to, kad sparčiai keičiantis visuomenei tuo pačiu daugėja ir naujų socialinių bei politinių problemų, kurios nebetelpa į tradicinę kairės ir dešinės perskyrą. Todėl nemažai kritikų pradeda kalbėti apie šios dichotomijos ideologijų pabaigą.

Deja, ideologijų situacijos nepagerina ir tai, kad politinės partijos, teikdamos pirmenybę pragmatizmui, įgyvendina politiką, kuri yra negrindžiama partijos išpažįstamomis ideologinėmis vertybėmis. Dėl šios priežasties, nuo nepriklausomybės atgavimo iki dabar, Lietuvos partinė sistema vis dar pasižymi nestabilumu. Net ir šiuo metu daugumos Lietuvos politinių partijų programos yra painios, sunku atskirti, kuri partija atstovauja vien tik kairiųjų ar vien tik dešiniųjų ideologijos kryptį. Juntamas ideologinis partijų pasimetimas. Darbe bus bandoma išsiaiškinti, kokios priežastys lėmė tokią susidariusią partijų situaciją Lietuvoje, taip pat bus aiškinamasi kokią įtaką partijoms turėjo ideologijos turinio pokytis, ideologijų vertybių stoka bei sovietinė praeitis Lietuvos politinių partijų ir partinės sistemos formavimuisi. Bus bandoma paaiškinti ir aptarti Sąjūdžio veiksmus Komunistų partijos atžvilgiu ir atsakyti į klausimą kodėl politinės ir ideologinės skirtys yra labiau retorinės, nei darančios esminę įtaką Lietuvos politiniam gyvenimui.

Darbo objektas – politinės kairės ir dešinės skirtis Lietuvoje ir jos įtaka partinei sistemai.

Darbo tikslas – išanalizuoti politinės dešinės ir kairės skirtį, jos atsiradimo priežastis, transformaciją bei reikšmę Lietuvos partinėje sistemoje.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti tradicines politines ideologijas, jų ištakas, bei jų reikšmę politinėms partijoms ir partinėms sistemoms.
2. Išanalizuoti politinės kairės ir dešinės situaciją bei jos raidos istoriją Lietuvoje.
3. Ištirti šios diados turinio pokyčius, kuriems įtakos turėjo europinės tendencijos ir vidaus politikos realijos.
4. Aptarti Lietuvos Komunistų partijos ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą, deklaruojamas vertybes bei jų kaitą ir šių politinių jėgų vietą kairės ir dešinės spektre.
5. Išsiaiškinti Lietuvos politinių partijų ir partinės sistemos formavimosi ypatybes.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Darbo įvade yra pagrindžiama šio darbo tiriamoji tema, pateikiamas darbo tikslas ir keliami konkretūs šiam tikslui išsikelti uždaviniai, nurodomas darbo objektyvumas, problematika, aktualumas, hipotezė ir tyrimo metodai.

Pirmojoje magistro darbo dalyje apžvelgiamos politinių ideologijų ištakos, jų kryptys bei situacija Lietuvos politiniame gyvenime.

Antrojoje darbo dalyje analizuojamos Lietuvoje po nepriklausomybės atgavimo susidariusios politinės kairės ir dešinės skirties ištakos, jos skirstymo atsiradimo priežastys. Daug dėmesio yra skiriama Lietuvoje politinės kairės – dešinės pasiskirstymą lėmusiam Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui (dešinysis blokas) ir Lietuvos komunistų partijai (kairysis blokas), kurių takoskyros pagrindu Lietuvoje formavosi partinė sistema. Apžvelgiama šių politinių jėgų raida bei tarpusavio santykiai siekiant Lietuvos nepriklausomybės. Pateikiama partijų ideologinių vertybių kaita, vykusi nuo valstybingumo atgavimo laikų.

Trečiojoje dalyje nagrinėjama politinių partijų raida šalyje bei partės sistemos formavimosi ypatumai Lietuvoje. Trumpai apžvelgiamos priežastys, kurios lėmė politinių jėgų pasikeitimą valdžioje pirmaisiais nepriklausomybės metais.

Magistro darbas baigiamas išvadomis.

Tyrimo metodai:

1. Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės, mokslinės – publicistinės literatūros, dokumentų, internetinių šaltinių analizė.

2. Aprašomasis – analitinis bei lyginamosios analizės metodas.

Literatūros ir šaltinių apžvalga.

Šiame darbe bus remiamasi politinių partijų skirties, preferencijų, partijų ir politinės sistemos analizės problemas nagrinėjusiais Lietuvos ir užsienio tyrėjais. Vienas iš svarbesnių, politinės kairės ir dešinės skirties tema rašiusių užsienio autorių yra laikomas N. Bobbio. Jis savo knygoje *Kairė ir dešinė: politinė skirtis* išsamiai pateikia šios diados skirties kriterijus, bei argumentuotai neigia jos nykimą, teidamas, jog ideologijų medis vis dar žaliuoja. Be šio garsaus italų teisės ir politikos filosofo, nagrinėjant politinę sistemą ir ideologijas, nemažai prisidėjo visa eilė ir kitų užsienio autorių⁸. Lietuvoje daug darbų apie Lietuvos politines partijas, jų pokomunistinę raidą bei partinę sistemą yra rašęs A. Krupavičius, A. Lukošaitis bei J. Novagrockienė. Tuo tarpu Lietuvos politinės dešinės ir kairės giluminę skirtį nagrinėjo A. Ramonaitė savo knygoje *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*⁹. Taip pat minėtini ir kiti Lietuvos autoriai analizavę ideologijas ir partinę veiklą¹⁰. Nagrinėjant liberaliąją mintį svarbūs Vytauto Kavolio -

⁸ Heywood A., *Plitical ideologies: an introduction*, Macmillan press LTD, 1998 [1992]; Hix S., *Europos Sąjungos Politinė Sistema*, Vilnius: Eurigmas, 2006.

⁹ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007.

¹⁰ Lukošaitis A., „Moderniosios partinės sistemos formavimosi etapai Lietuvoje“, (Sud.) A. Jankauskas, E. Kūris, J. Novagrockienė, *Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema, I knyga*, Kaunas: Naujasis lankas, 1997; Indriūnas A.V., Šiaurukas, J.G., *Socialinis liberalizmas ir kitos politinės ideologijos*, Vilnius: Firidas, 2006; Butkevičienė E., Vaidelytė E., Žvaliauskas G. „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“, *Politologija*, 2009, 2 (54).

didžiausio lietuviškojo liberalizmo ideologo ir teoretiko išeivijoje darbai bei L. Donskio straipsnių rinkiniai bei kūryba¹¹. Apie liberaliąją mintį Lietuvoje, be jau minėtų autorių, yra rašę ir kiti Lietuvos politiniai visuomenės veikėjai¹².

Tuo tarpu analizuojant kairiąją ideologiją šiame magistro baigiamajame darbe daugiausia buvo remtasi K. Marso ir F. Engelso *Komunistų partijos manifestu*, kuris yra laikomas vienu iš įtakingiausių visų laikų politinių deklaracijų. Šiame dokumente autoriai apibrėžė komunizmo ir komunisto sąvoką, pateikė pagrindinius komunistų tikslus bei metodus¹³. Kairiosios srovės tema daug mokslinių straipsnių yra paskelbęs filosofas A. Bielskis, kuris savo straipsnių knygoje, kuri yra laikoma pirmąja originalia kairiosios minties knyga posąjūdinėje Lietuvoje, *Demokratija be darbo judėjimo?* aiškiai išdėsto Lietuvos kairiųjų intelektualų darbo žmonių kovojimą už žmogaus teises, profsąjungų veiklą Lietuvoje ir kituose Europos miestuose bei pateikia savo požiūrį dėl veiksmingo demokratinio atstovavimo¹⁴. Minėtina ir Č. Baužos ir B. Bivainio straipsniai, kuriuose jie pateikia politinės kairės laimėjimus bei padarinius Lietuvoje¹⁵.

Lietuvoje apie konservatizmą nemažai rašė V. Landsbergis bei B. Genzelis¹⁶. Tuo tarpu nagrinėjant dešinėsios politines jėgas, minėtina V. Radžvilo knyga *Dešinėsios politinės partijos Lietuvoje: kai kurie genezės ir formavimosi ypatumai*¹⁷.

¹¹ Kavolis V., „Liberalaus galvojimo erdvėje“, *Matmenys*, 1992, Nr. 63; Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992; Kavolis V., „Šiandieninė pažangumo reikšmė“, (Sud.) V. Gasiliūnas, *Metmenų laisvieji svarstymai: 1959 – 1989*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993.

¹² Donskis L., *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006; Donskis L., *Lietuviškasis liberalizmas 2*, Vilnius: Versus Aureus; Berenis V., „Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija“, (Sud.) Repšienė R., *Lietuviška liberalioji istorinė tradicija ir mitai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009; Grinius K., *Naujas Židinys-Aidai*, 1996, Nr. 7/8; Gureckas A., „Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja“, (Sud.) V. Kavolis, *Lietuviškasis liberalizmas*, Vilnius: Versus Aureus, 2008; Indriūnas A.V., Siaurukas, J.G., *Socialinis liberalizmas ir kitos politinės ideologijos*, Vilnius: Firidas, 2006 ir kt.

¹³ Marxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949; Maxas K., Rinktiniai K. Marso ir F. Engelso raštai (II tomas). *Gotos programos kritika*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1950; Marx K., F. Engelsas, *Vokiečių ideologija*, Vilnius: Mintis, 1974

¹⁴ Bielskis A., *Demokratija be darbo judėjimo?*, Kaunas: Kitos knygos, 2009; Bielskis, A., „A Floundering or Flourishing Democracy? Reasons for the Weakness of the Political Left in Lithuania“ in *The Left in Central and Eastern Europe*, (ed.) M. Syska, Warsaw-Wrocław: Ferdinand Lassalle Centre for Social Thought, 2011.

¹⁵ Bauža Č., P. Bivainis, „Politinės „kairės“ laimėjimai ir jo padariniai Lietuvoje“, *Viešojo politika ir administravimas*, Vilnius: MRU leidykla, 2004. Nr. 9.

¹⁶ Landsbergis V., „Apie Sąjūdžio ideologiją“, (Sud.) I. Adomaitienė, *Sąjūdis ir dabartis*, Vilnius: Margi raštai, 2004; Landsbergis V., „Sąjūdžio taktikos Evoliucija“ (sud.) D. Blažytė, V. Kašauskienė, *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*, Vilnius: LII leidykla, 1998; Landsbergis V., *Lūžis prie Baltijos*, Vilnius: Vaga, 1997;

¹⁷ Radžvilas V., „Dešinėsios politinės partijos Lietuvoje: kai kurie genezės ir formavimosi ypatumai“, (sud.) V. Radžvilas, *Lietuvos politinė dešinė: posovietinio reiškinių bruožai*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2002.

1. POLITINĖS IDEOLOGIJOS

Lietuvoje politinė „dešinė“, „kairė“ vartojamos kaip savaime suprantamos sąvokos. Tačiau jų kriterijai yra nuolat papildomi ar atnaujinami. Pastaruoju metu vyksta ypač didelis šių sąvokų turinio pokytis. Neretai Lietuvos politiniame gyvenime galima išgirsti ir teiginių apie klasikinės ideologijos krizę bei jų deklaruojamų vertybių nykimą ar šių vertybių abejingumą. Visgi galima sutikti, jog viena iš politinių ideologijų susilpnėjimo politiniame diskurse priežasčių Lietuvoje atsiranda dėl politinės kairės susilpnėjimo. Nesant stipriai politinei kairei, politinė dešinė netenka rimtos ideologinės oponentės, o kartu silpnėja ir tradicinės kairės – dešinės skirties stiprumas. Dauguma politologų skirties nykimą argumentuoja tuo, jog kairės – dešinės dichotomija yra neįmanoma, jei nėra vienos oponuojančios pusės. Taip pat būtų galima sutikti su tuo, kad Lietuvoje liberalioji mintis vis dar neprilygsta bei negali stipriai varžytis su krikščioniškomis, tautinėmis jėgomis, kurios priklauso politinei dešinei. Nemažą įtaką šios diados silpnėjimui daro ir ideologinių principų bei vertybių stoka ar jų deklaravimo maišatis, kuomet neretai Lietuvos dešiniųjų veikloje yra pastebima kairiesiems būdinga politika ir atvirkščiai. Visi šie ir dar daugiau neišvardintų veiksnių yra sunkiai paneigiami, tačiau dauguma kritikų, skirtų politinės kairės ir dešinės skirčiai ir jos egzistencijai, yra perdėtos. Ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Vakarų Europoje politinė kairė neišnyko ir laikui bėgant reabilituojasi. Todėl norint suprasti dabartinę Lietuvos politinių partijų bei jų ideologijų padėtį ideologijų skirstymo kontekste, būtina apžvelgti šių ideologijų atsiradimo priežastis bei jų kaitą.

Šiame skyriuje bus analizuojama tradicinės kairiųjų ir dešiniųjų deklaruojamos ideologijos bei jų dabartinė situacija Lietuvos politiniame kontekste. Tuo pačiu apžvelgtas ir jų pokytis.

1.1. Pagrindinės ideologijų kryptys

Politinių ideologijų atsiradimą įtakuoja konkrečių valstybių tam tikro laikmečio svarbiausi gyvenimo iššaukti konfliktai ar problemos. Šiuolaikinio politinio diskurso formavimosi pradžia siejama su XVIII a. pabaiga. Istoriografijoje dažniausiai minimas ataskaitos taškas yra didžioji Prancūzijos revoliucija (1789 – 1792). Ji įtakuoja partijų atsiradimą, kurios susikūrė kovojant dėl valdžios, kad galėtų atstovauti tam tikriems interesams. Jų veiklos kryptingumas buvo toji „dirva“, kurioje pradėjo formotis politinės ideologijos. Prancūzijos revoliucijos Steigiamo susirinkimo metu deputatai susėdo pagal savo politines pažiūras į priešpriešos puses. Pagrindinė politinio konflikto sprendžiama problema buvo senasis režimas bei skirtingas jo traktavimas. Dešinėje pusėje posėdžiavo senosios tvarkos šalininkai, kitoje salės pusėje -

jos priešininkai, reikalavę radikalesnių pokyčių, kairieji. Tuo tarpu posėdžių salės viduryje susirinko tie, kurie laikėsi nuosaikios nuomonės abiejų pusių deklaruojamos politikos atžvilgiu. Tokia visuma vėliau imta vadinti politiniu spektru, kuris reprezentuoja politinių pozicijų visumą. Šios sąvokos išliko iki dabar, jas iš prancūzų perėmė Europos, o vėliau ir pasaulio politikai. Iki šiol yra skiriama kairė, dešinė ir centras. Akademiniėje literatūroje ideologijų skirstymas į „dešiniąsias“ ir „kairiąsias“ yra paremtas tokių pagrindinių politinių vertybių turiniu kaip laisvė, tvarka, lygybė ir kt. bei šiomis vertybėmis besiremiančiu požiūriu į šalies vyriausybės politiką. Pagal šių vertybių dominavimą politinėje erdvėje tradiciškai yra skiriamos trys klasikinės politinės ideologijos srovės:

- a) liberalizmas;
- b) socializmas;
- c) konservatizmas.

Liberalizmo idėja Europoje atsirado formuojantis demokratinei visuomenei, kurioje, laikui bėgant, buvo lyginamos piliečių teisės į nuosavybę. Jo kūrimosi priežastimi galima laikyti ir rinkos ekonomikos atsiradimą. Tuo tarpu kaip priešprieša jai gimė konservatizmas. Skirtingai nei liberalizmas, kuris orientavosi į rinkos dėsnius, konservatizmas deklaravo tradicijų, bendruomeninių vertybių, krikščioniškosios moralės, stiprios valstybinės valdžios ir šeimos instituto svarbą. Kalbant apie socializmą, ši ideologija remiasi idėja, jog yra būtinos reformos, palaipsniui legaliai sukursiančios socialinį teisingumą ir gerovę. Taigi norint išsamiau suprasti skirtumus tarp minėtų ideologijų, būtina apžvelgti jų ištakas.

1.1.1. Kairiosios ideologijos

Kairieji istorijoje apibūdinami kaip bandantieji, pasitelkę revoliuciją, pakeisti istoriškai susiklosčiusią, jų atžvilgiu neteisingą padėtį, kuomet turtingieji išnaudoja žemiausiąją klasę. Įprasti kairiosios srovės atstovų vertybės ir principai yra susiję su teisingumo, gerovės, laisvės, o svarbiausia lygybės idėjomis. Kairiosioms ideologijoms paprastai yra priskiriamas socializmas, socialdemokratų ideologija, komunistų ideologija bei Europos komunistų idėjos.

Vienas iš svarbiausių vaidmenų formuojant tiek daugelio šiuolaikinio socializmo formų, tiek teorinę komunizmo bazę atitenka marksistinės ideologijos kūrėjams K. Marxui bei F. Engelsui. Pažymėtina, kad pagrindinė vieta socializme yra skiriama K. Marxo sukurtai marksistinei socialistinei ideologijai, o pats socializmas užima svarbiausią poziciją kairiojoje spektro pusėje. Todėl šiame skyriuje, analizuojant politinę kairę, buvo ne be priežasties pasirinkta analizuoti marksistinę ideologiją. Per ją geriausiai atsiskleidžia socialinės ideologijos paskirtis, jos ištakos ir prasmė. Šioje dalyje bus siekiama parodyti, kuo

ypatingas buvo, yra ir bus marksistinis socialistinės ideologijos aiškinimas bei kokiais principais jis vadovaujasi.

1.1.1.1. Socializmo ištakos.

1.1.1.2. Marksistinės ideologijos esmė

K. Marxas, stipriai paveiktas XVIII a. Prancūzijos revoliucijos, savaip interpretuodamas hėgeliškąjį dialektinį istorijos procesą sukūrė vieną iš įtakingiausių visuomenės ir politikos teorijų – marksizmą. Tačiau jis nekūrė ideologijos, jis kūrė mokslinę-filosofinę teoriją apie visą žmonijos raidą. Ideologiją iš K. Marxo mokslinės teorijos sukūrė Leninas. Marxas nekūrė marksizmo, jis net yra sakęs, kad nėra marksistas. Tą patį galima pasakyti ir apie Nitschę, kuris niekada nebuvo fašistas, tiesiog fašistai perėmė jo filosofines teorijas. Taigi bėgant laikui iš marksizmo filosofijos kilo komunizmas bei svarbios XIX a. partinio socializmo formos.

Marksizmo atsiradimas yra laikomas dėsningu istorinio vystymosi rezultatu. Jam rasti reikėjo tam tikrų socialinių - ekonominių sąlygų ir tam tikrų gamtamokslinių bei filosofinių prielaidų¹⁸. Savo darbuose K. Marxas teigė, jog istorija evoliucionuoja dialektiškai, pagal materialius dėsnius, aptinkamus moksliniais metodais (žmonijos istorinę raidą įtakoja jos ekonominė raida, kuri yra varoma klasių kovos). 1848 m. K. Marxas kartu su F. Engels'u parašė *Komunistų partijos manifestą*, kuriame kritikuoja kapitalistinę visuomenę, kartu jame išreiškdami atsišaukimą į proletariatą. Tai pirmasis programinis komunistų dokumentas, kuriame yra išdėstomos svarbiausias marksizmo idėjos. Šiame veikle pagrindiniai marksistinės ideologijos siekiai yra apibūdinami kaip „privatinės nuosavybės panaikinimas“ arba „buržuazinės nuosavybės panaikinimas“¹⁹. K. Marxas buvo įsitikinęs, kad žmonijos istorijoje vyksta nuolatinė kova tarp išnaudojamųjų bei turinčiųjų savo rankose gamybos priemones, kurios buvo atimtos iš engiamųjų visuomenės narių: „<...> visų ligšiolinių visuomenių istorija buvo klasių kovos istorija“²⁰. Daroma išvada, kad pavergiančioji buržuazijos klasė išnaudoja proletariatą. Savo veikle K. Marxas taip pat neigė kapitalistų ir darbininkų „laisvo kontrakto“ sąvoką, teigdamas, jog būtent dėl kapitalizmo susikūrė proletariato klasė, kuri vis gausėja ir gyvena tik iš darbo. Pasak K. Marxo, pramoninė gamyba ekonominiais ryšiais susieja kapitalistą su gamintojais. Tuo metu vyravo požiūris, kad žmogus, kuris yra gamintojas, nebeišgali savarankiškai verstis be kapitalisto pagalbos. Šie samdinio ir darbdavio ryšiai

¹⁸ Karosas J., *Socializmas ir ideologija*, Vilnius: Mintis, 1976.

¹⁹ Marxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949, p. 20.

²⁰ Ten pat, p. 8.

įvardijami tik prekiniais ryšiais. Darbininkas savo darbo jėgą parduoda kapitalistui už atitinkamą ekvivalentą. Ši darbo jėga virsta preke, kuri reguliuoja visas individo gyvenimo sritis²¹.

Vyraujant kapitalizmui darbdavio ir samdinio santykiai pramonėje egzistavo tik pinigine išraiška: „Margus feodalius pančius, kurie rišo žmogų prie jo „prigimtinių viešpačių“ negailestingai sutraukė ir nepaliko jokio kito ryšio tarp vieno žmogaus ir kito, tik pliką pasipelnymą, tik šaltą mokėjimą „grynaisiais pinigais“ <...> Visi yra tik darbo įrankiai, kurių kaina keičiasi pagal amžių ir gimtį“²², todėl, pasak Marxo, esant tokiai situacijai šie santykiai nebetenka žmogiškosios prasmės bei moralinių įsipareigojimų. Darbas pavirsta primesta nelaime. Dėl to gamintojas, anot garsaus filosofo, „tik nedirbdamas jaučiasi pats savimi, o darbo procese jis jaučiasi atplėštas pats nuo savęs“²³. Taigi kapitalizmas žmogaus orumą pavertė mainomąja verte, o laisvės sąvoką pakeitė į prekybos laisvę. K. Marxas teigė, kad būtent darbas yra svarbiausias žmogiškumo požymis arba, kitaip tariant, socialinės esmės išraiška. Tačiau būtina pabrėžti, jog kuomet jis tampa svetimas žmogui, susvetimėja ir žmogaus socialinė esmė, o kartu ir patys žmonės²⁴. *Komunistų partijos manifeste* (1848) K. Marxas laisvą nuo susvetimėjimo visuomenę laikė komunizmu, kuriame visi individai yra lygūs. Dėl jo pastebėjimo, kad darbas nužmogina individą atsirado niša svarstymams ir teorijoms, kaip pagerinti darbininko sąlygas.

Egzistuojant skirtingiems klasių interesams, K. Marxas ėmė interpretuoti politinį liberalizmą kaip vidurinėsios klasės ideologiją ir pradėjo kurti socialinę filosofiją kylančiam proletariatui. Šiam teoretikui Prancūzijos revoliucija buvo svarbi, tačiau jis ją vertino tik kaip feodalinės visuomenės žlugimą ir teigė, kad „<...> buržuazinė visuomenė, išdygusi iš feodalinės visuomenės griuvėsių, nepanaikino klasių prieštaravimo, o tik sudarė naujas klases, naujas priespaudos sąlygas, naujas kovos formas vietoj senųjų ir <...> visuomenė vis labiau ir labiau skyla į <...> dvi klases: buržuaziją ir proletariatą“²⁵. K. Marxas aiškino, kad ši politinė revoliucija nebuvo labai svarbi, ir kad ji tik sudarė sąlygas rasti gilesnei, darbininkų klasės revoliucijai, nes <...> tik proletariatas tėra tikrai revoliucinė klasė“²⁶. Proletariato tikslas, pagal K. Marxą, buvo valdžios atėmimas iš senosios feodalų klasės – buržuazijos. Skirtingai jis traktavo ir pačios buržuazijos filosofiją, teigdamas, jog ši rėmėsi prigimtinių nuosavybės teisių reikalavimu. Tuo tarpu proletariatui buvo reikalinga kita, geresnė filosofija, kuri remtųsi socialinio žmogaus bei žmogiškųjų teisių nuosavybės reikalavimu.

²¹ Karosas J., *Socializmas ir ideologija*, Vilnius:leidykla „Mintis“, 1976, p. 41.

²² Marxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949, p. 19 – 26.

²³ Маркс К., Энгельс Ф., *Из разных произведений*, 1957, p. 563.

²⁴ Karosas J., *Socializmas ir ideologija*, Vilnius:leidykla „Mintis“, 1976, p. 41 – 42.

²⁵ Maxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949, p. 16-17.

²⁶ Ten pat, p. 29.

Marxas pateisino proletariato revoliuciją, sakydamas, jog už proletariatą nėra vargingesnės ir žemesnės klasės ir kad jis yra pačioje socialinės struktūros apačioje, todėl niekas nebegali jų labiau išnaudoti, negu kad jie jau yra išnaudojami²⁷. Todėl revoliuciją jis laikė neišvengiama. Jis aiškino, kad ji nesiekia pakeisti egzistuojantį išnaudojimą kitu, ji iš esmės siekia panaikinti patį išnaudojimą. Taipogi K. Marxas pabrėžė, jog tam, kad revoliucija būtų efektyvi būtinas visų šalių darbininkų, pasiryžusių įvykdyti ją, susivienijimas, kuris nepaisytų valstybinių sienų²⁸.

Svarbią vietą K. Marxo aiškinimuose užima nuosavybės klausimas. Nuosavybė marksistinėje ideologijoje suprantama tik kaip buržuazinė nuosavybė, kadangi „to, ką samdomasis darbininkas savo veikla pasisavina, vos užtenka jo gyvybei palaikyti“²⁹. O ir *Komunistų partijos manifeste* kartas nuo karto yra minima, jog: „Komunizmo skiriamasis bruožas yra ne nuosavybės apskritai panaikinimas, bet buržuazinės nuosavybės panaikinimas <...> jei kapitalas bus paverstas kolektyvine, visiems visuomenės nariams priklausančia nuosavybe, tai tat nebus asmeninės nuosavybės pavertimas visuomenine. Pasikeis tik visuomeninis nuosavybės pobūdis. Ji neteks klasinio pobūdžio“³⁰. Samdomasis darbas proletariatui nesuteikia jokios nuosavybės, jis tiesiog „<...>sukuria kapitalą, t.y. nuosavybę, kuri išnaudoja samdomąjį darbą, nuosavybę, kuri gali didėti tik taja sąlyga, jei ji pagimdo naują samdomąjį darbą, kad vėl jį išnaudotų“³¹. Nuosavybės perdavimas proletariatui „iš kiekvieno – pagal galimybes, kiekvienam – pagal poreikius“³² išreiškia vieną iš pagrindinių marksizmo ideologijos siekiamybių – proletariato išnaudojimo panaikinimą. Kaip jau buvo minėta tuo metu išnaudojamieji santykiai egzistavo tik gamybiniuose santykiuose. Norint juos suvienodinti kapitalas privalėjo būti paverstas kolektyvine nuosavybe.

Tuo tarpu kalbant apie valstybės supratimą marksistinėje ideologijoje, klasinėje antagonistinėje visuomenėje ji yra laikoma kaip prievarta besiremiantis socialinis institutas. Valstybė faktiškai gindama objektyviai būtinas, kylančias iš gamybos vystimosi poreikių visuomeninio gyvenimo sąlygas, visada gina materialinio gyvenimo sferoje viešpataujančios klasės interesus. Ji saugo išskirtinę gamybos priemonių savininkų padėtį³³. Valstybė marksistinėje ideologijoje yra laikoma engiamųjų išnaudojimo įrankiu. Jai atitenka valdančiosios klasės prioritetų saugotojos vaidmuo. Pasak K. Marxo, valdžios prigimtis yra prievartinė. Kapitalizmas, kaip nurodo jis, neišvengiamai subręsta, tuo pačiu kapitalistinėje valstybėje

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat, p. 21.

³⁰ Ten pat, p. 20 – 21.

³¹ Maxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949, p.21.

³² Maxas K., Rinkiniai K. Marso ir F. Engelso raštai (II tomas). *Gotos programos kritika*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1950, p. 15.

³³ Karosas J., *Socializmas ir ideologija*, Vilnius: leidykla „Mintis“, 1976, p. 41.

išsisemia ir išnaudotojiškoji santvarka, tuomet revoliucija yra neišvengiama. Su revoliucija atsiranda galimybė naujai socializmo santvarkai susikurti ir įsitvirtinti³⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad K. Marxas savo veikaluose pateikęs savo supratimą apie valstybę, jos pamatinius dalykus, ekonomiką, nuosavybę, vienos politinės sistemos virsmą kita. Jis taip pat analizavo visuomeninius santykius, darbo esmę ir jo santykį su visuomene, jos dalimi ar pačiu žmogumi, išdėstė socialistinio judėjimo pagrindus, sprendė įvairias problemas, pateikdamas vien tik praktinius patarimus. Visgi praktinę marksistinės ideologijos pusę nesuklysimė pavadinę labiau teorine, o ne praktine. Pagrindiniai komunizmo įgyvendinimo klausimai taip ir liko neaptarti. Tačiau laikui bėgant atsirado žmonių, kurie šią ideologiją pavertė praktika.

1.1.1.3. Socialinė revoliucija

Savo filosofiją K. Marxas visada laikė sėkmingos proletariato revoliucijos vadovu. Jo veikla turėjo dvi kryptis, jis buvo ir socialistų lyderis ir mokslininkas. Beveik visos radikalizmo formos Vakarų Europoje buvo paveiktos K. Marxo minties. Kaip jau buvo minėta, jo filosofijos paveikti susikūrė du didieji politiniai judėjimai - partinis socializmas ir komunizmas. Tai įvyko po 1917 m. revoliucijos Rusijoje. Bolševikų ir socialistų/socialdemokratų priešiškus tapo dar didesnis negu komunistų ir buržuazijos partijų, kuomet Leninas, Rusijos marksistinės partijos lyderis, sugriovė marksistinių socialistų partijų organizaciją. Kaip teigia G. H. Sabine ir L. Thorson socialistų partijos strategija visiškai skyrėsi nuo komunistų partijų strategijos. Socialistų partija iki 1914 m. buvo pagrindinė politinė galia, kuri įsitvirtino net keliose Vakarų Europos šalyse, ypač Vokietijoje. Jų galia dar labiau sustiprėjo, kuomet darbininkai iškovojo balsavimo teisę. Visiška priešingybė socialistų partijai tapo Lenino partija, kuri niekada nebuvo ir net nebandė būti populiaria partija. Skirtingai nei socialistų partija, kuri populiarėjo rinkdama balsus, Lenino partija nesiekė savo tikslų per masių paramą. Kita vertus abi šios partijos, kurdamos savo skirtingas strategijas, rėmėsi K. Marxo darbais³⁵. Tačiau net pats K. Marxas komunistų nelaikė politine partija, jis *Komunistų partijos manifeste* (1848) teigia, jog komunistai yra „pažangiausia ir ryžtingiausia darbininkų klasės dalis“³⁶. Tuo tarpu kalbėdamas apie Vokietiją, K. Marxas buvo įsitikinęs, kad buržuazinė revoliucija šioje šalyje yra neišvengiama ir jos atsiradimą paskatins socialistinė revoliucija, vykusi Prancūzijoje. Bendrais bruožais K. Marxas teigė, kad socialinė revoliucija yra neišvengiama ir galinti vykti tik tuomet, kuomet kapitalizmas išsiplėtęs visose valstybės srityse. Šioje

³⁴ Ten pat.

³⁵ Sabine G.H., Thorson T.L., *Politinių teorijų istorija*, Vilnius: Margi raštai, 2008, 743-746.

³⁶ Maxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949.

vietoje matomas paradoksas, nes tos socialistinės partijos, kurioms sekėsi įgyvendinti reformas balsavimo būdu, tapo vis mažiau revoliucingos. 1895 m. net pats F. Engelsas pripažino, jog Vokietijos socialdemokratams geriau sekėsi įgyvendinti politiką teisėtais metodais nei neteisėtais³⁷. Taigi komunistinė visuomenės vizija, kurią kūrė Marxas, tapo idealu, prie kurio yra artėjama liberaliais politiniais metodais.

Svarbus kriterijus K. Marxo supratime apie socialinę revoliuciją buvo industrinė ekonomika bei jos išsivystymo poveikis pačiai revoliucijai. Jis skirtingai taikė socialinės revoliucijos strategijas šalims, kuriose industrinė ekonomika klesti ir kurioje ji yra atsilikusi. Jo vertinimu socialinė revoliucija gali būti sėkmingai įgyvendinta tik šalyse su besivystančia ekonomika. Pagal šį kriterijų jis Prancūziją laikė revoliucijos lydere, o tuo tarpu Vokietiją - palyginti atsilikusia. Pastaroji socialinės revoliucijos strategija, anot L. Thorson, ypatingai paveikė Rusijos marksistus³⁸.

K. Marxo socialinė filosofija pateikė dvi praktiškai skirtingas politinės strategijos koncepcijas. Viena kryptis, kurią išplėtojo marksistinė socialistų partija politiškai organizavo proletariatą į dideles populiarias partijas (Vokietijos socialdemokratų partija iki 1914 m.). Ji laukė, kol industrializacijos raida išugdys klasinį proletariato sąmoningumą ir jis sustiprės tiek, kad galės perimti vadovavimą jau politiškai demokratinei visuomenei. Ši strategija kaip pirmtaku rėmėsi politiniu liberalizmu. Kita kryptis – leninizmo strategija (po 1914 m.). Ji rėmėsi ankstyvaisiais K. Marxo darbais, kuriuose komunizmas buvo nurodomas kaip (intelektualinio elito ar proletariato) mažumos, nugrimzdusios į valstietišką visuomenę be liberalių politinių teisių, idealas. Ši kryptis labiausiai vadovavosi atsitiktinėmis K. Marxo pastabomis, kurias jis fiksavo savo darbuose apie komunistų partijoms tinkamą strategiją atsilikusiose šalyse³⁹. Tačiau kaip pažymi Z. Norkus, kuo šalyje buvo sėkmingesnė socialistinių partijų veikla, kuri gynė darbininkų klasės interesus, tuo labiau ši klasė integravosi į kapitalistinę visuomenę, o tuo pačiu silpo jos revoliucijos poreikis. Taip pat kartu mažėjo tikimybė, jog revoliucinio perversmo, kuris kapitalistinėje valstybėje naikina kapitalistinę gamybos būdą, prognozė pasitvirtins. Šis paradoksas aiškiausiai buvo pastebimas labiausiai išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse (būtent tose, kuriose darbininkų klasė sudarė didesniąją gyventojų dalį ir kuriose K. Marxas prognozavo socialistinę revoliuciją). Šito K. Marxas nenumatė⁴⁰.

Taigi, jei ne Pirmasis pasaulinis karas, socialistinė revoliucija galėjo taip ir likti praktiškai neišmėginta radikalios socialinės kaitos galimybė.

³⁷ Sabine G.H., Thorson T.L., *Politinių teorijų istorija*, Vilnius: Margi raštai, 2008, 743-746.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Norkus Z., *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 193.

1.1.1.4. Komunizmas

Komunizmo idėja atsirado kaip atsakas liberaliai socialinei neteisybei. Komunizmą, kaip sąvoką, galima suprasti dvejopai. Vieni ją suprato kaip kokybiškai aukščiausią santvarką, kuri yra siekiama per visuomenės vystymąsi. Tokiame komunizme vyrauja visuomeninė nuosavybė į gamybos priemones, valstybė ir valdžia yra nunykusi, o visuomenė yra beklasė, vykdomas gėrybių paskirstymo principas „iš kiekvieno – pagal galimybes, kiekvienam – pagal poreikius“⁴¹.

Pagrindiniai šios teorijos kūrėjai yra laikomi K. Marxas ir F. Engelsas, kurie pirmą kartą komunizmo teoriją išplėtojo 1848 m. *Komunistų partijos manifeste*. Ši sąvokos reikšmė siejama grynai su moksline marksizmo puse - marksizmas į pasaulį žvelgia dialektiškai, taip vadinamas mokslinis komunizmas, parodo, kuria linkme vystosi visuomenė⁴². „Komunizmas yra mums, - rašo K. Marxas ir F. Engelsas, - ne būklė, kuri turi būti sukurta, ne idealas, prie kurio turi prisiderinti tikrovė. Komunizmu mes vadiname tikrąjį judėjimą, kuris panaikina dabartinę būklę“⁴³. Todėl K. Marxas komunizmo teorijos kūrimą pradeda nuodugniu bei visapusišku kapitalistinių santykių tyrinėjimu. Marksistiniu supratimu, komunistiniai visuomeniniai santykiai pakeičia kapitalistinius visai ne dėl to, kad jie yra teisingesni bei tobulesni. Komunistinė visuomenės santvarka įsigali todėl, jog kapitalizmas subrandina tokius objektyvius socialinius prieštaravimus bei konfliktus, kuriuos sprendžiant susidaro sąlygos formuotis komunistinei visuomenei, o tuo pačiu ir socialinei pažangai⁴⁴.

Tuo tarpu antroji šios sąvokos reikšmė apibūdina politinį judėjimą – leninizmą – bolševizmą, kuris vyko Rusijoje. Jo pradininku yra laikomas V. I. Leninas, kuris savaip interpretuodamas K. Marso mintis, sukūrė savo komunistinės filosofijos teoriją ir pradėjo ją įgyvendinti praktiškai.

1.1.1.4.1. Marksizmas - leninizmas

Komunizmo filosofija yra pakoreguota marksizmo versija. Dažniausiai ji yra laikoma Lenino kūrinio ir vadinama marksizmu – leninizmu. Socialistų partijos skilimas į nuosaikiuosius (reformistus) bei radikaliuosius (revoliucionistus) iššaukė II Internacionalo skilimo į socialistinį ir komunistinį pradžią. Kaip pažymi R. Rakucevičius, marksizmo – leninizmo formavimąsi būtų galima suskirstyti į 3 istorinius etapus: 1) 1917 – 1924 m. laikotarpis, kuomet Tarybų Rusijai vadovavo V. I. Leninas; 2) 1924 – 1953 m.,

⁴¹ Maxas K., Rinkiniai K. Marso ir F. Engelso raštai (II tomas). *Gotos programos kritika*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1950, p. 15.

⁴² *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2007.

⁴³ Marxas K., F. Engelsas, *Vokiečių ideologija*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 32.

⁴⁴ Karosas J., *Socializmas ir ideologija*, Vilnius: Mintis, 1976, p. 55.

vadovaujamas J. V. Stalino bei 3) laikotarpis nuo J. I. Stalino mirties iki praeito amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigos⁴⁵. V. I. Lenino santykį su K. Marxu Stalinas aprašė savo veikale *Leninizmo pagrindai* (1924): „Leninizmas yra imperializmo ir proletarinės revoliucijos epochos marksizmas“⁴⁶. V. I. Leninas Rusijoje pasiekė tai, kas pagal K. Marxą atrodė neįmanoma - marksizmas nugalėjo industriškai neišsivysčiusioje šalyje, kurioje vyravo agrarinis ūkis ir valstietija, šalyje, kuri visada buvo atspari Vakarų Europos marksizmui⁴⁷. Taigi leninizmas dažniausiai yra apibūdinamas kaip marksizmo pritaikymas neindustrinei ekonomikai bei visuomenei, kurios dauguma yra valstiečiai.

Kalbant apie socialinės revoliucijos mastą, K. Marxas teigė, kad socialistinė revoliucija gali nugalėti tik kaip pasaulinė revoliucija. Jeigu kartais atsitiktų taip, kad revoliucinis proletariatas ar jo politiniai atstovai paimtų į savo rankas valdžią kažkurioje šalyje, joje anksčiau ar vėliau būtų restauruota kapitalistinė santvarka. Tokią galimybę jis aptarė dar 1845 m. kartu su F. Engelsu parašytame veikale *Vokiečių ideologija* (1974):

antra vertus, šis gamybinių jėgų išsivystymas (kai kartu su juo jau yra empiriškai įgyvendinta pasaulinė istorinė, o ne lokalinė žmonių būtis) yra absoliučiai būtina praktinė prielaida dar ir todėl, kad be jo neturtas tik virsta visuotiniu, o esant skurdui, vėl turėtų prasidėti kova dėl pragyvenimo reikmenų, vadinasi, turėtų atgyti visos senosios šlykštybės. Toliau, šis universalus gamybinių jėgų išsivystymas yra būtina prielaida dėl to, kad tik jam esant, atsiranda universalus žmonių bendravimas, todėl, iš vienos pusės, toks reiškiny, kaip „nuosavybės neturinčios“ masės, vienu metu pasirodo visose tautose (visuotinė konkurencija), kurių kiekviena pasidaro priklausoma nuo perversmų kitose tautose, – ir pagaliau lokalinius individus pakeičia pasauliniai istoriniai, empiriškai universalūs individai. Be šito 1) komunizmas galėtų egzistuoti tik kaip vietinis reiškiny, 2) pačios bendravimo jėgos negalėtų išsivystyti kaip universalios, todėl ir nepakenčiamos jėgos: jos liktų naminių prietarų „aplinkybėmis“, ir 3) bet koks bendravimo išsiplėtimas panaikintų lokalinį komunizmą. Empiriškai komunizmas yra galimas tik kaip viešpataujančių tautų veiksmas, atliktas „iš karto“, vienu metu, o to prielaida yra universalus gamybinės jėgos išsivystymas ir su juo susijusio pasaulinio bendravimo išsivystymas⁴⁸.

Marxas teigė, kad tik gerai išvystytos kapitalistinės sistemos prieštaravimų pasekoje galima politinė revoliucija. Tačiau Leninas pateikė kitokį revoliucinės teorijos scenarijų. Jis teigė, jog socializmas visų

⁴⁵ Rakucevičius R., *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 67.

⁴⁶ Sabine G.H., Thorson T.L., *Politinių teorijų istorija*, Vilnius: Margi raštai, 2008, p. 750.

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Marxas K., Engelsas F., *Vokiečių ideologija*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 31.

pirma laimės keliose ar net vienoje kurioje tai šalyje su atsilikusiu kapitalizmu. Politinę revoliuciją, anot jo, iššaukia ne socialinio ekonominio išsivystymo lygis šalyje, o klasiniai konfliktai⁴⁹.

XIX a. devintojo dešimtmečio pr. Rusijoje buvo įkurta pirmoji marksistinė socialistų partija. Jos pagrindinė tezė buvo išdėstyta Lenino brošiūroje „*Ką daryti?*“ (1902):

Mažas glaudžiai sutelktas patikimiausių, labiausiai patyrusių ir užgrūdintų darbininkų branduolys, turintis įgaliotų žmonių svarbiausiuose rajonuose ir pagal visas griežčiausios konspiracijos taisykles palaikantis ryšius su revoliucionierių organizacija, plačiausiai padedamas masių ir be jokio įforminimo visiškai galės atlikti visas funkcijas, kurios tenka profesinei organizacijai, ir, be to, atlikti kaip tik taip, kaip pageidaujama socialdemokratijai⁵⁰.

Leninas savo partiją laikė moraliai ir intelektualiai pranašesne mažuma. Jo suvokimas apie partiją prieštaravo marksizmo principams. Partijoje iš jos narių buvo reikalaujama sprendimų paklusnumo. Ją būtų galima įvardinti kaip pusiau karinę organizaciją, kurioje politika įgyvendinama principu „iš viršaus į apačią“, o jos nariai yra priversti laikytis griežtos disciplinos ir paklusti taisyklėms⁵¹. Iš esmės partijos viduje buvo įtvirtintas diktatorinis centralizmas. Bet kokios kitos frakcijos buvo uždraustos. Visi partijos nariai turėjo besąlygiškai paklusti ir vykdyti partijos priimtus sprendimus.

Leninas, skirtingai nei marksistai vertino valstybės instituciją. Jis buržuazijos blogį išvelgė ne jos kapitalo kaupime, o skurdo ir bado atsiradime⁵². Marksistai, žinoma, valstybę nevertino palankiai, jie taip pat suprato, jog ji padeda kapitalizmui bei jį gina, tačiau jie nešnekėjo apie imperializmą, kuris Leninui atrodė blogesnis už patį kapitalizmą. Imperializmą, kuris skirtingai nei proletariato klasė jungė kelias klases, Leninas laikė aukščiausiąja kapitalizmo stadija, su kuria reikia kovoti tam, kad kareiviai, darbininkai bei valstiečiai (valstiečiai pagal Marxą nepriklausė proletariatui) galėtų įvykdyti teisingumą. Be pagrindinio blogio – valstybės, kurią Leninas laikė „klasinių prieštaravimų nesutaikomumo produktu“⁵³, žinoma, buvo ir kitų blogių, tokių kaip kapitalistai, tarybų priešai, kariaujančios tautos, žemės valdininkai, privatinė nuosavybė, dvarininkai ir kt. Priešingai nei marksizme, leninizme svarbiausią vaidmenį tarp klasių prieštaravimo vaidino valstybė, o ne ekonomika. Skyrėsi ir revoliucijos įgyvendinimo tikslas. Lenino revoliucija buvo grįsta ne marksizmo idėja apie proletariato diktatūrą, o valdančiųjų pakeitimu kitais valdančiaisiais (valdžia turėjo pakeisti tik savo valdymo formą). Marksizme

⁴⁹Rakucevičius R., *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 67.

⁵⁰V.Leninas, *Ką daryti?*, (Sud.) Leninas V., Pilnas raštų rinkinys, t. 6. V., 1978 p. 113-114.

⁵¹Sabine G.H., Thorson T.L., *Politinių teorijų istorija*, Vilnius: Margi raštai, 2008

⁵²Leninas, V. Rinkiniai raštai (II tomas). *Valstybė ir revoliucija*. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948, p. 111.

⁵³Ten pat, p. 128.

ši revoliucija savaime turėjo visiškai sunaikinti pačią valstybę, tuo tarpu įgyvendinus leninizmo revoliuciją, tarybos, sudarytos iš kareivių, darbininkų ir valstiečių, turėjo tik pakeisti „senąją“ valdžią ir valstybės sampratą. Šis nesutaikomas požiūris į revoliucijos įgyvendinimo tikslą yra laikomas vienu iš svarbesnių marksistinės ir leninistinės ideologijos neatitikimų.

Lenino sėkmės priežastimi galima laikyti tai, kad dauguma paprastų darbininkų ir valstiečių kaltino imperializmą dėl nuolatinio nepritekliaus. Kaip ir marksizmo atveju buržua klasė, taip Lenino atveju imperialistai simbolizavo išnaudotojus, kur tiek buržua, tiek imperialistai sąmoningai engė darbininkus. Įgyvendinus proletariato diktatūrą, nebuvo užtikrintos jokios socialinės lygybės, kaip kad buvo skelbta iki revoliucijos. Demokratija, apie kurią kalbėjo Leninas, reiškė ne didesnę liaudies sprendimo galią politiniuose reikaluose, bet didesnę Bolševikų partijos įtaką šalies gyvenime. Leninizmo ideologijoje prisidengiant tuo, kad buržuazija išnaudoja „paprastus“ žmones, buvo siekiama sugriauti senuosius valstybės pamatus ir statyti naujus.

Proletariato diktatūros idėja tiek marksistams, tiek Leninui atrodė esanti patraukli, tačiau kaip turi veikti šis mechanizmas ir kaip jis užtikrins lygybę, taiką ir įveiks imperializmą niekas nepasakojo. Nei vieni, nei antri neįsivaizdavo valstybės valdymo remiantis liaudies daugumos vardu. Tai buvo utopija. Nebuvo kalbama ir apie naujos demokratijos kūrimą. Tiesiog buvo pakeisti sprendžiamąją galią turintys valstybės valdymo aparatai. Po Lenino revoliucijos vietoje carinės valdžios atsirado bolševikų partija, kuri praktiškai niekuo nesiskyrė nuo pastarosios, kadangi kaip ir carinėje valdžioje, bolševikų partijoje nei liaudis, nei proletariatas neturėjo jokios įtakos priiminėjant politinius sprendimus. Ši naujai sukurta autoritarinė Lenino sistema padėjo pagrindus formuotis totalitariniam režimui. Utopinis Lenino marksizmas iš tiesų niekada nebuvo įgyvendintas, o Rusijos niekada nevaldė proletariatas. Lenino ideologijos negalima laikyti marksizmu, nes jis tikrai nekartojo to, ką sakė K. Marxas ar F. Engelsas. Tačiau Leninas padarė tai, ko nesugebėjo padaryti garsieji marksizmo kūrėjai – įvykdė revoliuciją ten, kur jie net neįsivaizdavo, jog ji gali vykti. Įžvelgiamas paradoksas - marksizmo ideologija, kuri buvo ir yra laikoma stipri filosofinė mintis nesukėlė jokios revoliucijos, o Leninui tai pavyko. Pagrindine sėkme lėmusia priežastimi galima laikyti tai, kad Leninas, kaip vėliau ir Vokietijoje A. Hitleris, sugebėjo uždegti žmones savo asmenybe. Jo charizma buvo vienas iš sėkmės kozių.

Po Lenino mirties Valstybei bei partijai pradėjo vadovauti J. Stalinas. Naujasis „Vadas“ marksizmo – leninizmo teoriją nuolatos tobulino bei papildė teiginiu, jog klasių kova, stiprėjant valstybei, aštrėja ir todėl kelias valstybės nykimo link privalo eiti per jos nuolatinį stiprinimą⁵⁴. Iš visuomenės, nesvarbu kokia kaina, buvo reikalaujama pasiaukojimo, darbo ir paklusnumo. Valdant J. Stalinui buvo visiškai

⁵⁴Rakucevičius R., *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 69-71.

centralizuota totalitarinės valdžios veikla, kuri galutinai sunaikino teisėtumą bei piliečių teises. Sukurtas asmens kultas.

1.1.1.5. Socializmo teigiami ir neigiami padariniai žmonijai

K. Marxas laikomas vienas įtakingiausių XIX a. teoretikų. Jo sukurtos filosofijos poveikis žmonijos raidai buvo galingas ir negali būti vertinamas vienareikšmiškai. Marksizmas turėjo ir turi įvairių interpretacijų ir versijų. Būtų galima išvardinti net kelias šios ideologijos versijas: klasikinis Marxo ir Engelso marksizmas, leninizmas – marksizmas, vakarietiškos marksizmo interpretacijos. Marxo darbai bei kūryba ir dabar yra plačiai naudojami moksliniuose veikaluose.

Sociologas John Stuart Mill's teigia, jog K. Marxo kūryba yra pagrindinis rimtai dirbančio sociologo instrumentas: "Jeigu mano darbuose jaučiama Marxo idėjų įtaka, tai byloja apie mano gerą išsilavinimą". Tuo tarpu ekonomistas D. Gelbreitas pabrėžia: "Atvirai kalbant, aš laikau Marxą per daug galinga figūra, kad visiškai atiduočiau jį socialistams ir komunistams"⁵⁵.

Socializmo dėka dirbantiems žmonėms buvo suteiktos platesnės teisės bei laisvės. Šiandien ekonominės integracijos procesai pasiekė tokį mastą, kad be rinkos apribojimo, be tarptautinių organizacijų reguliavimo neįmanoma įveikti dabarties globalinių problemų, garantuoti tolesnį žmonijos vystimąsi. K. Marxas buvo pirmasis, kuris įžvelgė vis didesnes darbo bei gamybos suvisuomenėjimo tendencijas.

Tačiau, kita vertus, marksizmas buvo ta filosofija, kurią skirtingai interpretuodamas Leninas sukūrė rusiškąjį marksizmo variantą (bolševizmą). Bolševizmas savo žiaurumu bei antihumaniškomis priemonėmis žmonijai atnešė daug nusikaltimų bei nuostolių. Kelios dešimtys tūkstančių žmonių buvo ištremti iš savo namų, žudomi niekuo nekalti žmonės. Totalitarinės politikos įrankiu paversta prievarta ir šiurkšti ginkluota jėga. Visgi Marxo kaltinti dėl to negalima, jis buvo revoliucionierius demokratas.

Lyginant šiandieninę bei tuometinę, K. Marxo laikų materialinę gamybą, galima teigti, jog ji pasikeitė. Kaip pažymi M. Bugakovas, „marksizmo klasikai savo socialinę visuomenės analizę parėmė, apibendrindami tas tendencijas, kurias pagimdė materialinė-techninė bazė, susikūrusi kilus pramonei revoliucijai. Šiai bazei <...> buvo būdinga stambios mašinų pramonės atsiradimas"⁵⁶. Daugelis sutiktų su jo išsakoma mintimi, kad mašinų pramonė savo prigimtimi yra susijusi su masine deindividualizuota nuasmeninta gamyba ir kad ji įtakojo žmonių egzistenciją, tuometinį proletariatą. Pasak K. Marxo,

⁵⁵ Lietuvos socialdemokratų partija, < www.lsp.w3.lt/Ideologija/Marksizmas.htm >, [žiūrėta 2013-02-14].

⁵⁶ Bugakovas M., < bugakovasblogas.wordpress.com >, [žiūrėta 2013-02-18].

proletariatas buvo toji jėga, kuri turėjo nuversti išnaudotojų visuomenę, tačiau vertinant dialektiškai, ironiška, kad proletariatas visų pirma pasikeitė pats.

Mokslinė-techninė revoliucija iš esmės pakeitė materialinę gamybą. Dabartinės poindustrinės visuomenės materialinę-techninę bazę būtų galima pavadinti informacine-intelektualine baze⁵⁷. Skirtingai nei K. Marxo laikais informacinei – intelektualinei bazei būdinga tai, jog dabartinėje visuomenėje darbas nebėra tik pragyvenimo šaltinis. Darbas įgyja vis didesnę intelektualinę pobūdį. Mažėja tarpusavio priešiškas tarp dvasinės bei materialinės gamybos. XXI a. gamybine jėga tampa mokslas ir kultūra. Gamybinis procesas dažniausiai individualizuojamas ir priklauso nuo tam tikroje srityje dirbančio žmogaus kvalifikacijos bei bendro išprusimo. Svarbi vieta yra teikiama informacinei visuomenei. Kompiuterinės, informacinės technologijos iš esmės pakeitė materialinę gamybą. Žinių bei naujų technologijų paieška tampa svarbiausia materialinės ir kultūrinės visuomenės evoliucijos sąlyga. Keičiasi darbo motyvacija, o kartu ir žmonių vertybinės orientacijos. Didėja laisvo darbo ir kūrybiškumo, dvasingumo ir kultūros vertybių poreikis. Viešpatavimas gamtos atžvilgiu keičiamas žmogaus ir gamtos harmonijos paieškomis⁵⁸.

Tačiau galima būtų sutikti ir su tokiais teiginiais, jog rinkos ekonomika **įtraukia** informaciją ir paverčia ją nauja savo preke, o darbas išlieka samdomojo pobūdžio. Tradiciniai darbo išnaudojimo būdai yra papildomi naujais. Poindustrinės technologijos atspindi K. Marxo prognozes apie visapusiškos asmenybės vystymosi būtinybę, apie darbą kaip vidinį žmogaus poreikį, apie dvasinių ir intelektualinių interesų prioritetą ateities visuomenėje. Tenka pripažinti marksistinės metodologijos privalumus. Remiantis K. Marxo filosofija, šiais laikais idėjos iš tiesų tampa materialinė žmonijos jėga. Tai, kad idėjos užims svarbią vietą žmonijos istorijoje bei jo raidos etapuose, rašė ir K. Marxo bendražygis F. Engelsas. Tenka pripažinti, kad šie Marxo ir Engelso teiginiai atsispindi šiandieniniame gyvenime. Maža to, visa tai ne tik kad neprieštarauja K. Marxo materialistiniam istorijos supratimui, tai tiesiogiai išplaukia iš jo. Taigi XIX a. pakeitęs savo turinį darbas vis dar išlieka samdomojo pobūdžio. Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje *Komunistų partijos manifeste* filosofas išdėsto savo nuomonę apie kapitalizmo neigiamybes, tokias kaip darbininkų išnaudojimas, kuris visapusiškai neleidžia vystytis asmenybei, kai egzistuoja prekinė – piniginė gamyba, kuri „nepaliko jokio kito ryšio tarp vieno žmogaus ir kito, tik pliką pasipelnymą, tik šaltą mokėjimą „grynaisiais pinigais“⁵⁹ ir prasiskverbė net į dvasinį žmonių gyvenimą, jų santykius, gimdo jų susvetimėjimą.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Lietuvos socialistų partijos programa.

⁵⁹ Marxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949, p. 19 - 26.

Vertinant tuometinę ir šiandieninę padėtį, deja, tenka sutikti, jog nuo to laikmečio ne daug kas pasikeitė. Nors visi šie bruožai ir evoliucionavo, tačiau išlieka, reikšdamiesi žmogaus dvasinių galių išnaudojimu ir prekybais - piniginiiais ryšiais. Šiandieninėje rinkoje pats žmogus dažnai tampa preke. Natūraliu reiškiniu įvardijamas žmogaus organų pirkimas bei pardavimas, jo intelektas bei emocijos. Dvasinis žmogaus gyvenimas taip pat praranda savo vertę. Surogatinės motinystės pagalba perkami vaikai. Šis reiškinys vis labiau tampa pelningu verslu Indijoje. Taip pat nenumaldomai auga prekyba moterimis. Politikai perka rinkėjus, o šie noriai pasiduoda. Besivaržantys politikai stengiasi prisitaikyti prie to, kas, jų nuomone, privilegijų rinkėjus. Perkami ir parduodami įstatymai bei kultūros vertybės. Šiandieniniame pasaulyje žmogus vertinamas pagal pinigų kiekį, nuo kurio jis dažniausiai yra priklausomas. Šiuo požiūriu K. Marso filosofija įtikina. Jis nepelnytai visą laiką buvo kaltintas žmogaus problematikos ignoravimu, tačiau kaip matoma iš šiandieninės žmonijos vertybių padėties, jo socialinė galia buvo pati žmogiškiausia, kadangi svarbiausias marksizmo pasaulėžiūrinis turinys, pradedant nuo ankstyvųjų K. Marso veikalų buvo realus humanizmas.

1.1.2. Liberalizmo ideologija

1.1.2.1. Liberalizmas pasauliniame kontekste

Liberalizmo koncepcija yra labai plati ir daugiasluoksnė, o pati liberalizmo sąvoka sunkiai išsamiai apibūdinama. Net patys didieji liberalizmo istorikai dažnai nesutaria, kur ir kada ieškoti liberalizmo pradžios. Liberalizmas, kaip teigia J. Gray, yra „*individualistinė*“, nes teigia moralinę asmens pirmenybę prieš bet kokio visuomeninio kolektyvo pretenzijas; ji yra *egalitarinė*, nes suteikia visiems žmonėms tą patį moralinį statusą ir atmeta kaip teisinei ar politinei tvarkai bereikšmius žmonių moralinės vertės skirtumus; ji yra *universalistinė*, nes teigia žmonių giminės moralinę vienybę ir teikia tik antrinę reikšmę specifinėms istorinėms asociacijoms ir kultūrinėms formoms; ji yra *melioristinė*, teigdama visų socialinių institucijų bei politinių santvarkų pertvarkymo ir tobulinimo galimybę⁶⁰.

Kėblumų kyla aiškinantis ir pačią liberalizmo sąvoką, kadangi ji remiasi principu, jog kiekvienas individas yra laisvas ieškodamas savo tiesos, savo laimės ir gėrio, dėl to jis sunkiai derinasi prie bet kurios sistemos ir netgi ideologijos. Liberalizmas iš esmės gali būti formuluojamas tik atitinkamu laikotarpiu ir tam tikromis sąlygomis, kaip tam tikra socialinė, ekonominė ar politinė programa⁶¹.

Istoriografiškai liberalizmas atsirado XVII a. kuomet pradėjo ryškėti takoskyra tarp individo ir tautos teisių. Apie jį pirmasis prakalbo britų filosofas J. Locke'as. Ši ideologija suklestėjo laisvojo

⁶⁰ Gray J., *Liberalizmas*, Vilnius: Pradai, 1992, p. 8.

⁶¹ Trumpa V., „Liberalistinės minties raida Lietuvoje“, *Lietuviškasis liberalizmas*, (sud.) V. Kavolis, Vilnius, 2008

kapitalizmo formavimosi laikotarpiu ir tapo klasikine buržuazijos ideologija. Galima sakyti, jog liberalizmo ideologijos susikūrimo data yra sietina su 1848 metais, kuomet vyko „Tautų pavasario“ sąjūdžiai Europoje. Nors pagrindinės liberalizmo idėjos buvo glaustai išdėstytos 1767 metais JAV Nepriklausomybės deklaracijoje, 1789 metais Prancūzijos revoliucijos metu priimtoje „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“. Jos taip pat yra įtvirtintos „Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje“ (1948 m.) bei „Liberalų manifeste“ (1947, Oksford). Pagrindiniai liberalizmo principai anksčiausiai buvo įgyvendinti JAV, D.Britanijoje, Prancūzijoje. **Laisvės sąvoka.** Liberalumo sąvoka yra siejama su laisve (lot. *Liber*, - laisvas). Laisvė – tai pati viršiausia liberalizmo vertybė. Tačiau jau Charles de Montesquieu savo veikale „*Apie įstatymų dvasią*“ teisingai pastebėjo, jog „<...>nėra žodžio, kuris turėtų tiek daug įvairių reiškinių ir sukeltų tiek daug įvairių minčių žmonių galvose kaip žodis „laisvė““⁶². Remiantis prigimtinės teisės teorija, liberalams „visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“⁶³. Laisvę gali apriboti tik kito žmogaus laisvė: „mano laisvė baigiasi ten, kur prasideda kito žmogaus laisvė“, - teigė I. Kantas. Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai naudotis visomis savo teisėmis, planuoti savo gyvenimą ir susirasti pragyvenimo šaltinį. Bet kokie išoriniai žmogaus laisvės suvaržymai ir apribojimai, trukdantys reikštis asmens laisvei ir iniciatyvai, turi būti atmesti. Liberalams gyvenimas - tai nuolatinė kova dėl sėkmės, todėl socialinę nelygybę jie laiko teisėta ir pagrįsta, nes tikslai ji garantuoja individo laisvę. Liberalai visus bandymus likviduoti socialinę nelygybę ar įgyvendinti socialinės lygybės principus laiko pasikėsiniu į individo laisvę. Jie pažymi, kad kiekvienam individui turi būti leista sąmoningai veikti kiekvienoje savo gyvenimo srityje⁶⁴. Kaip teigiama politikos mokslų enciklopediniame žodyne, liberalai mano, jog visi žmonės turi teisę gyventi „pagal savo gėrio sampratą ir siekti jam prasmingų tikslų“⁶⁵.

Tačiau liberalizmo teorijoje laisvė neretai konfliktuoja su kitomis vertybėmis, tokiomis kaip socialinė lygybė ar solidarumas. Dėl to kuomet kalbama apie laisvę yra nurodomos ir kitos vertybės - žmogaus teisės, lygybė, teisingumas ir kt. Dar vienas nuolatinis ginčas tarp pačių liberalų kildavo kalbant apie kišimąsi (tiksliau nesikišimą) į individo veiksmus bei kalbant apie laisvės suvaržymą vardan kitų vertybių. Tačiau jie būdavo vieningos nuomonės, kai buvo kalbama, jog politinės laisvės nėra ten, kur individui yra trukdoma siekti savo tikslų⁶⁶. Visi šie kiviščiai, ypatingai abejonės, ar politinė valdžia turėtų kištis į socialinių gėrybių perskirstymą, tarp pačių liberalų išprovokavo jų skilimą į liberalų ir libertarų kryptis.

⁶² Lahayne H., *Liberalizmas ir krikščionybė (I)*, < <http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-550.htm> >, [žiūrėta 2013-02-18].

⁶³ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948, str. 1.

⁶⁴ Rakucevičius R., *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 58 – 59.

⁶⁵ *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2007, p. 72.

⁶⁶ Jokubaitis A., *Liberalizmo tapatumo problemos*, Vilnius: Verus Aureus, 2003, p. 37 – 59.

Liberalai valdžią suvokia kaip piliečių susitarimo dalyką. Valstybės funkcija, pasak liberalų - ginti individą, jo teises, ir kadangi individo teisės yra prigimtinio pobūdžio, visuomenės teisės visada yra viršesnės už valdžios teises, kurios kyla iš pačios visuomenės. Valstybė yra sukurta individų, todėl ji turi tarnauti jiems, o ne atvirkščiai. Valstybės kišimasis turi būti sumažintas iki minimumo.⁶⁷

Kairysis ir dešinysis liberalizmas. Yra skiriamas kairysis ir dešinysis liberalizmas. **Kairysis liberalizmas** geriausiai buvo ir yra įgyvendinamas Amerikoje. Šiam liberalizmui būdinga spartesnė praktinė raida. Jam didelę įtaką padarė Europos liberalai: J. S. Mill'is, A. de Tocqueville'is. Panaikinus vergiją, JAV gimė liberalioji demokratija⁶⁸. Išaugus socialinei diferenciacijai, liberalizmas pradėjo ginti daugiausia turtingųjų ir privilegijuotųjų sluoksnių interesus. Dėl šios priežasties iš esmės teko keisti klasikinio liberalizmo teorijos teiginius ir formuluoti naujus postulatus bei principus. Prie to nemažai prisidėjo John A. Hobson, T. Green, B. Croce ir J. Dewey. Reformavus klasikinį liberalizmą, XIX a. pabaigoje JAV susikūrė socialinis liberalizmas.

Socialinio liberalizmo atstovai (T.H. Green, J. Dewey, L.T. Hobhouse, J. M. Keynes) teigia, jog laisvoji rinka padeda įtvirtinti ne tik asmeninę laisvę, bet ir sudaro sąlygas atsirasti su piliečių lygybe nesuderinamoms pasekmėms, kurioms panaikinti yra būtina ribota gėrybių perskirstymo politika. Tuo tarpu klasikinio liberalizmo atstovai, tokie kaip J. Locke, J. S. Mill, A. de Tocqueville, J. Madison nesutinka su socialinio liberalizmo atstovais ir teigia, jog socialinių gėrybių perskirstymas yra nesuderinamas su piliečių laisve ir lygybe. Klasikiniai liberalai balansuoja ties liberalizmo riba. Tuo tarpu socialinio liberalizmo šalininkai atsiduria politinio spektro kairėje, šalia socialistų⁶⁹. Socialinio liberalizmo atskaitos taškas yra tezė, jog ne tik kad galimos, bet ir būtinos esminės kapitalizmo reformos. Teisinė valstybė privalo aktyviai veikti tiek ūkinius, tiek ir socialinius bendruomenės reikalus. Privati nuosavybė, pasak socialinio liberalizmo atstovų, liko tik individo egzistavimo pagrindu⁷⁰.

Tuo tarpu XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje iš klasikinio liberalizmo susiformavo konservatyvusis liberalizmas, dar vadinamas neoliberalizmu. Dažnai neoliberalizmas įvardijamas kaip grįžimas prie klasikinio liberalizmo. Neoliberalizmas yra prisikiriamas **dešiniajam liberalizmui**. Žymiausi šios srovės atstovai - D. Britanijos „Geležinė ledi“ M. Thatcher ir JAV prezidentas R. Reaganas. Taip pat vieni iš žinomiausių neoliberalizmo figūrų yra laikomi M. Friedman'as, F. Hayekas. Palaipsniui neoliberalizmas įsitvirtino ir tapo vyraujančia ekonominės politikos doktrina D. Britanijoje bei Vakarų Europoje. D. Harvey'us teigia, jog neoliberalizmas - tai ekonominė – politinė teorija, kuri akcentuoja, jog individų gerbūvis gali būti pagerintas padidinus žmonių prigimtines teises, kuomet yra užtikrinamos teisės

⁶⁷ Rakučevičius R., *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 58 -59.

⁶⁸ Kulesza, W.T. *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma litera, 1998, p. 48 – 49.

⁶⁹ *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2007.

⁷⁰ Rakučevičius R., *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 58 – 62.

į laisvą rinką, nevaržomus mainus ir privačią nuosavybę. Neoliberalizme šias teises privalo užtikrinti valstybė, garantuodama valiutos stabilumą. Privačios nuosavybės teises ir laisvos rinkos taisykles šalyje privalo užtikrinti teisėsaugos institucijos, kurios yra paliktos valstybės funkcijoms. Žinoma, valstybės kišimasis į rinką privalo būti minimalus, kadangi neoliberalizmo teorijoje valstybinis aparatas neturėtų daryti jokios įtakos reguliuojant rinkos kainas⁷¹.

Neoliberalizmas (filosofiniame kontekste) siūlo visuotinės gerovės valstybės modelį pakeisti „dviejų trečdalių visuomenės“ modeliu, kuriame vienas trečdalis visuomenės turi būti atstumtieji. Neoliberalizmo praktika daug pasiekė po karo Vokietijoje bei aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose D. Britanijoje, kurią tuo metu valdė M. Techer bei JAV, su valdžioje buvusiu prezidentu R. Reiganu. Tuo metu įgyvendinant neoliberaliąją politiką išvardintose šalyse buvo pasiekta didelių ekonomikos augimo rezultatų, kuomet šalių vyriausybės smarkiai apribojo valdžios vaidmenį rinkoje ir vykdė valstybės išlaidų ir privatizavimo programas. Buvo teigiama, kad valstybė tarnauja žmogui tam, kad ji užtikrintų žmonių laisves ir teises valstybėje. Tuo tarpu kitose Europos valstybėse liberalizmas nebuvo toks tvirtas, kadangi daugelyje šalių jau buvo įsitvirtinusios konservatizmo ir socializmo politinės doktrinos.⁷²

A. Bielskis teigia, jog neoliberalizmas praeito dešimtmečio pradžioje jau buvo įsitvirtinusi ir daugelyje šalių vyraujanti ekonominės politikos doktrina. Žlugus Sovietų Sąjungai šiai politinei doktrinai atsispirti buvo tiesiog neįmanoma. Šoko terapijos meistrai, anot autoriaus, buvo įtikėję į neoliberalizmo doktriną ir neišvengiamai eis išvien su demokratizacijos procesu buvusiose okupuotose valstybėse⁷³.

Taigi dešinysis (klasikinis) liberalizmas (neoliberalizmas) yra ekonominė doktrina, kuri teigia, kad valstybė privalo kuo mažiau kištis į laisvąją rinką. Ji yra siejama su „laukiniu kapitalizmu“. Tuo tarpu kairiojo (socialinio) liberalizmas į ekonomiką žvelgia panašiai kaip kairioji srovė.

1.1.2.2. Liberalizmas Lietuvoje

Akademiniėje literatūroje liberalizmo klausimas Lietuvoje nagrinėtas ne tiek daug kaip socializmas. Liberalios idėjos Lietuvoje pradėjo plisti XVII a. Jų apraiškų galima pastebėti ir XIX a. Vis dėlto liberalizmo idėjų plitimas daugiausiai suintensyvėjo XIX a. pab., kuomet pasirodė pirmieji lietuviški laikraščiai⁷⁴. Didelę įtaką liberaliosios minties raidai darė žurnalas „Varpas“. Jį redagavęs V. Kudirka buvo liberalas. Šis laikraštis tapo liberalinės minties skleidėju. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pasikeitė ir liberalizmo turinys. Lietuvoje liberalizmas buvo siejamas su laisvąja rinką, laukine

⁷¹Harvey D., *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford, 2007, p. 2

⁷²*Encyclopedia of Governance*, (ed.) M. Bevir, London: Sage, 2007, p. 57 – 58.

⁷³Bielskis A., *Demokratija be darbo judėjimo?*, Kaunas: Kitos knygos, 2009.

⁷⁴„Aušra“ (1883 -1886 m.), ir „Varpas“ (1989 – 1906 m.).

privatizacija ir posakiu, jog kiekvienas žmogus yra savo likimo kalvis. Pasak L. Donskio, lietuviškasis liberalizmas yra neatsiejamas nuo išeivijos idėjų istorijos. Dauguma politologų pritartę jo teiginiui, kad lietuviškasis liberalizmas gimė JAV po Antrojo pasaulinio karo, o didžiausiu lietuviškojo liberalizmo ideologu ir teoretiku išeivijoje galima laikyti sociologą Vytautą Kavolį⁷⁵. Jis savo straipsnyje „Liberalaus galvojimo erdvėje“ apie Lietuvos liberaliąsias tradicijas rašė:

Tarytum, vakarietiškas liberalizmas' turi būti į Lietuvą lėktuvais atskraidintas su muilo prievole, tarytum jis neturėtų istorinių šaknų pačioje Lietuvoje. Į jas, tiesa, šiandieniai Lietuvos liberalai (išskyrus istorikus) ir patys nedaug kreipia dėmesio. O juk liberali tradicija Lietuvoje turi savitų žymių – ne taip, kaip kur kitur, lietuviškasis liberalizmas nuo Daukanto, Basanavičiaus ir Kudirkos laikų buvo glaudžiai susijęs su tautiniu atgimimu⁷⁶.

V. Kavolis siekė atsiriboti nuo angažuotos ir klaidingos tarpukario Lietuvos politinės minties tradicijos ir sukurti naują, kuri geriau atitiktų naujojo laiko poreikius. Neturint ambicijų sukurti savarankišką tautišką valstybingumo koncepciją. Buvo pradėta sekti Lietuvoje praktiškai neegzistavusia ar nepraktikuota liberalios minties tradicija⁷⁷.

Kalbėdamas apie liberalizmo dvasią, V. Kavolis tvirtino, jog ji pasireiškia žmonėse, kurie savo radikaloje ar konservatyvioje aplinkoje bando sušvelninti nirtulingą doktriną:

Mes spontaniškai jaučiame, kad liberalu negalima laikyti to, kuris, save liberalu tituluodamas, kovoja už diskusijų laisvės suvaržymą, padėdamas sukurti visuomenėje atmosferą, kurioje bangu turėti nekonformistinę nuomonę. Liberaliu žmogumi laikome tą, kuris, nepaisant, kokios jo ideologinės pažiūros ir politinis blokas, kovoja už varžtų mažinimą savo gyvenamoje aplinkoje ir pasaulyje apskritai. Šia prasme, be abejo, liberalesni yra Jonas XXIII ir Paulius VI, kurie stengėsi mažinti savo institucijoje egzistuojančius varžtus negu tie, kurie, mėgindami būti laisvės kovos popiežiais, tepasidaro antikomunizmo politrukais⁷⁸.

V. Kavolio kultūrinio liberalizmo esmė, pasak L. Donskio, yra siejama su tikėjimu individualiu protu ir sąžine, nesuvaržytos interpretacijos galimybėmis, atvirumu kitokiai patirčiai bei tolerancija⁷⁹.

⁷⁵ Donskis L., *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p.38.

⁷⁶ Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 34 p.

⁷⁷ Berenis V., „Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija“, (Sud.) R. Repšienė, *Lietuviška liberalioji istorinė tradicija ir mitai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 64.

⁷⁸ Kavolis V., „Šiandieninė pažangumo reikšmė“, (Sud.) V. Gasiliūnas, *Metmenų laisvieji svarstymai :1959 – 1989*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga leidykla, 1993, p. 58.

⁷⁹ Donskis L., *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p.39.

Tačiau V.Kavolio darbai susilaukė ir nemažai kritikos. Daugiausiai buvo kritikuojamas jo kultūros sociologijos modelis. Jį kritikavo žurnalo „Naujasis židinys“ katalikų kultūrinės krypties atstovai, kuriems nepatiko V. Kavolio vėberiškas „protestantizmo etikos“ koncepcijos taikymas bei vertinimas Lietuvos kultūros istorijoje. Katalikai intelektualai liberalių pažiūrų istorikus laikė sekuliarizuotų vertybių skleidėjais⁸⁰. Liberalus kritikavo A. Jokūbaitis teigdamas, kad jie didžiausią dėmesį teikė tik politinei valdžiai ir individams, pamiršdami tarpines socialines struktūras, kurios egzistuoja tarp individų ir valdžios. Autorius įvardija jas kaip šeimą, bažnyčią, bendruomenę ir kitas nepolitines žmonių asociacijas. Toks bendruomeninių prasmų vengimas, pasak jo, sustiprino liberalų nepagarbą tradicijoms. „Bendro gėrio“ idėja, „tradicija“, „patriotizmas“, „tautinis jausmas“, - tai išsireiškimai, į kuriuos liberalai, anot A. Jokubaičio, žvelgia įtartinai⁸¹. Tokį istorinį matymą A. Jokubaitis tiesiogiai sieja su ideologine liberaliąja konstrukcija, kuri neigiamai vertina bet kokius individo laisvę varžančius apribojimus.

Verta sutikti su dauguma politologų tvirtinimu, jog tarpukariu Lietuvos politinėje mintyje sąmoningos liberaliosios savivokos praktiškai nebuvo. Nebuvo nei vieno intelektualo ar intelektualų grupės, kuri save būtų priskyrusi liberaliajai kryptčiai. Jie liberalizmo ideologija laikė ribota, kadangi ji koncentravosi tik į individą, neatsižvelgdama į problemas, kurios kyla praktiniame gyvenime.

Liberalios nuostatos apraiškų galima atrasti to meto ekonominėje mintyje. Buvo pripažįstamos individo teisės laisvai plėtoti savo verslą bei turėti savo nuosavybę. Liberalai aiškiai suvokė valstybės kaip specifinės institucijos savarankiškumą. Aiškiausiai liberalią valstybės koncepciją išplėtojo A. Gureckas straipsnyje „Liberali valstybė“, straipsnių rinkinyje *Lietuviškas liberalizmas*⁸².

Lietuvoje susibūrusi akademinė ir kultūrinė grupė veikė kaip klubas, kuriame buvo diskutuojama apie politines realijas ir klasikinius liberalizmo tekstus. 1990 metų lapkritį įvyko steigiamasis Liberalų sąjungos kongresas. Sąjungos steigėjų manifeste buvo teigiama:

*Valstybinė nepriklausomybė – ne savitiksliis, bet priemonė asmens nepriklausomybei nuo savivalės valstybėje užtikrinti. Toji valstybės galia – tai jos sugebėjimas užtikrinti lygias savo piliečių laisves. Įstatyminė tvarka – tai priemonė kiekvieno laisvei apginti. Vienintelė teisėta valdžios monopolija – tai jos piliečių įstatyminė apsauga nuo prievartos. Tai daugiausia ir geriausia, ką valstybė gali duoti savo piliečiams*⁸³.

⁸⁰ Berenis V., „Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija“, (Sud.) R. Repšienė, *Lietuviška liberalioji istorinė tradicija ir mitai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 64.

⁸¹ Jokubaitis A., „Liberalizmo tapatumo problemos, Vilnius: versus aureus, 2003. p. 63 – 64.

⁸² Gureckas A., „Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja“, (Sud.) V. Kavolis, *Lietuviškasis liberalizmas*. Vilnius: Versus Aureus, 2008, 165-190.

⁸³ Marxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949.

Taip Lietuvoje susikūrė ambicinga ir veržli Lietuvos liberalų partija. Tačiau, kaip teigia L. Donskis, šios partijos liberalistinės idėjos turėjo mažai ką bendro su išeivijoje subrandintu liberalizmu. Lietuvos liberalų sąjunga vėliau patyrė stiprių permainų⁸⁴. Pirmasis smūgis jai buvo suduotas per 1992 metų parlamento rinkimus, kuomet liberalų intelektualų komanda tesurinko tik 2,1 proc. balsų. Iki 1995 m. lietuviškasis liberališkumas įgijo neigiamų, sukarikatūrintų atspalvių. 1996 m. V. Kavolis, vienas iš svarbiausių liberalios tradicijos puoselėtojų išeivijoje, rašė: „Lietuvoje politinių liberalų galvoseną šiuo metu veikia XIX amžiaus pirmosios pusės ekonominio liberalizmo modeliai ir šiaip jau net su šiandienine kapitalizmo praktika mažai ką turįs bendro teorinis galvojimas, jog atrodo, kad Lietuvos liberalams pirmiausia trūksta politiškumo.“⁸⁵ Išeivijos teoretikas tai sakydamas norėjo pabrėžti, jog liberaliąją demokratiją nuo kapitalizmo reikia skirti, nors laisvo pasirinkimo mechanizmas tiek kapitalistinėje rinkoje, tiek demokratijoje vienodi, bet viešosios moralės samprata visgi skiriasi. V. Kavolis nepritarė A. Degučiiui, kuris teigė, kad laisvoje rinkoje nėra išnaudojimo.

1996 metais LLS pirmininku tapus Eugenijui Gentvilui pradėta labiau orientuotis ne tik į pavienės socialines grupes, bet ir labiau gilintis į politinio liberalizmo vertybes. Priėmus naują LLS partijos rinkiminę programą, prasidėjo naujas šios partijos raidos etapas⁸⁶. Jo metu LLS pradėjo labiau atsižvelgti į vertybes, o ne į socialines grupes, tokias kaip verslininkai. Laikui bėgant laisva rinka, politinė visuomenė, atvirumas permainoms bei kitos liberaliosios minties idėjos tapo patrauklios vis didesnei visuomenės daliai.

LLS partijoje nuo jos įkūrimo pradžios buvo aktuali lyderystės problema. 1999 m. LLS pirmininku tapo R. Paksas, kuris nuo 2006 m. yra TT pirmininkas bei partijos lyderis. Galima teigti, kad R. Paksas buvo stiprus LLP lyderis, tačiau ginčytinas jo asmenybės tapatinimas su liberalu. LLS jis garsino ne savo tvirta liberalia politika, o savo populiariumu. R. Paksui pasitraukus ir įkūrus savo partiją, būtų galima ginčytis ir dėl šios, naujai įkurtos partijos liberalumo. Pats R. Paksas TT partijos ideologiją apibūdina kaip centro-kairės, tačiau su tuo nesutinka daugelis politologų, kurie teigia jog ji labiau yra centro - dešinės partija. Labiau kritiškai politologai tvirtina, kad ji iš viso neturi ideologijos.

Šiuo metu Lietuvoje liberaliomis partijomis save įvardina: Liberalų Sąjūdis, Liberalų ir centro sąjunga bei iš jos pasitraukusio Artūro Zuoko naujoji partija „Sąjunga Taip“. Vertinant šias partijas pagal liberalizmo nuostatas, galima teigti jog liberaliausias iš jų yra Liberalų Sąjūdis, nes išlaiko vertybinį nuoseklumą. Taip pat būtina pažymėti, jog ji vienintelė iš visų trijų partijų savo rinkimų programoje

⁸⁴ L. Donskis, *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006.

⁸⁵ Kavolis V., „Liberalaus galvojimo erdvėje“, *Matmenys* 1992, Nr. 63 p. 36.

⁸⁶ Navickas A., *Lietuvos partijų spindesys ir skurdas (V), Apie lietuviškojo liberalizmo grimasas*, <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-10-27-andrius-navickas-lietuvos-partiju-spindesys-ir-skurdas-v-apie-lietuviskojo-liberalizmo-grimasas/52183/print>> , [žiūrėta 2013-02-18].

išlaiko liberaliąją mintį. Tuo tarpu „Sajunga Taip“ neturi aiškių politinių ir ideologinių nuostatų. Niekada tvirtais liberalais nebuvo ir LiCS. Tai, jog Liberalų Sąjūdis yra vienintelė liberali jėga, veikianti Lietuvoje, patvirtino ir pastarieji seimo rinkimai – Liberalų sąjūdis, vienintelis iš šių trijų liberalių pažiūrų partijų, pateko į seimą ir rinkimuose gavo 10 mandatų bei liko ketvirtoje vietoje.

1.1.2.3. (Neo)liberali ekonominė politikos reforma Lietuvoje Sąjūdžio metais

Tarp daugelio Lietuvos politinio elito ir apžvalgininkų yra paplitęs įsitikinimas, jog Lietuva nuo nepriklausomybės atkūrimo įgyvendino liberalia ekonomine politika grindžiamas reformas. Tačiau ne visi socialdemokratų atstovai sutiktų su šiuo teiginiu. Nors ir buvo „įgyvendinamos visos pagrindinės reformų priemonės, siejamos su perėjimu nuo centralizuotos planinės prie decentralizuotos rinkos ekonomikos – liberalizacija, privatizacija, makroekonominis stabilizavimas bei institucinės reformos, tačiau daugelis ekonominės politikos sprendimų buvo fragmentiški ir nenuoseklūs“⁸⁷. 1990 m. Lietuvoje vienas iš pagrindinių tikslų buvo sukurti palankias sąlygas rinkai, kuriai esant galima tapatintis su Vakarų ekonomine gerove, tačiau Lietuvoje dirbusios vyriausybės nesirėmė konceptuali ir vientisu liberaliosios ekonomikos modeliu. Tačiau dar 1988 m., svarstant Sąjūdžio programą, joje buvo keliamos liberalios idėjos, kurios akcentavo laisvą valstybę, visuomenę ir žmogų, o tuo tarpu ekonomikos srityje buvo kalbama apie privačią nuosavybę, kainodaros liberalizavimą. Visgi šie siūlymai buvo nukreipti į Lietuvos ekonominį atsiskyrimą nuo tuo metu egzistavusios Sovietų Sąjungos planinės ekonomikos. Tačiau šios idėjos taip ir nepavirto nuoseklių liberalių ekonominių priemonių įgyvendinimo programa⁸⁸.

Tačiau verta paminėti E.W. Marcinkevičiūtės teiginį, su kuriuo sutinka ir daugelis politologų bei intelektualų žmonių, kad dešiniojo liberalizmo idėją siūlė tie patys, kurie nepriklausomybės pradžioje rėmė kairiąsias jėgas bei kurie yra labiau linkę palaikyti kairiąją liberalizmo kryptį, o ne dešiniąjį liberalizmą, nekreipdami dėmesio net į tai, jog Vakaruose kairysis ir dešinysis liberalizmas atstovauja dviems, viena nuo kitos nutolusioms ideologijoms. Autorė tvirtina, kad taip nutiko dėl to, kad „lietuvių dešiniuosius liberalus su kairiosiomis partijomis vienija požiūris, kad silpna valstybė yra „viešasis gėris“<...> Tik Lietuvos valstybės silpnumas lemia, kad toliau klesti buvęs sovietinis elitas, susibūręs po kairiųjų partijų stogu. Natūralu, kodėl lietuvių liberalams daug labiau pakeliui su socialdemokratais negu su TS-LKD <...> TSLKD vis dėlto (dar) vienija nemažai asmenų, kuriems rūpi stipri Lietuvos valstybė.

⁸⁷ Donskis L., *Lietuviškasis liberalizmas 2*, Vilnius: Versus Aureus, p. 82-84.

⁸⁸ Ten pat.

Kaip pastebi A. Bielskis, Lietuvoje neoliberalią politiką vykdė buvę Lietuvos komunistai, (ekskomunistai) – LDDP (vėliau LSDP) su savo lyderiu A. Brazausku, kurie daugiausiai ir pasipelnė iš privatizavimo: „Jie sudarė privilegijuotą grupę, turėjusią priėjimą prie valstybinių įmonių turto“⁸⁹.

Nors ekonominių reformų procesas Lietuvoje nevysiškai atitiko Vakarų ekonominio liberalizmo pamatinius principus, kurie išreiškiami siekiant įtvirtinti privačios nuosavybės ir konkurencijos, laisvų mainų principus nepriklausomybę atkūrusios valstybės teisėje ir kt., visgi šalyje buvo įgyvendinama liberali politika. Taip pat verta pažymėti tai, kad jei tuo metu būtų daugiau remtasi ekonominio liberalizmo principais, būtų buvę išvengta piliečių nusivylimo ir išaugusio nepasitenkinimo nepriklausomos Lietuvos institucijomis bei jų veiklos efektyvumu, skaidrumu.

1.2. Dešinėsios politinės idėjos

1.2.1. Konservatizmas

Konservatizmas pradėjo formuotis Europos kultūriniuose sluoksniuose XVIII ir XIX a. sandūroje. Kartu su liberalizmu ir socializmu konservatizmas, užgimęs Vakarų Europoje, gyvuoja jau daugiau kaip 200 metų. Tačiau net ir šiandieninėje akademinėje erdvėje galima išgirsti diskusijų, ar konservatizmas gali būti laikomas ideologija. Kaip teigia R. Nibset'as „<...> kai kurie autoriai, kalbėdami apie konservatizmą, vengia žodžio „ideologija“, matyt, remdamiesi teorija, kad ši filosofija iš esmės stokoja aktyvumo ir reformatoriškos krypties, neva būdingų tikrosioms ideologijoms“⁹⁰. Autorius pažymi, jog konservatizmas kaip ir bet kuri kita ideologija „<...> yra pakankamai darni moralinių ekonominių, socialinių ir kultūrinių idėjų visuma, tvirtai ir akivaizdžiai susijusi su politika bei politine galia <...> kaip idėjų sistemos pergalės pamatu“⁹¹. Jam antrina ir A. Hewoodas, sakydamas, jog konservatizmo ideologija yra grindžiama „<...> įsitikinimų apie žmogų, visuomenę, kurioje jis gyvena, ir tam tikrų politinių vertybių visuma, todėl kaip ir liberalizmas bei socializmas, jis šiuo atžvilgiu gali būti vadinamas ideologija“⁹². Tačiau net šiandien kai kurie konservatoriai nesutinka, jog konservatizmas yra ideologija, todėl galima teigti, kad šis terminologinio pobūdžio klausimas akademinėje erdvėje dažnai virsta diskusijų objektu. Anot V. Laučiaus, ideologinė konservatizmo samprata tam tikru atveju pakeičia labiau konservatoriams įprastą neideologinę, <...> pagal kurią tarpinė grandis tarp politinės praktikos ir teorijos esanti kintama ir lanksti, nes ją vienodai veikia ne tik idėjiniai principai, bet ir tų principų interpretacija bei praktinio taikymo

⁸⁹ Bielskis A., *Su darbo partija – jokių taikos sutarčių*, < <http://www.delfi.lt/archive/abielskis-su-darbo-partija-jokiu-taikos-sutarciu.d?id=59380047> >, [žiūrėta 2013-03-22].

⁹⁰ Nibset R., *Konservatizmas*, Vilnius: Atviros Lietuvos Fondas, 1993, p. 5.

⁹¹ Ten pat.

⁹² Heywood A., *Plitical ideologies: an introduction*. – Macmillan press LTD: 1998 [1992]. – p. 69.

būdus koreguojančios praktinės aplinkybės“⁹³. Taigi, anot V. Laučiaus, neretai patys politikai ar teoretikai, kurie dažniausiai vengia šios politinės minties abstraktumo yra priversti griebtis abstraktaus ideologinio aiškinimo, tačiau jie konservatizmą nelaiko ir tuo labiau nevadina ideologija, o jos aiškinimus apibūdina kaip įsitikinimus ar principus.⁹⁴

Kalbant apie konservatizmo istorinę raidą, pažymėtina, kad šios ideologinės minties pradininku yra laikomas E. Burke (1729-1797). Kalbant apie jį reikia paminėti, kad tai retas atvejis istorijoje, kai idėjų sistema, šiuo atveju konservatyvizmas, yra susijusi su vienu žmogumi. To meto konservatoriai buvo vienijami priešišku Prancūzijos revoliucijai, viduramžių ir feodalizmo šlovinimu. E. Burke teigė, jog yra svarbu išsaugoti nusistovėjusią tvarką, ir jei yra neišvengiama ją keisti, tai keisti tik iš lėto, kuomet yra veikiama apgalvotai ir atsargiai.

Didžioji Prancūzijos revoliucija užima svarbią vietą konservatizmo atsiradimo istorijoje. Reakcija, kurią iššaukė ši revoliucija, davė pradžią formotis konservatyviajai minčiai. Kaip atsakas į revoliuciją didžiuosiuose Vakarų Europos miestuose - Didžiojoje Britanijoje ir Prancūzijoje - pradėjo formotis atskiros konservatizmo tradicijos. Didžiojoje Britanijoje pagrindinis šios minties atstovas buvo E. Burke. Britų mąstytojas skeptiškai vertino utopinį bandymą kurti naują visuomenę, neatsižvelgiant į jokių anksčiau egzistavusių socialinių ryšių bei istorijos sukauptas vertybes. Burke nepritarė prancūzų švietėjams, kurie bandė istoriją pradėti nuo nulio. Jo ir daugelio kitų konservatorių nuomone negalima taip paprastai nubraukti ankstesnę, per ilgą formavimosi laikotarpį sukurtą visuomenę ir kurti naują.

Konservatizmą nagrinėjęs L. Donskis savo straipsnyje „Užmirštasis konservatizmas, arba kokia moralinė vaizduotė konstruoja utopijas ir distopijas“ keldamas klausimą, kuo iš esmės skiriasi ši ideologija nuo liberalizmo ar socializmo, atsakė teigdamas, kad:

konservatizmas yra tikėjimo (sykiu ir kultūrinės tradicijos bei kanono) ir galios sąjunga tikrąja šių žodžių prasme. Niekas už konservatizmą labiau negina tikėjimo, tradicijos, istorijos ir kanono svarbos moderniajai sąmonei ir egzistencijai. Socialistai (ir apskritai kairė) labiau pasikliauja racionalaus planavimo, koordinavimo, naujovių ir reformų galia bei svarba, o klasikiniai konservatoriai visada buvo linkę iškelti tradicijos ir ją pagrįstos socialinės bei moralinės tvarkos pirmenybę⁹⁵.

Istorija, tradicijos konservatoriams buvo vieni iš svarbiausių bei esminių politikos elementų. Priešingai nei socialams ar liberalams, konservatoriams rūpėjo nusistovėjusios politinio gyvenimo

⁹³ Laučius V., „Konservatizmo minties tradicijos pagrindai ir idėjiniai prieštravimai“, (Sud.) V. Laučius, *Konservatizmo takoskyros*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006, 97 p.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Jokubaitis A., Apie liberalizmo prietarus, (Sud.) A. Jokubaitis, *Liberalizmo tapatumo problemos*, Vilnius: Versus aureus, 2003, p. 62.

tradicijos bei kultūrinis individų suvokimas, kai tuo tarpu socialistai ir liberalai politinę tvarką bandė kildinti iš pačios žmogaus prigimties. Konservatoriai <...> kalbėjo ne tik apie natūralią žmogaus prigimtį, bet ir apie kultūrinės perėjimo iš natūralios į pilietinę būklę prielaidas⁹⁶. Pasak konservatorių, visuomenė – tai kultūrinis pasiekimas, kuriame kiekvienam individui yra suteikiami pagrindiniai asmenybės tapatybės parametrai. Priešingai nei kitos ideologijos konservatoriai niekada nebandė ieškoti prigimtinių ar ikikultūrinių politinio gyvenimo santvarkos dėsnių bei nekūrė utopinių visuomenės pertvarkos projektų.

Konservatizmas dažnai yra traktuojamas kaip stipri politinio mąstymo srovė, kuri savo ištakų ieško individų asmeninėje savivokoje, religiniuose, moraliniuose bei etniniuose įsitikinimuose. Kultūra jie laikė laikui bėgant sukaupę žmonių praktikos visumą bei traktavo ją kaip vieną iš svarbiausių politinio gyvenimo veiksnių. Kaip teigia A. Jokubaitis, konservatoriai į žmogų žvelgė ne kaip į tuščią popieriaus lapą, kuriame yra rašomas jo patyrimas (kaip tvirtino J. Lock'as). Jie teigė, kad žmogus, kaip politinio gyvenimo subjektas, sudarytas iš daugelio išankstinių nuostatų, tradicijų ir kt.

Vienas pagrindinių konservatizmo bruožų, skiriančių jį nuo liberalizmo ir socializmo, yra išskirtinis jų dėmesys bendruomenei. Tuo tarpu kalbant apie tradicijas, šiandien požiūris į jas yra stipriai pakitęs. Kaip teigia A. Jokubaitis „<...>Burke'o laikais, tradicija teikė pagrindinius orientyrus žmonių praktiniams veiksams, padėjo išlaikyti pagarbą autoritetams ir buvo viena pagrindinių politinę valdžią legimituojančių priemonių⁹⁷. Sutikim su A. Jokubaičio teiginiu, kad šiandien tradicijos jau nebeturi tokios didelės įtakos žmonių veiksams bei supratimui. Tradicija yra praradusi savo ankstesnį pobūdį. XXI a. individai patys gali pasirinkti tai, ko jie nori. Jie patys sprendžia apie tokius dalykus kaip religija, lytis, gyvenimas ir t.t. Žmogus pats sprendžia, ar nori išsaugoti senas tradicijas, ar ne.

Kaip teigia K. Škiudas, „konservatoriai vengia permainų, kurios griaua nusistovėjusią natūralią tvarką, todėl konservatizmo pradininkas E. Burke'as peikė J.Rousseau ir visą Prancūzų revoliuciją, teigdamas, kad ji yra natūralios tvarkos griovėja. Tačiau konservatoriai yra radikalūs revoliucionieriai, kai reikia atkurti sąlygas, kuriomis natūrali tvarka kažkada egzistavo ir gali toliau egzistuoti⁹⁸.

Visais laikais konservatizmas visada buvo itin specifinė politinio mąstymo srovė. Jo išskirtinis bruožas – skeptiškas požiūris į ideologijos vaidmenį politikoje. Nepaisant vidinių pasidalijimų ir skirtumų, konservatizmas visada ypatingai pabrėždavo kultūrinių veiksnių, tokių kaip šeimos, religijos, bendruomenės svarbą. Jų politinės minties originalumą daugiausiai įtakojo socialinės bei kultūrinės tikrovės aiškinimo būdas, o ne principų rinkinys. Galima teigti, kad konservatizmas neturi kažkokios vienos nedalomos esmės. Reikia suvokti, jog Austrijos konservatizmas nebus tapatus Lietuvos,

⁹⁶ Jokubaitis A., *Liberalizmo tapatumo problemos*, Vilnius: versus aureus, 2003, p. 98.

⁹⁷ Ten pat, p. 102.

⁹⁸ Kubilius A., Škiudas K., „Konservatyvioji politika Lietuvoje: vakar, šiandien ir rytoj“, *Libertas&Pietas: Lietuviškasis konservatizmas*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2010, p. 322.

Prancūzijos ar JAV konservatizmui. Tai yra skirtingų istorinių ir socialinių tapatumų išsaugojimo pastanga ir konservatyviosios ideologijos negalima apibrėžti vien tik kaip ideologijos, besipriešinančios permainoms.

1.1.4.2. Konservatizmas Lietuvoje

Per daugiau kaip 20 nepriklausomybės metų Lietuvos valstybė gali pasidžiaugti surengusi gana įspūdingą reformų kelią įgyvendinant milžiniškas permainas bei įtvirtinant vakarietiškus visuomenės santykius. Jau devinti metai esame tokių įtakingų tarptautinių organizacijų kaip Europos Sąjunga bei NATO nariai. Šios įgyvendintos reformos neretai sulaukia pagyrų. Daug nuveikta ekonomikos augimo srityje. Socialinėje ir švietimo politikoje įtvirtinti pagrindiniai demokratijos bruožai, konkurenciniai santykiai, pagarba privačiai nuosavybei ir kiti demokratiniai šaliai būdingi kriterijai.

Sovietinė totalitarinė valstybė ir jos režimas Lietuvoje kaip ir bet kuris kitas totalitarinis režimas buvo ryškiai priešiškas konservatyvioms vertybėms ir konservatyviosioms visuomenės institucijoms. Sovietinė valdžia per okupacijos metus Lietuvos visuomenę pavertė negyvybinga ir priklausoma. Atgavus nepriklausomybę nebuvo įmanoma ją atkurti per dieną, pasitelkus asmens laisvės rinkos ekonomikos ar demokratines idėjas. Pažymėtina, kad būtent konservatoriai teikė išskirtinį dėmesį bendruomenei. Todėl, kaip teigia K. Škiudas „Sąjūdžio pradėtas išsivadavimo iš sovietmečio palikimo žygis yra ryškiai konservatyvus projektas“⁹⁹. Taip pat šis autorius daug dėmesio skyrė juridiniam terminui „restitucija“. Jis teigė, jog šis terminas nurodo, jog Sąjūdis yra neatsiejamas nuo konservatyvumo.

Tačiau kai yra kalbama apie Sąjūdį bei jo sukeltas permainas, dažnai tarp politologų kyla nesutarimų dėl šių permainų konservatyvumo. Viena iš priežasčių, kuri kelia abejones yra tai, kad tradiciniai konservatoriai priešinasi permainoms. Tačiau Lietuvos atvejis skiriasi nuo kitų, natūraliai besivystančių bendruomenių, kadangi šalis ilgą laiką buvo okupuota Sovietų Sąjungos. „Jei manytume, kad kokie spartesni pokyčiai yra žalingi, tai Sąjūdžio metais tikraisiais „konservatoriais“ turėjo būti laikomi Mykolas Burokevičius ir Juozas Jarmalavičius, iš dalies Algirdas Brazauskas ir visa senoji nomenklatura, tai yra visi tie, kurie bandė „konservuoti“ sovietinį režimą, - bet ne Vytautas Landsbergis ir visas Sąjūdis, reikalavę, siekę ir įgyvendinę tautinio išsivadavimo revoliuciją su visomis po to sekusiomis revoliucinėmis permainomis“¹⁰⁰, - pažymi K. Škiudas. Taigi galima pritarti K. Škiudo išsakytoms mintims, kad konservatyviosios jėgos, susiklosčius tam tikromis aplinkybėmis, negali būti suprantamos tik

⁹⁹ Laučius V., „Konservatizmo minties tradicijos pagrindai ir idėjiniai prieštaravimai“, (Sud.) V. Laučius, *Konservatizmo takoskyros*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006, p. 153.

¹⁰⁰ Kubilius A., Škiudas K., „Konservatyvioji politika Lietuvoje: vakar, šiandien ir rytoj“, *Lietuviškasis konservatizmas*, p. 321.

kaip besipriešinančios permainoms. Šiuo atveju Lietuvos konservatoriai permainų pagalba bandė atkurti tas sąlygas, kuriomis natūrali tvarka kažkada egzistavo tarpukariu. Todėl galima daryti išvadą, jog tai buvo ne tik išsivadavimo judėjimas, bet ir jėga, skatinusi grįžti prie natūraliosios tvarkos. Išsivadavusi iš okupacijos Lietuva, vadovaudamasi Vakarų politiniu modeliu, sparčiai pradėjo atkurti tai, kas buvo prieš okupaciją. Tačiau kol Lietuva buvo okupuota, Vakariai keitėsi – XX a. pab. Vakaruose konservatyvioji doktrina jau buvo perėmusi nemažai liberalizmo elementų. Liberalizmo ir konservatizmo skirtumų ekonominėse ideologijose vis mažėjo¹⁰¹. Atkurtos Lietuvos valstybės konservatyviosios restitucijos susikirtimas su moderniomis Vakarietiškojo liberalizmo dogmomis sukėlė jaunai nepriklausomos valstybės visuomenei nemažai sunkumų, tačiau šaliai einant demokratijos keliu teko prisitaikyti ir priimti naująjį Vakarų politinį modelį. Taigi Sąjūdis ėmėsi nuosekliai įgyvendinti keturis pagrindinius siekius, tokius kaip šalies Nepriklausomybė, stojimas į NATO bei Europos Sąjungą, taip užtikrinant valstybingumą, demokratiją ir žmogaus teises bei privačią nuosavybę ir ją grindžiamą ūkį.

Formuojantis konservatyviajai minčiai Lietuvoje, visų pirma teko semtis jos tradicijų iš kitų valstybių, daugiausiai iš JAV neokonservatorių. Į konservatorių politinę programą buvo įtraukta daug modernių ir perspektyvių planų, kurie buvo sėkmingai pritaikyti kitose valstybėse¹⁰². 1993 m. iš Sąjūdžio susikūrė vakarietiško tipo konservatorių (Tėvynės Sąjungos) partija. Šis politinis žingsnis buvo vertinamas palankiai, kadangi jis Lietuvoje konsolidavo dešiniąsias jėgas. Tėvynės Sąjunga (LK) buvo opozicija LDDP monopoliui. Tais pačiais metais liepos 14 dieną TS susijungė su Lietuvos krikščionių demokratų partija. Abi partijos paskelbė oficialų pareiškimą, kuriame buvo nurodyta, jog jos konsoliduoja Lietuvos dešiniąsias politines jėgas¹⁰³. Susiformavo tvirta, kad ir negausi dešiniųjų jėgų koalicija Seime.

Šiuo metu, pasak L. Donskio, Lietuvoje galima išskirti kelių kryptų partijas, kurios turi šį tą bendra su konservatizmu. Pirmajai kryptiai autorius priskiria tas partijas, kurios išsaugojo ar pagerino iš okupacijos laikų paveldėtą „elitinę“ savo viršūnių bei aplink jas besitelkiančių interesų grupių padėtį. Jis tokiai grupei priskiria socialdemokratus, kurie įtikino daugumą žmonių, kad iš sovietmečio jie atsinešė naudingą valdymo patirties.

Antrajai kryptiai, kuri kartais gali būti painiojama su pirmąja, priklauso partijos, „kurių rinkėjai išsaugojo ir vis dar puoselėja tam tikras sovietmečio subrandintas vertybes bei mąstymo stereotipus. Anot kai kurių politologų, šiai kryptiai atstovauja dalis „Tvarkos ir Teisingumo“ rinkėjų“¹⁰⁴.

¹⁰¹ Ten pat, 323.

¹⁰² Višniauskas A., *Dešinioji mintis*, <

http://www.jkl.lt/deiniojimintis/?doing_wp_cron=1362580799.1649899482727050781250>, [žiūrėta 2013-02-27].

¹⁰³ Bauža Č., Biveinis P., „Politinės „kairės“ laimėjimas ir padariniai Lietuvoje“, *Viešasis administravimas*, 2004, Nr. 9, p.86.

¹⁰⁴ L. Donskis, *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p.42.

Ir galiausiai autorius išskiria tą vienintelę partiją, kuri atvirai angažavosi konservatizmo idėjų tradicijai bei jos vakarietiškiems partiniams pavidalams, tai - Tėvynės Sąjunga krikščionys demokratai (TSKD)¹⁰⁵. Tačiau dauguma politologų teigia, jog visada buvusi tradicinė, ji pasielgė neįprastai, užleisdama savo antros pavadinimo sudėtinės dalies - „Lietuvos konservatoriai“ vietą „krikščionims demokratams“. Politinėje erdvėje taip pat galima išgirsti ir diskusijų, jog Lietuvoje nebeliko stiprios savo vertybėmis ir tradicijomis konservatyvios partijos. Vieni šių partijų susijungimą, įvykusį 2008 m. gegužės 17 d., vertina neigiamai. Tačiau ir šiandien partija apeliuoja į tradicines vertybes tokias kaip šeima, tautos savitumas, tradicijos ir papročiai, tautinė savimonė, tautos tęstinumas, kultūros tęstinumas, etninių regionų savastis ir kt. Užsienio politikoje yra apeliuojama į Europos Sąjungą, bet pabrėžiant, kad šios politikos matas yra nacionaliniai interesai, akcentuojamas tautiškumo išlaikymas, atspara globalizacijai.

Būtina pažymėti, jog tai, kad Lietuvos konservatoriai pasisakė už stojimą į Europos Sąjungą, nepadarė jų mažesniais patriotais ar silpnesniais konservatoriais su netvirtomis konservatizmo vertybėmis. Būtų absurdiška nepalankiai vertinti konservatorių norą pereiti į modernesnį valstybės gyvenimo etapą. Pasikeitė liberalų santykis su tradiciškai save laikančiais dešiniaisiais. Kitaip ir būti negalėjo – norint sugrįžti į Europą, reikėjo atlikti liberalias reformas. Tą buvo priversti daryti ir socialdemokratai, nors susilaukė net savųjų kritikos.

¹⁰⁵Ten pat, p. 42.

2. LIETUVOS POLITINĖS KAIRĖS IR DEŠINĖS ANALIZĖ

2.1. Politinės kairės ir dešinės skirstymas pasauliniame kontekste

Politinių partijų užimama padėtis kairumo dešinumo skalėje dažnai svyruoja, todėl kartais partijų politinės orientacijos amplitudė būna labai įvairi. Istorškai susiklostė taip, jog kairiosioms politinėms partijoms visada buvo priskiriami vargingieji valstybės gyventojai, socialinės gerovės bei lygybės šalininkai. Dešinysis sparnas daugiau telkėsi ties viduriniu sluoksniu ar „turtingesniais“ visuomenės atstovais, kurie stengėsi apsaugoti rinką išlaikant ir tenkinant turtingųjų poreikius. Kalbant apie kairiąją pusę, pagrindinės jų vertybės nusako Prancūzijos revoliucijos šūkis - "laisvė, lygybė, brolybė". Kairieji pasisako už socialinį teisingumą, lygias galimybes, asmeninę laisvę, solidarumą, žmogaus teises ir orumą. Jie teigia, jog visi žmonės turi būti lygūs ir nė vienas iš jų negali būti laikomas vertesniu už kitą, nesvarbu kokios jis būtų rasės, religijos, tautybės, išsilavinimo, politinių pažiūrų ar socialinės padėties.

L. Donskis savo darbuose, analizuodamas dviejų garsiausių politinių analitikų diskusiją dėl politinės kairės ir dešinės skirstymo, pateikė V. Kavolio – lietuviškojo liberalizmo pagrindinio ideologo bei teoretiko užsienyje, ir A. Štromos – anot akademiko, liberaliojo konservatoriaus teiginius apie skirtumus tarp diados bei jos perskyros kriterijus. V. Kavolis teigė:

kairė visų pirma reiškia pasitikėjimą individualiu protu ir racionalių reformų galia - tikėjimas, kad galima reformuoti viską, net tikėjimą ir Bažnyčią, yra nulemtas daugiau ar mažiau įsisąmoninto kairiojo impulso - tuo tarpu dešinė, anot jo - prasideda nuo tradicijos ir galios sąjungos. Tradicija ir tikėjimas dešiniams tiek svarbūs, jog juos galima (ir būtina) ginti pasitelkus organizuotą politinę galią. Kairei yra svarbi individo sąžinė ir protas, tuo tarpu dešinė linkusi pasikliauti istorijos jausmu ir kolektyviniu sentimentu¹⁰⁶.

A. Štromas pateikė skirtingą, supaprastintą skirstymą, kuris yra vertas kritikos. Jis dėsto, jog svarbiausias santykis, pagal kurį yra skirstoma politinė dešinė ir kairė - tai valstybės ir pilietinės visuomenės santykis. Skirtingai nei K. Marxas, kuris neigė valstybę, A. Štromas teigia, jog kairiajam blokui pirmoje vietoje bus valstybė ir tik po jos bus kalbama apie pilietinę visuomenę. Anot jo, politinės kairės atstovai neįsivaizduoja socialinės pažangos be valstybės kišimosi į visuomeninį šalies gyvenimą. Tuo tarpu dešiniams, skirtingai nei kairiesiems pilietinė visuomenė yra svarbesnė net už valstybę

¹⁰⁶Donskis L., *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p.32 – 33.

(žinoma atsižvelgiant į valstybės sampratą). Kairei atrodo, jog geriau, kai yra daugiau valstybės nei visuomenės. Dešinei atrodo priešingai, ji teigia, kad visuomenės turi būti daugiau nei valstybės.¹⁰⁷

XX a. septintajame dešimtmetyje vykę socialiniai pokyčiai dažniausiai apimdavo dvi pagrindines klausimų grupes kairės – dešinės dimensijoje: pirmoji įvardijama kaip laisvės - valdžios (tvirtesnės demokratinės atskaitomybės būtinumas, aplinkosauga ir kt.) klausimų grupė, antroji – įsikišimo – laisvosios rinkos klausimai (socialinė rūpyba, nedarbas, infliacija ir kt.) (pgl. Lijphart, 1981; Flagman, 1987; Laver ir Hunt, 1992) ¹⁰⁸. Skiriant politinę kairę nuo dešinės N. Bobbio pateikia tokį lygybės skirstymą: politinė kairė pasisako už rezultatų lygybę (įsikišimą, kuris paskatintų nešališkus rinkos rezultatus, ir laisvę, kuri paskatintų socialinę ir politinę lygybę prieš įstatymą), tuo tarpu politinė dešinė pasisako už galimybių, bet ne rezultatų lygybę ir leidžia pasireikšti laisvajai rinkai būdingai nelygybei ir valdžios bei tradicijos saugomoms privilegijoms¹⁰⁹. Bet kaip teigia S. Hix, susidaro aplinkybės atsirasti tai tarpinėms pozicijoms, tokioms kaip įsikišimas ir valdžia (tradicinis krikščionių demokratų nusistatymas) bei *laissez – faire* ir laisvė (liberalų nusistatymas). „Vis dėlto šios pozicijos yra mažiau būdingos XX a. paskutiniam dešimtmėčiui nei dažnai pastebimas „kairysis liberalizmas“ (žalieji ir socialdemokratai) ir dešinysis autoritarizmas (konservatoriai ir šiuolaikiniai krikščionys demokratai) (pgl. Finer, 1987; Dunleavy ir O’Leary, 1987; Kitschelt, 1994, 1995)“¹¹⁰.

Taigi kairiąsias pažiūras palaikantys individai palaikys tokius politinius klausimus, kurie susiję su ekonominiu įsikišimu (mokesčių sistema, socialinė politika, nedarbo politika, pagalba smulkiam verslui, mažiau išsivysčiusiems regionams ir kt.) bei socialine „laisve“ (klausimai susiję su aplinkos politika, piliečių ir žmogaus teisėmis, vartotojų teisėmis, seksualine lygybe ir kt.). O dešinieji už tai, kas susiję su stipria visuomene, ekonomika, valstybe, šeimos pamatiniais klausimais, privačia nuosavybe, tradicinėmis nuostatomis.

Apibendrinant požiūrius, pagal kuriuos ideologijos yra skirstomos į kairę ir dešinę, galima būtų nurodyti jos pagrindinius postulus, pateiktus 1 lentelėje¹¹¹:

¹⁰⁷ Ten pat, 32 – 33.

¹⁰⁸ Hix S., *Europos Sąjungos Politinė Sistema*, Vilnius: Eurigmas, 2006, p. 204.

¹⁰⁹ Bobbio N., *Kairė ir dešinė*, Vilnius: Apostrofa, 2004, p. 129-157.

¹¹⁰ Hix S., *Europos Sąjungos Politinė Sistema*, Vilnius: Eurigmas, 2006, p. 204.

¹¹¹ Indriūnas A.V., Siaurukas, J.G., *Socialinis liberalizmas ir kitos politinės ideologijos*, Vilnius: Firidas, 2006, p. 60.

1 lentelė. Politinės kairės ir dešinės deklaruojamos vertybės

KAIRĖ	DEŠINĖ
Lygybė viršiau laisvės	Laisvė viršiau lygybės
Visuomeninė nuosavybė	Privati nuosavybė
Maksimali valstybė (maksimalaus valstybės dalyvavimo individo gyvenime siekis manant, kad tai atitinka darbo interesus)	Minimali valstybė (minimalus valstybės kišimasis į asmens gyvenimą – tokiu būdu atstovaujami kapitalo interesai)
Darbo, darbuotojų interesai	Kapitalo, darbdavių interesai
Socialinis teisingumas	Teisingumas

Šaltinis: A.V. Indriūnas, J.G. Siaurukas „Socialinis liberalizmas“. Vilnius: Firidas, 2006, p.60

Lentelėje matomas ryškus politinės dichotomijos pasiskirstymas laisvės, lygybės, nuosavybės, valstybės ir individo santykio, darbo bei teisingumo sferose.

Nuosavybės gaunama visuomeninė nauda, kuri tenkina socialinius ir ekonominius asmens ar visuomenės poreikius yra vienas iš svarbiausių kairiųjų požiūrių. Juos domina nuosavybės suteikiama valdžia atskiriems individams bei visuomenei. Kairieji teigia, kad privati, kooperatinė, valstybės, bendruomenių nuosavybė gali būti naudinga tiek individo, tiek visuomenės tikslams. Priešingai nei dešiniams, kairiesiems valstybė nėra neutrali. Jie teigia, jog valstybė gali būti naudinga visai visuomenei, išreikšdama jos interesus, tačiau taip pat ji gali būti šališka savo sprendimais kuriai nors vienai visuomenei grupei. Kairiųjų nuomone, valstybė neretai paklūsta galingųjų savivalei.

2.2. Politinė skirties Lietuvoje ištakos

Lietuvos politinės kairės - dešinės raidą tikslingiausia būtų pradėti analizuoti nuo nepriklausomybės atgavimo laikų, kadangi tuo metu labiausiai išryškėjo abi šios dichotomijos pusės. Pažymėtina, jog būtina atsižvelgti į vieną iš svarbiausių faktorių, lėmusių šių politinių jėgų vystimąsi šalies politinėje erdvėje – Lietuva buvo pirmoji iš sovietinių respublikų, kuri pasiskelbė nepriklausoma valstybe bei atkūrė realią nepriklausomybę, todėl jos kelias link demokratijos bei grįžimas prie Vakaruose seniai egzistavusių ir laikui bėgant šiek tiek pakitusių bei tvirtai įsigalėjusių ideologijų buvo sunkus ir problematiškas. Maža to, tuo metu okupuotoje Lietuvoje gyvavo vienintelė ideologija – komunizmas. Su tuo sutinka ir B. Genzelis, teigdamas, kad buvo“ galima išsiskirti vieną – atgimimo – ideologiją, kadangi visų veikusių jėgų

pagrindinis tikslas buvo vienas - pasiekti, kad Lietuva taptų nepriklausoma¹¹². Žinoma, be komunistinės ideologijos egzistavo ir nepritariantys bei besipriešinantys jai gyventojai. Tai buvo žmonės, reprezentavę Laisvės lygą, radikalūs nepriklausomybininkai, siekę atkurti Lietuvos valstybę, dėl šios priežasties tuo metu ideologinei tapatybei nebuvo skiriama daug dėmesio.

Partinės sistemos formavimosi pradžioje pasiskirstymas buvo labai aiškiai matomas - komunizmas prieš antikomunizmą. Kaip kurie politologai šią skirtį vis dar bando įžvelgti ir šiandieniniame politiniame partijų pasiskirstymo diskurse. Tačiau antrinant E. Butkevičienei pažymėtina, kad „Lietuvos partinei konkurencijai būdingą ekskomunistinę – antikomunistinę takoskyrą reikėtų traktuoti tik kaip perėjimo į demokratiją reliką, bet ne kaip tikrąją skirtį“¹¹³. Toks Lietuvoje politinės kairės ir dešinės skirstymas, remiantis požiūriu į sovietinę praeitį, buvo aktualus perėjimo periode, kuomet jis buvo aiškiausiai matomas. Taigi Lietuvoje vystantis partinei sistemai ideologinės dimensijos konsoliduojasi, ir ši Vidurio Rytų Europos šalyse egzistavusi takoskyra darosi nebe tokia reikšminga.

Tačiau ekskomunistinė – antikomunistinė takoskyra yra svarbi nagrinėjant politinės kairės ir dešinės skirties atsiradimą Lietuvoje. Atkūrus nepriklausomybę šalyje vyravo dvi stiprios ideologinės srovės - istorinį tęstinumą pabrėžusi LDDP (buvę komunistai) ir istorinį teisingumą pabrėžęs Sąjūdis. Pirmieji šalies rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą tik patvirtino bendrą tuo metu vyravusią visos Vidurio Rytų Europos tendenciją – opozicija prieš komunistus.

Klasikinis kairės - dešinės skirstymas, pasak B. Genzelio, „rėmėsi socio-ekonominiais kriterijais, t.y. pagal požiūrį į valstybinį ekonomikos reguliavimą. Tačiau Lietuvos politiniame diskurse buvo (ir vis dar yra) tam tikrų teorinių nesusipratimų. Pirmiausia, tai antikomunizmo-komunizmo dichotomija. Partijų skirstymui svarbi polinėmis ideologijomis pagrįsta jų orientacija, vadinasi, turi būti tam tikrų žmonių grupių, turinčių bendrą supratimą apie valstybės valdymą, ekonominę politiką. Lietuvoje to nebuvo, partijos neturėjo tradicijų, kūrėsi daugiausia remdamosi minėta komunizmo-antikomunizmo dichotomija“¹¹⁴. Tuo metu Lietuvos visuomenėje nebuvo poreikio rinkti partijas pagal ideologinius, vertybinius skirtumus. Kaip vieną iš pavyzdžių galima pateikti tai, jog R. Ozolo įkurta Centro sąjunga, atgimimo laikotarpiu bandžiusi ieškoti ir vadovautis ideologine orientacija, visuomenėje tokio didelio dėmesio kaip Sąjūdis ir LDDP nesulaukė. Todėl norint suprasti šiandienines politinių partijų deklaruojamas vertybes politinės kairės - dešinės skalėje bei jų turinio kaitą, būtina aptarti jos pagrindines

¹¹² Diskusija „*Politinės ideologijos Lietuvoje: genezė ir reikšmė*“ < <http://www.postscriptum.lt/renginiai/diskusija-apie-ideologijas/>>, [žiūrėta 2013-03-11].

¹¹³ Butkevičienė E, Vaidelytė E., Žvaliauskas G. „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“, *Politologija*, 2009, 2 (54), p. 36.

¹¹⁴ Diskusija „*Politinės ideologijos Lietuvoje: genezė ir reikšmė*“ < <http://www.postscriptum.lt/renginiai/diskusija-apie-ideologijas/>>, [žiūrėta 2013-03-11].

pirmakes bei išsiaiškinti, kokiomis vertybėmis jos rėmėsi Lietuvos kelyje į nepriklausomybę bei po jos atgavimo.

2.2.1. Sąjūdis ir Lietuvos Komunistų partija

XIX a. Lietuvoje prasidėjo tautiniu pakilimu. Nacionalinis Sąjūdžio judėjimas buvo stipri jėga, kuri padėjo lietuvių tautai išsivaduoti iš sovietinės priespaudos. Politiniame ideologijų spektre, Sąjūdis atstovavo dešiniajai politinei srovei, kuriai buvo būdingos nacionalizmo ir tautiškumo idėjos. Dešiniajai - Lietuvos Komunistų partija (persivadinusį LDDP) bei vėliau su ja susijungusį LSDP. Pastarosios 1896 m. priimta politinė partijos programa buvo parengta, remiantis Vokietijos socialdemokratų partijos idėjinėmis gairėmis, K.Markso ir F.Engleso veikalais ir II Socialistų internacionalo kongresų nutarimais¹¹⁵. Ši partija priklauso Socialistų internacionalui ir Europos socialistų partijai. Abi šios srovės Lietuvos valstybingumo atgavimui buvo itin svarbios. Jos nuolat konfliktavo, tačiau jų santykiuose galima įžvelgti ir teigiamų, ir neigiamų politinių niuansų. Iki šiol tarp Lietuvos žmonių vyrauja neigiamas požiūris į LKP bei teigiamas į Sąjūdį. Nors reikia pripažinti, kad ir LKP taip pat nemažai prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Šioje dalyje bus bandoma apibendrintai bei sistemingai apžvelgti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio kūrimosi raidą bei vietą kairės ir dešinės skalėje.

2.3. Dešinėsios srovės raida Lietuvoje

2.3.1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ištakos

Sąjūdžio atsiradimui didelę įtaką turėjo M. Gorbačiovo pradėtos reformos, kurios pastumėję vystyti masiniams socialiniams judėjimams Baltijos šalyse. 1988 m. birželio 3 d. išrinkta Inicijatyvinė grupė Lietuvoje pradėjo vieną svarbiausių masinių judėjimų šalies istorijoje – Lietuvos persitvarkymo Sąjūdį. Tai, kad šios grupės nariai aiškiai suvokė politinio Sąjūdžio atsiradimo galimybę galima pastebėti iš jų spaudoje pasirodžiusių pasisakymų:

Devintojo dešimtmečio viduryje Sovietų vadovybė pradėjo suvokti, kad Sovietų Sąjungos pralaimėjimas technologijų ir ekonomikos kare su Vakarais yra nulemtas. Tai buvo viena priežasčių, kodėl generalinis sekretorius Michailas Gorbačiovas inicijavo „perestroiką“, vedusią į deokratizaciją ir „glasnost“ politiką kartu su ekonomikos ir valdžios decentralizacija. Naujieji aukščiausieji sovietiniai vadovai paskatino liaudies

¹¹⁵ Vaskela G., *Žemės reforma Lietuvoje 1919 – 1940 m.: Analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III-IV dešimtmečiais tendencijas*, Vilnius: Academia, 1998, p.97.

judėjimų atsiradimą, kadangi jiems reikėjo sutelkti gyventojus, kad pažabotų partinę biurokratiją, kuri bandė sustabdyti reformas¹¹⁶.

Be gorbačiovinės perestroikos nebūtų nepriklausomos Lietuvos (jeigu nesugebėsi pasinaudoti palankiai susiklėsčiusia galimybe, kita tokia proga galės ir nepasitaikyti)¹¹⁷.

Sąjūdžio varomoji jėga buvo tauta. Jos lyderis V. Landsbergis apie M. Gorbačiovo reformos svarbą kuriant Sąjūdį kalbėjo taip:

M. Gorbačiovo paskelbta perestroika mums davė puikų ginklą. Situacija pasikeitė, mes nebebuvome „prieš“ sistemą, liaudį ir t.t. Dabar buvome „už“ persitvarkymą, viešumą ir Gorbačiovą. (Už Gorbačiovą – sąlygiškai arba kurį laiką). Mūsų priešai liko tie patys, bet pirmiausia jie buvo tie, kuriems nepakeliui su „perestroika“, tai jie ėjo „prieš“ <...> Perestroika mums duoda galimybę, kurios neturime prarasti. Būtų nedovanotina, jeigu pasiliktume tik stebėtojai, jeigu patys neįsijungtumėme. Gali būti, kad Maskvoje viskas žlugs, tas pats ištiktų ir mus – neturėkime iliuzijų, nes viskas yra galima. Tačiau būtų neprotingai vien pasyviai žiūrėti, kuo tai baigsis. Turime galimybę – griebkime ją!¹¹⁸

Taigi „perestroika“ Lietuvoje atvėrė kelią Lietuvos visuomenės laisvėjimui. Palaipsniui žmonės pradėjo vaduotis iš sovietinės baimės, drąsiau reiškė nuomonę, kūrė draugijas, susibūrimus. Svarbus įvykis buvo 1987 m. Molotovo – Ribentropo pakto paminėjimas.

Lietuvos persitvarkymo Sąjūdis vystėsi itin greitai. Kaip pažymi R. Bulota, Sąjūdis „iš gana nuosaikaus, sovietinės vadovybės pradėtų reformų palaikymo rėmuose veikusio judėjimo greitai išsivystė į radikalią, nepriklausomybės siekiančią visuomeninę jėgą“¹¹⁹. Jo pagrindiniu šūkiu tapo „Viešumas, demokratija, suverenumas“.

Trumpai apibūdinant Sąjūdžio ideologiją reikia paminėti kelis svarbius jos punktus. Pirmasis būtų *valstybingumas* – kaip Lietuvos siekis, žmonių siekis, kurio tikslas – nepriklausoma valstybė, pirmą kartą viešai buvo išsakyta Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime. *Valstybės idealas* apskritai reiškė, jog Lietuva turi būti valstybė arba valstybė vėl, dar kartą. Demokratija buvo suvokiama paprastai, kaip žmogaus ir

¹¹⁶ Čepaitis V.J., „Revival of Lithuania: Sąjūdis's Policy For Independence. Chubu University Research Institute for International Studies“, *International Studies*, Nr. 15, February, 1999, p. 2.

¹¹⁷ Genzelis B., *Sąjūdis*. Vilnius: Priedai, 1999, p. 55.

¹¹⁸ Landsbergis V., *Lūžis prie Baltijos*, Vilnius: Vaga, 1997, p. 102.

¹¹⁹ Bulota R., „Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas ir jo įtaka Sąjūdžio evoliucijai“ (Sud.) I. Adomaitienė, *Sąjūdis ir dabartis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p.7.

tautos *teisė pasirinkti*. Tai reiškė pačių žmonių Lietuvoje *renkama valdžia*. Sąjūdis siekė sukurti Lietuvos *pilietinę visuomenę*. Taip pat vienas iš siekių buvo *suverenitetas* kaip nepriklausomybės sinonimas¹²⁰.

Šalyje buvo pradėta telkti visuomenę siekiant tautinių tikslų, pasitelkus kolektyvinius leidinius, per kuriuos visuomenė domėdamasi tautos reikalais įsitraukia į kolektyvinę veiklą¹²¹. 1988 m. rugsėjo viduryje pradėtas leisti laikraštis „Atgimimas“.

Kaip teigia M. Tamošaitis, 1988 m. spalio pabaigoje šalyje jau buvo įregistruota 1200 Sąjūdžio grupių, vienijančių daugiau kaip 300 tūkst. narių. Sąjūdis buvo atviras visiems Lietuvos žmonėms, todėl dažniausiai jis buvo siejamas su visa Lietuva ir jo šūkis buvo - „Sąjūdis – tai visa Lietuva“¹²². Steigiamasis Sąjūdžio suvažiavimas priėmė bendrą programą, kurioje buvo skelbiama, kad „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis yra savaveiksmis pilietinis judėjimas, kuris remia ir plėtoja Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovybės pradėtą socialinės visuomenės persitvarkymą demokratijos ir humanizmo pagrindais. Sąjūdis kilo kaip pilietinė iniciatyva, reiškianti visuomenės dorovinį, tautinį, politinį atgimimą“¹²³, o jo pagrindinis tikslas buvo įvardintas – „viešumas, demokratija, Lietuvos TSR valstybinis, ekonominis, kultūrinis suverenitetas, teisinė socialistinė valstybė, kurioje liaudis realiai atstovaujama visais įstatymų leidimo ir jų vykdymo bei teisinės valdžios lygmenimis“¹²⁴. Sąjūdžiui reikalaujant buvo panaikintas Komunistų partijos valdžios monopolis. LTSR Aukščiausioji Taryba priėmė naująją TSR Konstitucijos 6 straipsnio formulotę¹²⁵: „Partijos, visuomeninės organizacijos ir visuomeniniai judėjimai steigiami įstatymų nustatyta tvarka ir veikia Lietuvos, LTSR Konstitucijos bei įstatymų ribose“¹²⁶. Lietuvos politinėje erdvėje pagaliau susidarė sąlygos kurti kitoms politinėms partijoms, ir Sąjūdžiui buvo suteikta galimybė legaliai dalyvauti valstybės politiniame gyvenime. Lietuvos atgimimas, prasidėjęs Sąjūdžio judėjimu, suteikė galimybę Lietuvai tapti pirmąja TSRS respublika, panaikinusia KP valdžios monopolį, įtvirtinti daugiapartiškumą, kaip politinės sistemos pagrindą. Svarbu paminėti, jog Sąjūdžio formavimuisi bei sėkmei daugiausiai įtakos turėjo tai, jog su perestrika SSRS keitėsi pati politinė sistema. Sąjūdis pasinaudojo tuo siekiant nepriklausomybės.

¹²⁰ Landsbergis V., „Apie Sąjūdžio ideologiją“, (Sud.) I. Adomaitienė, *Sąjūdis ir dabartis*, Vilnius: Margi raštai, 2004, p. 444-452.

¹²¹ McAdam D., McArthy J.D., Zald M.N., „Introduction: Opportunities, mobilizing structures, and framing processes – toward a synthetic comparative perspective on social movements“ (eds.) D. McAdam, J.D. McArthy, M.N. Zald, *Comparative perspectives on Social Movements (Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings)*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 81.

¹²² *Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo darbai*, < http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5545&p_k=1&p_d=129544 >, [žiūrėta 2013-02-19].

¹²³ Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio bendroji programa, Bendrieji nuostatai.

¹²⁴ Ten pat.

¹²⁵ *Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo darbai*, < http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5545&p_k=1&p_d=129544 >, [žiūrėta 2013-02-19].

¹²⁶ LTSR įstatymas „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) 6 ir 7 straipsnio pakeitimo“// Vyriausybės žinios. 1989-01-01, Nr.: 36 -536.

Taigi kalbant apie bendras Sąjūdžio vertybes, kurios subūrė ir vienijo Lietuvos visuomenę galima išskirti nepriklausomybę bei demokratiją. Be jų dar išskiriama ir privatizacija, nuosavybės restitucija, požiūris į laisvą ar socialiai orientuotą rinką, mokesčių sistema ir kt.:

Sąjūdis pasisako už socialinį teisingumą, žmoniškumą ir demokratiją, už Lietuvos tautinių mažumų kultūrinę autonomiją Lietuvos valstybėje, už jos tradicinį neutralumo statusą demilitarizuotoje Europos zonoje, už visuotinai pripažintas žmogaus ir piliečio laisves, iš kurių kyla ir bendroji Lietuvos piliečių teisė: nepriklausomai rinktis bei ugdyti savas valstybinio gyvenimo formas. Sąjūdis kviečia vienyti visas patriotines Lietuvos visuomenės jėgas Tėvynei kelti ir ugdyt¹²⁷.

Tai kokia visgi buvo Sąjūdžio misija? Sąjūdis tikslia šio žodžio prasme buvo nacionalinio išsivadavimo judėjimas. Kaip jau ne kartą buvo minėta programinis jo tikslas buvo atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Sąjūdžio iškelti postulatai, kurie įpareigoja moraliai, garbingai elgtis, o svarbiausia nuoširdžiai ginti bei rūpintis valstybės interesais, niekur nedingo. Tačiau per du atgautos nepriklausomybės dešimtmečius Lietuvoje į šias vertybes kreipiama vis mažiau dėmesio, atskirų individų interesai laikui bėgant atsidūrė aukščiau bendrų šalies interesų.

R. Ozolas, paklaustas apie Sąjūdžio vertybes, pažymi, kad „tuometiniai idealai buvo labai aiškiai suformuoti Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime. Aiškiai buvo pasakyta ir apie nacionalinę valstybę, nepriklausomybę, apie tautą, tautinę mokyklą, nacionalinę valiutą ir apie daugybę kitų dalykų, kurie šiandien ištrinti arba pamažu ištrinami iš mūsų gyvenimo“¹²⁸.

Šiandien šioms bendriems dešiniųjų politinių jėgų principams atstovauja Tėvynės Sąjungos – Lietuvos Krikščionių Demokratų partija, kuri buvo įkurta 1993 m. stuktūrizavus Sąjūdį.

2.3.2. Sąjūdžio transformacija bei politika pasitelkiant LKP

Gana svarbų vaidmenį kelyje į nepriklausomybę reiktų priskirti LKP. Z. Norkus knygoje *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?* iškelia gana daug pasakančius bei vertus akademinės visuomenės dėmesio klausimus: „Ar Lietuvos komunistų partijos (LKP) nariai visą tą laiką buvo kolaborantai? Ar Lietuvos nepriklausomybę būtų buvę įmanoma atkurti 1990 m., jeigu visas arba beveik visas vadovų pareigas tuo metu būtų užėmę nelietuvių tautybės asmenys, lietuviams vieningai atsisakius

¹²⁷ Lietuvos Sąjūdžio Seimo deklaracija, < http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3552&p_d=84569&p_k=1 > [žiūrėta 2013-03-05].

¹²⁸ Ten pat.

kolaboruoti?¹²⁹. Todėl Sąjūdžio ir LKP santykiai, siekiant laisvos Lietuvos, buvo svarbūs kaip ir jų įtaka vienas kitam. Kadangi Sąjūdis siekė veikti legaliai, jo sąveika su LKP buvo neišvengiama.

Tačiau Sąjūdis niekada nebandė įgyvendinti komunistinės politikos, nors jo sudėtyje ir buvo keletas LKP narių. Inicijatyvinės grupės nariai, priklausę LKP, viešai neafišiodami palaikė Sąjūdį. Kaip teigia R. Bulota, Lietuvos Komunistų partiją, skirstant pagal jos narių požiūrį į reformas, o tuo pačiu ir į Sąjūdį, būtų galima skirstyti į tris grupes:

1. *Imperijos išlaikymo šalininkus* – jiems priklausė tie nariai, kurie buvo griežtai nusiteikę prieš reformas;

2. *Centristus* – jiems priskiriami tie nariai, kurie nepriklausė Sąjūdžiui, tačiau jį rėmė, kartais kritikuodami jį už savo radikalumą: A. Brazauskas, V. Beriozovas, J. Paleckis;

3. *Nepriklausomybininkai* – jiems priklausė vieni žymiausi Sąjūdžio lyderių, tokie kaip R. Ozolas, K. Prunskienė, B. Genzelis ir kiti, priklausę LKP.

Taigi, Sąjūdis buvo palaikomas kai kurių Lietuvos Komunistų partijos narių. LKP lyderis A. Brazauskas, kuris ėmėsi švelninti Sąjūdžio ir Maskvos santykius. Taip pat šiai partijai teko nemažas vaidmuo nepriklausomybės atgavimo ir Sovietų Sąjungos subyrėjimo procese¹³⁰.

Tačiau kaip pastebi V. Landsbergis, būta ir tokių nuomonių, jog dalis LKP narių, „pasisakydami už permainas ir suartėdami su Sąjūdžiu - pasak jo, vylėsi - jį kontroliuoti, taigi išsaugoti savo valdžią ir gal net neprarasti privilegijų“¹³¹. Tačiau nepriklausomybininkams priklausę LKP nariai siekė Sąjūdį palaikyti legaliais būdais prisidengiant pertvarka, o tuo pačiu ir sunaikinti LKP.

1989 m. gruodžio mėn. 7 d. Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba (dauguma jos deputatų buvo LKP nariai) panaikino LTSR konstitucijos 6 – ajį ir 7 – ajį straipsnius, įteisinusius Komunistų partijos privilegiją vadovauti valstybei. Lietuva tapo daugiapartinė valstybė. Tai buvo beprecedentis atvejis visoje Rusijos imperijoje¹³².

1989 m. gruodžio 19–22 d. vykusiame neeiliniame LKP suvažiavime ši partija pasiskelbė, jog atsiskiria nuo SSKP ir kuriasi kaip nauja, savarankiška partija, turinti socialdemokratinę orientaciją. Tai buvo dar vienas žingsnis ženktas link Lietuvos nepriklausomybės. Kaip pažymi R. Bulota, LKP atsiskyrimas nuo SSKP praktiškai prilygo nepriklausomybės deklaracijai, kadangi SSKP bei valstybė buvo suvokiami kaip sinonimai.

¹²⁹ Norkus Z., *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 137.

¹³⁰ Bulota R., „Sąjūdis: teorija ir praktikai“, *Politologija*, 2003, Nr. 3 (31), p. 13.

¹³¹ Landsbergis V., „Sąjūdžio taktikos Evoliucija“ (sud.) D. Blažytė, V. Kašauskienė, *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*, Vilnius: LII leidykla, 1998, p. 19.

¹³² Genzelis B., *Sąjūdis*, Vilnius: Pradai, 1999, p. 122.

Po šio neeilinio LKP suvažiavimo Lietuvos KGB šefas generolas E. Eismuntas konstatavo, jog prarado savo turėtą įtaką Lietuvoje, kovoje dėl šalies valstybingumo atkūrimo: „Faktiškai operatyviniais metodais negalėjome paveikti Sąjūdžio ir kitų neformalių organizacijų lyderių bei sutrukdyti jų veiklai tiek šalyje, tiek užsienyje, nes daugelis jų yra Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir TSRS liaudies deputatai“. E. Eimuntas reiziumuoja: Besivystančių įvykių analizė byloja, kad 1990 metų vasaryje išrinkta Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba galės paskelbti nepriklausomybę ir išeiti iš TSRS¹³³.

Taigi po šio LKP suvažiavimo Sąjūdžiui pagaliau buvo atvertas kelias legaliai ateiti į valdžią. Buvo panaikintas konstitucijoje įteisintas komunistų partijos išskirtinumas.

1990 m. sausio 6 d. Sąjūdžio Seimas kalbėjo: „Sąjūdis buvo ir yra politinė opozicija Lietuvos komunistų partijai, tačiau gali telktis bendram pasipriešinimui išorinės grėsmės atveju. Atsižvelgdamas į LKP XX suvažiavimo priimtus Lietuvos Komunistų partijos Statutą ir Programą, orientuojančius šią partiją veikti Lietuvos laisvės labui, LPS Seimas pritarė tiems LKP vadovybės veiksams, kurie gali būti naudingi nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės atkūrimui. Seimas pritarė, kad LKP turi įvertinti savo praeitį ir įvardyti nusikaltimus prieš Lietuvos gyventojus ir valstybę, pasmerkti Bažnyčios persekiojimą, atsiriboti nuo tų nusikaltimų ir jų vykdytojų, likviduoti savo senąsias struktūras ir atmesti buvusius veiklos metodus. <...> Komunistai Sąjūdžio nariai turi aiškiai apibrėžti savo nuostatą LPS platformos rinkiminės taktikos ir būsimos parlamentinės bei partinės veiklos atžvilgiu“¹³⁴.

Pareiškime, kaip matoma, Lietuvos Komunistų partija palaikoma, tačiau tik tose politinėse srityse ir klausimuose, kurie yra naudingi Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui. Būtina pabrėžti, jog Sąjūdis nebuvo išvien su LKP, tačiau naudojo ją siekiant savo tikslų. Pirmiausiai apgalvotai naudojo pertvarkos sąvoką. Per pertvarką Sąjūdis radikaliau ir ryžtingiau vykdė neva Sovietų Sąjungos reformų vadovybės programą. Kaip teigė tuometinis Sąjūdžio lyderis V. Landsbergis:

Sąjūdis veikė lyg ir leistinum ribose, tačiau nuolat jas peržengdamas; o išlikdamas nesutriuškintas (ir nesuskaldytas), vis plėtė leistinum arba laisvės erdvę. Gerai pasirinkta neprievaratinės, neginkluotos politinės kovos taktika padėjo Sąjūdžiui išvengti provokacijų bei triuškinimo, tolydžio stiprėti ir stiprėti. Pertvarkos žodyje, pasiskolintame iš Maskvoje skelbto „naujo mąstymo“ žodyno, glūdėjo ir Sąjūdžio veiklos pretekstas, ir esmė. Pretekstas arba priedanga buvo ta, kad neva vykdome Sovietų Sąjungos reformų vadovybės programą, tik ryžtingiau ir radikaliau. (...) Gorbačiovas, trispalvė ir nepriklausomos Lietuvos himnas – tokia buvo pradinė mozaika, kurioje KGB analitikai, nekalbant jau apie LKP stagnatorius, turėjo nosisukti sprandą, nespėdami suvokti, kas iš tikrųjų vyksta¹³⁵.

¹³³Ten pat, p. 124 – 125.

¹³⁴ *Lietuvos kelias*. Vilnius, 1989, p. 68.

¹³⁵ Landsbergis V., *Lūžis prie Baltijos*, Vilnius: Vaga, 1997.

Taip pat tarp Sąjūdžio tikslų, siekiant nepriklausomos Lietuvos, buvo ir LKP tradicijų griovimas, skeliant partiją į dvi, stagnatorių ir reformatorių, dalis. Pirmas žingsnis siekiant šio tikslo buvo LKP narių dalyvavimas Sąjūdžio veikloje¹³⁶, kuris buvo suprantamas kaip raginimas reorganizuoti LKP. Tikslas buvo pasiektas ir LKP partija skilo į tuos, kurie nepritarė Sąjūdžio veiklai, ir į tuos, kurie kvietė pritarti Sąjūdžiui. Sąjūdis naudojo spaudimo taktiką santykiuose su ja.

Ši taktika pasiteisino: LKP atstovų pasirodymas pirmuosiuose Sąjūdžio mitinguose, iniciatyvinės grupės susitikimas su KGB generolu E. Eismuntu, su aukščiausio lygio Maskvos delegacijos atstovu A. Jakovlevu, Sąjūdžio iniciatyva buvo pakeistas LKP CK sekretorius R. Songaila. Juo tapo A. Brazauskas. Tai buvo vienas iš svarbiausių Sąjūdžio laimėjimų. Sąjūdis tampo realia LKP nebekontroliuojama jėga¹³⁷. Tačiau toks bendradarbiavimas nereiškė, jog viską lėmė vien geri šių dviejų politinių jėgų santykiai. Sąjūdis stengėsi ideologiniuose politiniuose susidūrimuose su LKP išvengti provokacijų.

Nekonfrontavimas tarp LPS ir LKP ilgai netruko ir gana greitai Sąjūdis save įvardijo politine LKP opozicija.

Apibendrinant Sąjūdžio bei LKP santykius, pažymėtina, kad iš pradžių jų kai kurie sprendimai buvo panašūs, tačiau vėliau prasidėjo jų priešprieša. Riba tarp Komunistų partijos bei Sąjūdžio tuo metu nebuvo ryški. „Pakeitus LKP vadovybę, kai A. Brazauskas tapo pirmuoju sekretoriumi, Sąjūdis trumpam buvo beveik susiliejęs su Komunistų partija“¹³⁸. 1988 m. po lapkričio konflikto¹³⁹ riba, skirianti LKP ir Sąjūdį, pradėjo ryškėti: Sąjūdis tapo LKP politiniu varžovu. Jis savo atsiribojimą nuo LKP grindė ta pačia M. Gorbačiovo skelbiama demokratizavimo politika. Galiausiai 1989 m. vasario 16 d. Sąjūdis viešai paskelbė, jog šio politinio judėjimo pagrindinis siekis - nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimas. Pradėta stiprinti organizacinę struktūrą, rengti eilę masinių mitingų, politinio aktyvumo išaugimas skatino tautinį atgimimą. 1990 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, tvirtai ir galutinai susiformavo dvi politinės srovės – valdžią turėjusi Lietuvos komunistų partija ir didelį žmonių palaikymą turėjęs, bet be realios valdžios buvęs Sąjūdis.

Po šio įvykio riba tarp LPS ir pavadinimą pakeitusios LKP ir tapusios LDDP išryškėjo dar labiau, pasireikšdama skirtingu jų požiūriu į ypatingai svarbius naujai atkurtai valstybei klausimus, tokius kaip politinių reformų sparta, komunistinė praeitis, santykiai su Rusija, istorinio teisingumo atkūrimas ir pan.¹⁴⁰.

¹³⁶ Iš 35 Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių, 17 buvo TSKP nariai.

¹³⁷ Landsbergis V., „Sąjūdžio taktikos Evoliucija“ (sud.) D. Blažytė, V. Kašauskienė, *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*, Vilnius: LII leidykla, 1998, p. 17-73.

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ 1988 lapkričio 18 d. LTSR AT 10-ojoje sesijoje komunistų deputatų dauguma atmetė Sąjūdžio pasiūlytas konstitucines respublikos savarankiškumo įtvirtinimo pataisas.

¹⁴⁰ Ramonaitė, A. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus. 2007. p. 26.

Šių politinių srovių priešprieša tapo tokia stipri, jog 1991 m. ir 1992 m. Lietuvos piliečiai buvo pasidaliję į dvi stovyklas: Sąjūdžio lyderio V. Landsbergio ir LDDP lyderio A. Brazausko¹⁴¹.

Taigi galima daryti išvadą, jog Sąjūdžio atsiradimas privertė ir LKP taip pat tapti savarankiškesnei, o pagrindiniai nesutarimai tarp Sąjūdžio ir LKP pasireiškė Lietuvos ateities projektuose, santykių su Maskva taktikoje ir valdžios klausimuose.

Šių dviejų politinių jėgų bendradarbiavimas ir konfrontacija, politinių jėgų persvara tai į vieną, tai į kitą pusę, lėmė 1988 – 1990 metų bei vėlesnio laikotarpio Lietuvos gyvenimą. Taip pat jos išryškino politinės kairės ir dešinės skirtį Lietuvoje.

2.3.3. Tėvynės Sąjunga – Lietuvos Krikščionys Demokratai

Lietuva, atkūrusi Nepriklausomybę ir išsilaisvinusi iš okupantų, atgavo ne tik laisvę, bet ir savarankiškumo galimybes. Kūrėsi laisvos visuomeninės organizacijos, spauda, švietimas ir demokratinis valstybės valdymas politinių partijų pagrindu. Lietuvoje viena pirmųjų susikūrusių kairiųjų partijų - Socialdemokratų partija. Antroji pagal dydį yra Lietuvos sąjūdžio pagrindu susikūrusi dešinioji Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų partija.

Taigi, dar 1990 m. buvo iškelta idėja Sąjūdžio pamatu kurti politinę partiją. Po trejų metų ji buvo įgyvendinta ir 1993 m. susikūrė Tėvynės Sąjunga. Būdama opozicijoje ji tęsė Sąjūdžio veiklą ir šiemet jau skaičiuoja 20-uosius metus. Pažymėtina, kad partija iškart prie savo pavadinimo pridėjo junginį „Lietuvos konservatoriai“, tapdama stipri vakarietiško tipo partija. Kaip teigia G. Steponavičius, o jam pritaria ir kiti politologai, jau nuo pat pradžių buvo akivaizdu, jog ne tik LPS, bet ir kitų naujai susikūrusių ar atsikūrusių partijų deklaruojamos doktrinos turėjo mažai ką bendra su jų įgyvendinama politika¹⁴². Sąjūdis tuo metu labiau rūpinosi valdžios stiprinimu, mažiau dėmesio skirdamas konservatyviosioms vertybėms. Savo istorijoje TS(LK), neturėjusi konservatyviosios minties tradicijų, jų sėmėsi iš kitų valstybių, visų pirma iš JAV neokonservatorių. Į politinę programą buvo įtraukta daug modernių ir perspektyvių planų, kurie buvo sėkmingai pritaikyti kitose valstybėse. Nepaisant to, kad partiją vertė prisitaikyti Lietuvos socialinė ir ekonominė padėtis, TS-LK stengėsi išlaikyti savo pamatines ideologines vertybes¹⁴³. Šios partijos įkūrimas yra laikomas teigiamu politikos žingsniu, kuris suvienijo dešiniąsias jėgas, kaip priešpriešą LDDP ir tapo stipria jos oponente. Toliau buvo žengtas kitas žingsnis – prie TS - LK prisijungė Lietuvos

¹⁴¹ Senn, A. E. *Lithuania Awakening*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

¹⁴² G. Steponavičius, 15 nepriklausomos Lietuvos metų: liberalizmo ir konservatizmo įtaka Lietuvos politikai, //Konservatizmo takoskyros, (Sud.)V. Laučius, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006, p.180.

¹⁴³ Kubilius A., Škiudas K., „Konservatyviosios politikos projektas Lietuvoje“, (Sud.) V. Laučius, *Konservatyvizmo takoskyros*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006, p. 147-172.

krikščionys demokratai: „tų pačių metų liepos 14 d. TS(LK) ir LKDP paskelbė komunikatą, kuriame buvo konstatuota, kad abi partijos konsoliduoja Lietuvos dešiniąsias politines jėgas. Susiformavo tvirta, nors ir negausi dešiniųjų jėgų koalicija Seime“¹⁴⁴.

Politinėje arenoje atsiradus stipriai partijai, 1994 – 1995 m. buvo pradėta giliau diskutuoti apie šiuolaikinės konservatyviosios ideologijos kilmę, pagrindines vertybes, prasmę.

Pirmą kartą labai ryškiai buvo akcentuota bendruomenės svarba. Politinėse programose kreiptas dėmesys į M. Tečer ir R. Reigano, šiandienos Amerikos neokonservatorių darbus ir mintis. Susirūpinta ne tik sąvokomis stipri valstybė, stipri ekonomika, stipri bendruomenė. Konservatorių politiniame žodyne atsirado „minkštosios“ vertybės, kaip šeimos vertybės, elgesio skurdas, socialinis kapitalas, visuomenės moralinės vertybės¹⁴⁵.

Taigi sparčiai keičiantis Lietuvos politiniam gyvenimui, keitėsi ir TS. Šalia tokių įsitvirtinusių politinės kairės vertybių kaip valstybė, saugumas ar tauta palaipsniui ėmė svarbėti tokios konservatyviosios vertybės, kurios išreiškiamos per bendruomenę, šeimą, moralines vertybes, švietimą. Šiais laikais vakaruose konservatoriai atpažįstami būtent pagal pastarąsias, kadangi išskirtinis dėmesys joms skiria juos nuo liberalų ar socialdemokratų.

Lietuvoje konservatoriškoji srovė pamažu dominavimo iš nacionalinio išsivadavimo judėjimui būdingo revoliucinio – „kietojo“ konservatyvumo, kuriame pagrindinis dėmesys buvo skirtas valstybingumui, transformavosi į projektą, kuriame svarbią vietą užima vakarietiškas – „minkštasis“ konservatyvumas¹⁴⁶.

Atkūrus nepriklausomybę Sąjūdis ėmėsi nuosekliai įgyvendinti pagrindinius siekius, tokius kaip šalies nepriklausomybė, stojimas į NATO bei Europos Sąjungą, ir buvo reikalingas tam, kad užtikrintų šalies valstybingumą, demokratiją ir žmogaus teises bei privačią nuosavybę ir ja grindžiamą ūkį.

Tačiau kalbant apie Lietuvos integraciją į Europos Sąjungą, Tėvynės Sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai dažnai sulaukia kritikos dėl savo ideologinių vertybių išdavystės. Taip yra todėl, kad ši partija Lietuvos politinėje arenoje atstovauja konservatizmą, bet tvirtai palaiko gilesnę Europos integraciją. Vienas iš tokios TS - LKD deklaruojamos pozicijos argumentų yra geopolitinis veiksnys su Rusija. Jie teigia, kad tik ES gali apriboti Rusijos įtakos sklaidą Europos saugumo sistemoje, todėl taip svarbu yra Lietuvos integracija į šią Europos ekonominę bei politinę bendriją. Galima sutikti su šia konservatorių pozicija (jei ne EK, tai Lietuvoje pradėta dujų ūkio pertvarka (mažinant „Gazprom“ monopolį šalies ūkio sektoriuje) būtų neįmanoma). Tačiau labiausiai TS – KDP yra kritikuojama dėl krikščioniškosios

¹⁴⁴ Ten pat, p. 147.

¹⁴⁵ Kubilius A., Škiudas K., „Konservatyviosios politikos projektas Lietuvoje“, (Sud.). V. Laučius, *Konservatyvizmo takoskyros*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006, p. 147-172.

¹⁴⁶ Ten pat, 147-172.

tradicijos atmetimo, kurį, anot kai kurių politologų, skleidžia Europos Sąjunga. Šioje vietoje jie pažymi, jog Tėvynės Sąjunga yra Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (o kartu tai reiškia ir Lietuvos, kaip tautinės valstybės) tradicijų tęsėja ir kartu neatstovautų krikščioniškų vertybių Lietuvos politiniame gyvenime nešėja.

2.4. Kairiosios srovės raida Lietuvoje

2.4.1. Lietuvos Komunistų partija

Lietuvos komunistų partija, įkurta 1918 m. spalio 1-3 d., nuo kitų politinių partijų išsiskyrė ne tik savo programa, bet ir savo vidinio partijos gyvenimo principais. Partija buvo kuriama kaip Rusijos komunistinio judėjimo sudedamoji dalis bei formuojama Rusijos komunistų (bolševikų) partijos. Iš esmės ji buvo Rusijos komunistų partijos (bolševikų) padalinys. Sekdami bolševikų partijos veikla bei jos požiūriu dėl veiksmų efektyvumo įgyvendinimo, Lietuvos komunistų partijos vadovai pagal VKP(b)¹⁴⁷ direktyvas kaip ir bolševikų partija reguliavo organizacijos sudėtį bei siekė jos gretų socialinio, politinio ir idėjinio grynumo ir organizacinio vientisumo. Kovojo su bet koku priešišku požiūriu nusiteikusių socialinių sluoksnių atstovų siekiu stoti į partiją. 1940 m. SSRS okupavus Lietuvą, Lietuvos Komunistų partija buvo oficialiai įtraukta į VKP(b) bei integruota į jos politinį gyvenimą. Lietuvos komunistų partijos veiklai vadovavo VKP(b). Ji buvo griežtai reglamentuota bei organizuota partijos viršuje. Per LKP, kuri buvo bolševikų partijos marionetinė organizacija, VKP(b) siekė užtikrinti savo politikos įgyvendinimą okupuotoje Lietuvoje. LKP tapo patikimas šalies aneksijos ir sovietizavimo įrankis. Tačiau stiprėjant Sąjūdžiui, LKP norint išlikti valdžioje teko imtis tam tikrų veiksmų, kurių pirmasis buvo Lietuvos Komunistų partijos reorganizavimas.

1989 gruodžio mėn. Lietuvos Komunistų partija buvo reorganizuota, ji atsiskyrė nuo SSKP ir tapo savarankiška partija, turinti socialdemokratinę orientaciją¹⁴⁸. LKP taip pat suprato, jog partijos vardas tik trukdys išsilaikyti valdžioje, todėl persivadino į LDDP. Partijos suvažiavime buvo suformuota ir priimta nauja partijos programa bei statutas. Kaip rašoma LDDP programoje, Lietuvos demokratinė darbo partija - tai „socialdemokratinė partija, kurios programa remiasi Socialistų Internacionalo principais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis. Būdama parlamentinė partija, LDDP savo politinę, ekonominę, socialinę bei kultūros programas įgyvendina dalyvaudama rinkimuose, taip pat per išrinktus savo atstovus Seime ir savivaldybėse bei bendradarbiaudama su artimų pažiūrų politinėmis partijomis ir

¹⁴⁷ TSKP Centro Komitetas (Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Centro Komitetas, iki 1917 m. pavasario - RSDDP CK, 1917-1918 m. - RSDDP(b) CK, 1925-1952 m. - VKP(b) CK) - aukčiausias TSKP partinis organas tarp partijos suvažiavimų.

¹⁴⁸ Lukošaitis A., „Moderniosios partinės sistemos formavimosi etapai Lietuvoje“, (Sud.) A. Jankauskas, E. Kūris, J. Novagrockienė, *Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema, I knyga*, Kaunas: Naujasis lankas, 1997, p. 101 - 102

nevyriausybėmis organizacijomis¹⁴⁹. LDDP pradėjo savo veiklą 1990 metais, užbaigus savarankiškos LKP reorganizavimą į socialdemokratinės pakraipos partiją. Ji sutelkė nuosaikius, konstruktyvius kairiųjų pažiūrų žmones, prieštaravusius dešiniųjų valdžios vykdytai griovimo ir skurdinimo politikai bei nenorėjusius taikstyti su diktato bei autoritarizmo apraiškomis, kurios buvo dangstomos tautiškumo šūkiomis¹⁵⁰. Tačiau galima teigti, jog neeiliniame suvažiavime visgi nebuvo įkurta nauja partija. Pakeitusi pavadinimą Lietuvos komunistų partija toliau galėjo legaliai vykdyti savo tęstinumą.

Galiausiai 2001 m. V. Andriukaičio vadovaujami Lietuvos socialdemokratai susijungė su A. Brazausko vadovaujama LDDP. Buvo pasirinktas labiau rinkėjui patrauklus – socialdemokratų – pavadinimas, kuris leido tikėtis didesnės kairiųjų pažiūrų piliečių paramos.

2.4.2. LDDP(LKP) ir LSDP

Lietuviškoji socialdemokratų partija buvo įkurta 1896 m. gegužės 1 d. Vilniuje. Priimta ir pirmoji LSDP programa. Programoje buvo skelbiama, kad partija sieks demokratijos, laisvės ir ekonominės gerovės darbininkams, o minimali sąlyga tam yra atsiskyrimas nuo Rusijos, “savistovi demokratiška respublika, susidedanti iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremta ant liuosos federacijos¹⁵¹”. Tačiau šios partijos istorinė raida susiklostė ne taip gerai, kaip buvo galima tikėtis. Jos istorinėje raidoje padaryti keli blogi žingsniai, kurie šią partiją sumenkino.

Šiuo metu, kaip teigia A. Akstinavičius, Lietuvoje yra susidarę skirtingi ir vienas kitam prieštaraujantys teiginiai apie lietuviškąją socialdemokratiją. Pirmasis tvirtina, jog Lietuvoje socialdemokratija yra įtvirtinta socialdemokratų partijos (LSDP) programoje. Tačiau nuo Lietuvos nepriklausomybės laikų LSDP vykdoma politiką vargiai galima įvardinti kaip socialdemokratinę, todėl dauguma politologų teigia, kad socialdemokratinės politikos Lietuvoje nuo nepriklausomybės atgavimo laikų nėra ir nebuvo¹⁵². Pastarajam teiginiui rasti pradžia buvo padaryta, kuomet 2001 m. sausio 27 d. LSDP susijungė su LDDP. Nors ir paliktas LSDP pavadinimas, tačiau po susijungimo senieji socialdemokratai prarado turėtą valdžią ir įtaką partijos viduje. Pagrindinė partijos struktūra taip pat buvo palikta iš LDDP. A. Akstinavičius konstatuoja, jog tai buvo viena iš pirmųjų lietuviškosios socialdemokratijos nelaimių, kadangi LDDP, prisidengdama LSDP vardu, neperėmė socialdemokratinės

¹⁴⁹ LDDP programa, Vilnius: Vilspa, 1996.

¹⁵⁰ Ten pat.

¹⁵¹ Mitrulevičius G., „Socialdemokratai Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918)“, *Gairės*, 2008 m., Nr. 2, p. 35-44.

¹⁵² Socialdemokratijos aktualumas dabartiniu laikotarpiu, < <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-27-arvydas-akstinavicius-soci%20aldemokratijos-aktualumas-dabartiniu-laikotarpiu/56939>>, [žiūrėta 2013-02-18].

ideologijos, tačiau toliau atstovavo turtingųjų ir stambaus kapitalo interesams¹⁵³. Dar prieš susijungimą šiam žingsniui nepritarę senieji nariai atskilo nuo LSDP ir įkūrė Lietuvos Socialdemokratų sąjungą. Nuo pat jos įsikūrimo LSDS nuosekliai kritikavo LSDP, teigdami, kad ji yra nepakankamai socialdemokratinė partija, taip pat kritikos susilaukė ir A.Brazausko bei G. Kirkilo vyriausybės dėl savo populizmo ir atstovavimo turtingųjų interesams, taip pat dėl neoliberalios socioekonominės politikos.

Svarbu paminėti tai, kad iš karto po susijungimo svarbiais LSDP asmenimis tapo A. Brazauskas, G. Kirkilas, Č. Juršėnas ir kt. buvusios Lietuvos Komunistų partijos veikėjai¹⁵⁴, o nuo partijų susijungimo iki 2009 m. Lietuvos socialdemokratams vadovavo tik buvę ekskomunistai. Taip pat galima teigti, kad ilgą laiką būdami valdžioje, pastebi B. Vėsaitė, socialdemokratai nesugebėjo (dėl LDDP atsinešto idėjinio socialdemokratijos principų neturėjimo) įvesti išskirtinai kairiosioms partijoms būdingos mokesčių sistemos – nekilnojamojo turto bei progresinių pajamų mokesčio. Nepaisant to, kad šie mokesčiai buvo deklaruojami kaip programos prioritetas, juos įgyvendinti pritrūkdavo partijos lyderio ryžto. Ji teigia, kad: „pagrindinė kliūtis – būdavo bendra koalicija su liberaliais arba jiems prijaunčiančiaisiais politiniais partneriais. Šviesios atminties Socialdemokratų partijos pirmininkas Algirdas Mykolas Brazauskas nebuvo entuziastingas šių mokesčių propaguotojas, o socialliberalai, darbiečiai, vėliau Kirkilo Vyriausybėje buvę koalicijos partneriai liberalai apie tokią mokestinę sistemą net girdėti nenorėjo¹⁵⁵“. Taigi galima teigti, kad vietoje atsakingos ir į ateitį orientuotos socioekonominės politikos socialdemokratai 2001-2008 m. vykdė neoliberalią ekonominę politiką. A. Akstinavičius taikliai apibūdino A. Brazausko ir G. Kirkilo 2001 - 2008 m. valdymo laikotarpį, įvardindamas, jog tuo metu buvo realizuojama tokia socialdemokratinė politika, kaip ją suprato A.Brazauskas: „kadangi, anot A.Brazausko, liberalizmas – tai ta pati socialdemokratija nuo tam tikros ribos, tai ir socialdemokratija buvo laikoma tuo pačiu liberalizmu iki tam tikros ribos“¹⁵⁶.

Kaip teigia A. Bielskis, per šiuos valdymo metus LSDP nutolo nuo socialinių demokratinių vertybių ir Europos demokratinių socializmo pagrindinių principų. Būdami valdžioje niekada neįvedė progresinio mokesčio. Jie sistemingai mažino mokesčius, taip darydami pačią mokesčių sistemą regresyvią. Tuo tarpu viešajame sektoriuje, anot autoriaus, profesionalaus darbo užmokestis nebuvo pakeltas, o sveikatos apsaugos ir švietimo sistemas (pagrindinės socialinės demokratijos politikos sritys), tiesdama kelią jų privatizavimui, paliko nereformuotas ir be didesnių investicijų. Maža to, LSDP nieko nedarė, kad

¹⁵³ Ten pat.

¹⁵⁴ LSDP, < <http://www.lsdpltd.lt/straipsniai/28-lsdpltd-istorija.html>>, [žiūrėta 2013-03-11].

¹⁵⁵ Politikos virtuvė, < <http://politikosvirtuve.papo.lt/tag/vertybes/>>, [žiūrėta 2013-03-11].

¹⁵⁶ Socialdemokratijos aktualumas dabartiniu laikotarpiu, <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-27-arvydas-akstinavicius-soci%20aldemokratijos-aktualumas-dabartiniu-laikotarpiu/56939>>, [žiūrėta 2013-02-18].

padidintų bendrą turto perskirstymą, rėmė verslo įmones, o ne paprastus atlyginimus gaunančius asmenis (pvz., pelno mokestis buvo gerokai sumažintas), sumažino vyriausybės rinkų reguliavimą¹⁵⁷.

Šis LSDP valdymo laikotarpis gali būti įvardijamas kaip antrasis (pirmasis LSDP ir LDDP susijungimas) smūgis, smogtas Lietuvos socialdemokratijai. Per šį laikotarpį žmogus visuomenėje tapo nebevertinamas, nekreipiama dėmesio į pagrindinius socialdemokratijos principus, tokius kaip laisvė, solidarumas, teisingumas. A. Akstinavičius, kritikuodamas LSDP veiklą, teigia, kad LSDP pasisavino pagrindinį Europos XXI a. kairiųjų partijų šūkį „Svarbiausia žmogus“, su kuriuo jos dalyvavo 2009 m. Europos parlamento rinkimuose. Maža to, LSDP nesielia taip, kaip turėtų elgtis socialdemokratai. Savo vykdoma politika, pasak jo, ši partija nesukūrė net minimalaus ekonominio socialinio pagrindo, kuris padėtų gerinant Gerovės valstybės pamatus¹⁵⁸. Nors A. Akstinavičiaus pasakyti žodžiai kai kam gali pasirodyti per kritiški, tačiau kad ir kaip bebūtų LSDP veiksmai kalba patys už save. Jų vykdoma politika atstovauja stambaus kapitalo bei finansinių grupuočių interesams. Savo veikloje ji daugiau remiasi liberaliomis dogmomis, nei kairiesiems būdingais principais. Todėl nenuostabu, jog LSDP lyderis ir vyriausybės ministras pirmininkas Gediminas Kirkilas kartą yra pasakęs, kad LSDP neturėtų būti vertinama kaip kairioji politinė partija¹⁵⁹. Šiam jo teiginiui būtų galima pritarti. Anot L. Donskio, LSDP vadovaudamasi socialdemokratinė ideologija bei jos principais ir atstovaujama A. Sakalo, B. Genzelio ir V. Andriukaičio, galėjo tapti tikra vakarietiška politinės kairės jėga, jei nebūtų susijungusi su LDDP. Ir dabar socialdemokratų partijoje galima rasti keletą tikrų socialdemokratų, tačiau ir jie yra „taip giliai integruoti į partijos valdymo struktūrą, kad nebeturi kitokio veikimo ir kalbėjimo galimybių, išskyrus besąlygišką saviškių gynimą nuo kritikos ir žiniasklaidos“¹⁶⁰. Nepalankiai LSDP vertina ir socialinis kritikas R. Gavelis, įvardijęs šią partiją kaip „korupcinio kapitalizmo partija“, kuriai neberūpi tokie išsireiškimai kaip „darbininkai“, „profsąjungos“ ar „viešasis sektorius“¹⁶¹.

Kaip pažymi A. Bielskis, LSDP sąsajos su ekskomunistine nomenklatūra, jos privatizuotų korporacijų palaikymą pavertė savaime suprantamu dalyku, o glaudūs ryšiai tarp vyraujančių LSDP lyderių (kurie buvo ir ekskomunistinės LDDP lyderiai) ir verslo / kapitalo gali būti geriausiai iliustruojami draugystės tarp jau mirusio A. Brazausko ir, deja, taip pat mirusio B. Lubio, kuris buvo

¹⁵⁷ Bielskis, A., 2011. „A Floundering or Flourishing Democracy? Reasons for the Weakness of the Political Left in Lithuania” in *The Left in Central and Eastern Europe* (ed. Michal Syska). Warsaw-Wrocław: Ferdinand Lassalle Centre for Social Thought, p. 175-179.

¹⁵⁸ Socialdemokratijos aktualumas dabartiniu laikotarpiu, <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-27-arvydas-akstinavicius-soci%20aldemokratijos-aktualumas-dabartiniu-laikotarpiu/56939>>, [žiūrėta 2013-02-18].

¹⁵⁹ Bielskis, A., 2011. „A Floundering or Flourishing Democracy? Reasons for the Weakness of the Political Left in Lithuania” in *The Left in Central and Eastern Europe* (ed. Michal Syska). Warsaw-Wrocław: Ferdinand Lassalle Centre for Social Thought, p. 175-179.

¹⁶⁰ Donskis L., *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006, p.35.

¹⁶¹ Ten pat, p. 35.

vienas iš turtingiausių žmonių Lietuvoje (direktorius ir pagrindinis koncerno "Achemos grupė" savininkas, valdančios daugiau nei penkiasdešimt įmonių, kurios veikia chemijos, maisto pramonės, gavybos, prekybos, transporto ir krovos, energetikos, statybos ir remonto, finansinių operacijų, logistikos, viešbučių, sveikatos ir pramogų, žiniasklaidos, mokymo ir kvalifikacijos tobulinimo, leidybos ir reklamos srityse)¹⁶².

Anot A. Bielskio, politinės kairės nusilpimą Lietuvoje iš dalies įtakojo jos ideologinis silpnumas ir dalies visuomenės neigiamas požiūris į ją kaip į sovietinės praeities likutį. Taip pat nebuvo nė vieno reikšmingo socialinio teoretiko ar intelektualo, kuris savo europietišku požiūriu sugebėtų įtikinamai ir populiariai suformuluoti nepasitenkinimą pražūtingomis neoliberaliomis reformomis. Profesorius teigia, kad dar visai neseniai dominuojantis viešasis diskursas buvo įstrigęs tarp provakarietiško (anti - Rusiško ir pro – Amerikietiško) konservatyvaus nacionalizmo ir ekskomunistinės nomenklatūros kapitalizmo pragmatizmo. Dėl šios priežasties viešieji intelektualai ir kairiosios pakraipos politiniai lyderiai negalėjo pateikti alternatyvios politikos, garsiai kritikuoti spartų kapitalo augimą bei ginti socialinį teisingumą ir paprastus darbo žmones. Bendras posūkis į dešinę Lietuvos visuomenei buvo toks dramatiškas, kad net išsilavinę ir plačių pažiūrų intelektualai nekritikuodami rėmė G.A. Bush'o karą Irake¹⁶³. Visa tai paskatino kurtis naujam kairiųjų judėjimui Naujoji kairė 95 (NK95). Judėjimo keliamas tikslas - kurti alternatyvią politiką, o ne pilietiškumą. Kaip rašoma pačiame šio judėjimo manifeste, šis politinis judėjimas nėra politinė partija, o Europos kairiųjų idėjas Lietuvoje bandantis atgaivinti „alternatyvios moralinės ir intelektualinės laikysenos suvienytas naujos kartos žmonių sąjūdis, kuris pirmiausia taikosi į žmonių įsitikinimus bei jais grindžiamą praktiką, taip pat siekia socialinio teisingumo, kurio šiandien taip trūksta Lietuvoje“¹⁶⁴. NK95 žymiai prisidėjo prie kairiųjų idėjų, profsąjungų atgimimo (žr. Priedą Nr. 2). Šis politinis judėjimas turi tvirtas pozicijas (ko Lietuvoje labai trūksta) ir Lietuvai siūlo gana novatoriškus dalykus. Jis labai reikalingas norint reabilituoti kairiųjų jėgas Lietuvoje, kadangi net ir šiandieninėje politinėje erdvėje kairieji yra pasimetę savo deklaruojamose vertybėse. Vienas iš reabilitavimosi pavyzdžių galėtų būti Algirdo Butkevičiaus ir jo partijos (LSDP) laimėjimas 2012 metų lapkritį vykusiuose Seimo rinkimuose. A. Butkevičius buvo išrinktas LR ministru pirmininku. Kairieji kartu su koalicijos partneriais stėjo prie valdžios vairo, dešinieji liko opozicijoje.

¹⁶² Bielskis, A., 2011. "A Floundering or Flourishing Democracy? Reasons for the Weakness of the Political Left in Lithuania" in *The Left in Central and Eastern Europe* (ed. Michal Syska). Warsaw-Wrocław: Ferdinand Lassalle Centre for Social Thought, p. 175-179.

¹⁶³ Ten pat.

¹⁶⁴ *Naujoji Kairė 95*, <<http://nk95.wordpress.com/nk95-manifestas/>>, [žiūrėta 2013-03-05].

Tačiau, anot M. Jastramskio, 2012 m. patvirtinta centro kairės vyriausybė, A. Butkevičiaus ministrų kabinetas bei koalicija nėra kairioji¹⁶⁵. Tam pritaria ir kiti Lietuvos politologai. A. Bielskis, analizuodamas naująją keturių partijų valdančiąją koaliciją, pastebi, jog nei Darbo partija, nei Tvarka ir teisingumas, nei Lietuvos lenkų rinkimų akcija nėra ir net negali būti apibūdinama kaip XXI a. Europos kairioji partija – nei viena iš pastarųjų savo veikloje nesivadovauja kairiųjų išpažįstamomis vertybėmis, kurios yra socialinio teisingumo įgyvendinimas bei palaikymas, kapitalizmo kritikavimas ir pan.¹⁶⁶. Pavyzdžiui, diskutuojant tos pačios lyties asmenų partnerystės įteisinimo klausimu, ministras pirmininkas pasisako prieš šio įstatymo įteisinimą kaip ir dešinieji, nors Vakaruose kairieji tai remia. Naujosios koalicijos kitaip ir nepavadinsi, kaip tik centro kairiaja, nes socialdemokratai turi daugumą bei vadovauja. Nors kaip jau buvo minėta, galima ginčytis ir dėl pačios LSDP kairumo, tvirtinant, jog tik keletą jos narių galima pavadinti kairiaisiais.

Analizuojant naujai sudarytą valdančiąją koaliciją pagal jų moralines vertybes, M. Jastramskis pažymi, kad „socialdemokratai <...> apima praktiškai visą spektrą, Tvarka ir teisingumas dreifuoja į labai konservatyvų požiūrį, o Darbo partija nei šiočia, nei tokia, tarsi per vidurį“¹⁶⁷. Politologas, vertindamas A. Butkevičių pagal jo moralines nuostatas, pastebi, kad jis „<...> turėtų būti Tėvynės sąjungos nariu, nes yra pakankamai konservatyvus“¹⁶⁸. Taigi matomas akivaizdus ne tik prieš tai buvusių, bet ir dabar valdžioje esančių kairiosios jėgos politikų nukrypimas nuo seniai pripažintų ir įsišaknijusių kairiųjų vertybių Vakarų Europoje.

Apibendrinant galima tik viltis, kad ateityje LSDP kaip tikra kairioji jėga įtrauks į savo vykdomos politikos prioritetus Lietuvoje egzistuojančio skurdo bei turinio ir socialinio kontrasto mažinimą, paskelbs savo neatidėliotinu uždaviniu ekonominę ir kultūrinę šalies decentralizaciją ir savivaldą, mažins šalies provincijų kultūrinį ir ekonominį atsilikimą nuo didžiųjų Lietuvos miestų bei remis smulkų verslą. Kad ir kaip bebūtų gaila, šiuo metu ji yra apibūdinama kaip partija, kuri remia stambųjį kapitalą ir monopolinį kapitalizmą.

¹⁶⁵ *Kas yra kairieji ir dešinieji Lietuvoje*, < <http://www.tspmi.vu.lt/tinklarastis/2013/01/kas-yra-kairieji-ir-desinieji-lietuvoje/> > [žiūrėta 2012-01-20].

¹⁶⁶ Bielskis A., *Apie naują M. A. Pavilionienės, V. Uspaskicho ir P. Gražulio koaliciją*, < <http://www.nk95.org/straipsniai-pagal-autoriu/tag/Andrius+Bielskis.nk> >, [žiūrėta 2012-12-03].

¹⁶⁷ *Kas yra kairieji ir dešinieji Lietuvoje*, < <http://www.tspmi.vu.lt/tinklarastis/2013/01/kas-yra-kairieji-ir-desinieji-lietuvoje/> > [žiūrėta 2012-01-20].

¹⁶⁸ Ten pat.

3. LIETUVOS PARTINĖ SISTEMA

Demokratinėje Lietuvoje jau du dešimtmečius nuo nepriklausomybės atgavimo laikų veikia partinė sistema. Per šį laikotarpį šalies partinę sistemą kaip ir kitas posovietinės šalys veikė įvairūs naujosios demokratijos būdingi veiksniai. Nors pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais Lietuvoje dominavo dvi politinės jėgos - Sąjūdis ir LDDP, po partijų skaldimosi ėmė ryškėti daugiapartinės sistemos bruožai. Per šį neilgą Lietuvos partinės sistemos formavimąsi šalies partinė sistema keitėsi nuo daugiapartinės sistemos su viena dominuojančia partija prie daugiapartinės sistemos be dominuojančios partijos, kuomet rinkėjų balsus pasidalindavo keturios ar penkios politinės partijos. Šiame skyriuje trumpai aptarsime Lietuvos partinės sistemos formavimąsi bei sąlygas, kuriomis ji kūrėsi.

3.1. Politinių partijų formavimosi ypatumai Lietuvoje

Politinės partijos užuomazgos atsirado dar antikos laikais Graikijoje. Jų atsiradimą pasaulyje sąlygojo visuomenės susiskirstymas dėl religinių, nacionalinių, skirtingų socialinių grupių interesų ar šalies valdymo būdas. Pirmosios partijos Lietuvoje pradėjo kurtis XIX a. pab. – XX a. pr. Jų atsiradimą įtakėjo Lietuvos tautinis sąjūdis.

Laikui bėgant pradėjo kurtis bei atsikurti naujos, dar prieš karą veikusios politinės partijos, kurių pradinė veikla sutapo su Pirmojo pasaulinio karo pabaiga bei Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimu. Anot M. Tamošaičio, besikuriančios politinės partijos stengėsi išplėsti savo veiklą visoje šalyje. Autorius teigia, jog ypatingai svarbūs buvo 1920 m., kuomet Lietuvos istorijoje įvyko pirmieji demokratiniai rinkimai į Steigiamąjį Seimą¹⁶⁹. Savo kandidatus šiuose rinkimuose iškėlė net trisdešimt viena politinė partija. Tokiam aktyviam politinių partijų dalyvavimui, kaip teigia G. Žvaliauskas, pasitarnavo liberalus rinkimų įstatymas, kuris įteisino visuotinę rinkimų teisę ir slaptą balsavimą¹⁷⁰. Šiuo metu susikūrusios bei atsikūrusios politinės partijos praktiškai nesiskiria nuo analogiškų vakarietiškujų partijų, tačiau daugumoje jų vis dar galima įžvelgti nebrandumo požymių.

Vertinant politinių partijų formavimąsi, negalima nepaminti to, jog jos susiformavo ne ilgalaikio istorinio vystymosi ir struktūruotų socialinių interesų atstovavimo pagrindu, bet kūrėsi nacionalinio išsivadavimo bei sąmoningo totalitarizmo griovimo pagrindu.

¹⁶⁹ Tamošaitis M., *Lietuvių politinių partijų ir ideologinių srovių (iki 1940 m.) istoriografija* < http://istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=412&Itemid=408 > [žiūrėta 2012-05-21].

¹⁷⁰ Žvaliauskas G., *Ar partijos Lietuvoje yra demokratiškos?*, Kaunas: Technologija, 2007.

Partijų formavimuisi didelės įtakos turėjo sovietinis palikimas. V. Radžvilas, analizuodamas politinių partijų formavimosi ypatumus, atkreipia dėmesį į tai, kad šalyje politinės partijos formavosi pokomunistinės transformacijos sąlygomis. Deja, jos buvo kuriamos pasitelkus tik negausų intelektualių žmonių būrelį¹⁷¹.

Anot J. Novagrockienės, to meto politinių partijų programų tikslai ir uždaviniai buvo beveik identiški, jos siekė prisistatyti visos tautos vardu. Autorė tvirtina, jog jų politinė orientacija buvo nustatoma pagal "jų pačių skelbiamą ideologinį fasadą, kuris apsunkino partijų identifikavimą, vietos kairės - dešinės spektre nustatymą bei sąlygojo jų identiteto krizę"¹⁷². Taip pat partijų kūrimuisi didelę įtaką darė ir tai, jog jų vystymasis vyko ne per tiesioginį kalbėjimą su visuomene, bet per tuo metu vykusį Sąjūdį. Pasak A. Bučinsko, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę tarp politinių partijų vyko lenktynės, siekiant iškelti bei įrodyti nepriklausomybės idėją. Nesutarimai buvo neišvengiami pradėjus spręsti šalies atkūrimo problemas. Partijos stengėsi sukompromituoti oponentes, paviešinant jų silpnybes ir blogybes. Tokią partijų taktiką galima laikyti sovietiniu palikimu. Tarp naujai susikūrusių ar atsikūrusių partijų vyravo požiūris, jog jų tiesa yra vienintelė tiesa¹⁷³.

Politinės partijas Lietuvoje būtų sukirstyti pagal principines nuostatas, kuriomis jos vadovaujasi sprendamos tam tikrus politinius klausimus. Pagal P. Landemoen, tai būtų valstybės suvokimo, religijos, žemės gražinimo, sovietinės eros suvokimo, industrinės politikos, nacionalistinio suvokimo ir internacionalinės orientacijos vadovavimosi aspektai¹⁷⁴.

Tuo tarpu A. Krupavičius, nagrinėdamas Lietuvos politinių partijų raidą, pirmąsias partijas skirsto į:

1. Istorines politines partijas;
2. Posąjūdines politines partijas;
3. Transformacinės (ekskomunistinės) politines partijas;
4. Naujas politines partijas.

1989 m., atsikūrus pirmosioms politinėms partijoms, trys iš penkių pradėjusių veikti tais metais, priklausė istoriniam Lietuvos politinių partijų tipui:

- Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) įkurta 1896 m., atsikūrė 1989 08 12;
- Lietuvos demokratų partija (LDP) įkurta 1902 m., atsikūrė 1989 02 05;

¹⁷¹ Radžvilas V., "Dešiniosios politinės partijos Lietuvoje: kai kurie genezės ir formavimosi ypatumai", (sud.) V. Radžvilas, *Lietuvos politinė dešinė: posovietinio reiškinių bruožai*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2002 m., p.12.

¹⁷² Novagrockienė, J., "Lietuvos partinės sistemos raidos tendencijos", *Lietuvos Nacionaliniai interesai ir jos politinė sistema*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 117.

¹⁷³ Bučinskas A., "Politinės transformacijos ir politinės kultūros raida", kn.: *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė*, Klaipėda. 1996. p. 42-47.

¹⁷⁴ Landemoen, P., "Lithuania", *Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe*, 2001 p.133.

- Lietuvos Krikščionių demokratų partija (LKDP) įkurta 1905., atsikūrė 1990 01 28 (tačiau kaip teigia A. Krupavičius, ši partija formaliai savo veiklą atkūrė 1990 m.).

Posąjūdinėms politinėms partijoms, A. Krupavičius priskiria:

- Tėvynės sąjungą (TS), įkurtą 1993 05 01;
- Lietuvos centro sąjungą (LCS), veikusi nuo 1993 m. iki 2003 05 31, tuomet susijungusi su moderniaisiais krikščionimis demokratais bei liberalais sudarė naują Liberalų ir centro sąjungą.

Būtina paminėti ir tai, jog 1988 m. šalies politinėje erdvėje, kaip teigia A. Krupavičius, veikė kelios radiklios politinės grupės, kurios palaipsniui susijungė ir įkūrė radikalų susivienijimą – Lietuvos Nepriklausomybės sąjungą (NP), veikusį 1990–2002 m. Šiai sąjungai buvo priskiriama: Lietuvos tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“, Helsinkio grupė, Politinių kalinių gelbėjimo komitetas bei jau minėtos Lietuvos demokratų partija ir Lietuvos Krikščionių demokratų partija¹⁷⁵.

Transformacinėms (ekskomunistinėms) politinėms partijoms priskiriamos:

- Lietuvos demokratinė darbo partija (LDDP), 1990–2001 metais veikusi partija, susikūrusi 1990 12 08, pakeitus Lietuvos komunistų partijos pavadinimą (nuo 2001 m. sausio – Lietuvos Socialdemokratų partija (LSDP));

- Lietuvos komunistų partija (LKP), įkurta 1918 10 1-3d., veikusi 1918 - 1991 m.

Naujosiomis politinėmis partijomis A. Krupavičius priskiria:

- Tautos pažangos partija, įkurta 1916 m., atsikūrė 1994 m.;
- Lietuvos valstiečių partija, įkurta 1922 m., atsikūrė 1990 m. ir t.t.

Be šių naujai atkurtų politinių partijų 1989 m. susikūrė istorinių analogų neturėjusios – Humanizmo ir progreso partija bei Žalioji partija. Anot J. Novagrockienės, pastarosios dvi partijos buvo asocijuotų grupių tipo partijos¹⁷⁶:

- Lietuvos Žaliųjų partija, įkurta 1989 07 15;
- Lietuvos Humanistų partija, įkurta 1990 04 07 ir t.t.

Apibendrinant galima teigti, kad partijos kūrėsi nacionalizmo - tautinio išsivadavimo idėjų pagrindu. Žvelgiant į partijų takoskyrą, galima teigti, kad jos klasifikuojamos į tradicines ir populistines partijas.

3.2. Lietuvos partinės sistemos formavimasis

Žlugus Sovietų Sąjungai, nepriklausomybę atgavusioms valstybėms, kurios po ilgo laiko tapo vėl tapo savarankiškomis, teko iš naujo kurti naują, demokratinį valstybės valdymo modelį. Pasibaigus

¹⁷⁵ Krupavičius A., *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, Kaunas: Literae Universitatis, 1996.

¹⁷⁶ Novagrockienė, J., "Lietuvos partinės sistemos raidos tendencijos", *Lietuvos Nacionaliniai interesai ir jos politinė sistema*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 114.

Komunistų partijos viešpatavimui valdžioje iš naujo prasidėjo partinės sistemos kūrimasis¹⁷⁷ bei iki tol egzistavusių autoritarizmo principų atsikratymas politinėje, socialinėje bei ekonominėje erdvėje, plėtojant demokratiją bei jos vertybes Lietuvoje.

Iš esmės lyginti Vakarų liberaliosios demokratijos ir daugiapartinės sistemos formavimąsi su nepriklausomybę atgavusios Lietuvos partine sistema būtų neteisinga, kadangi šalies demokratija ir partinė sistema nėra ilgos istorinės raidos ir sudėtingų ekonominių, socialinių, kultūrinių ir ideologinių veiksnių rezultatas. Okupacijos metais sugriauta Lietuvos partinė sistema turėjo iš naujo kurtis esant nepalankioms pokomunistinės transformacijos sąlygoms. Partijų formavimuisi didelės įtakos turėjo neigiamai vertinamas ekonominis veiksnys - privatizacija. Šalyje pradėtos ekonominės reformos paskatino gyventojų socialinę bei tautinę diferenciaciją. Išryškėjo visuomenės skirstymasis į turtingus bei vargšus. Negausus bei silpnas buvo ir vidurinysis sluoksnis. Vakarų Europoje socialiniai sluoksniai tradiciškai buvo vertinami kaip įvairių politinių ideologijų „nešėjai“ ar jas jau įgyvendinusių partijų rėmėjai, o Lietuvoje tokia susiklosčiusi socialinė diferenciacija nebuvo laikoma palankiu partinės sistemos formavimosi veiksniumi. Šalies pilietinė visuomenė, kuri buvo reikalinga formuojantis politinėms partijoms, buvo sunaikinta okupacijos. Taip pat šalyje nebuvo demokratinio, politinio bei partinio gyvenimo tradicijų¹⁷⁸.

Pažymėtina, kad tarpukariu veikusios politinės ir visuomeninės organizacijos (išskyrus komunistines) buvo draudžiamos. Kaip jau buvo minėta Lietuvoje partijos kūrėsi pasitelkus nežymų intelektualinį ir idėjinį paveldą. Taigi, pagal visus šiuos išvardintus veiksnius daugiapartinė sistema Lietuvoje kūrėsi nesant toms sąlygoms, kuriomis buvo grindžiamas partijų egzistavimas Vakarų šalyse.

Ne ką svarbesnis neigiamas veiksnys, įtakojęs Lietuvos partinės sistemos formavimąsi, buvo partijų idėjinio tapatumo nebuvimas¹⁷⁹. Vos susikūrusių ar atsikūrusių partijų idėjiniai pamatai buvo silpni, kadangi jos nesivadovavo aiškiais politiniais ir ideologiniais principais. Galima teigti, jog ši problema vis dar gyvybinga ir šiandieninėse politinėse partijose.

Kaip teigia A. Radžvilas, Lietuvos partijoms būdingas ydingas bruožas yra formalus prisidengimas ideologijomis ir programinėmis nuostatomis, įgyvendinant su jomis nieko bendra neturinčią politiką. Jis taip pat pažymi, kad ideologinio tapatumo stoka partijose turi neigiamą poveikį jos vidinei struktūrai, nes taip yra „prarandamas narių atrankos kriterijus ir sukuriamos sąlygos lengvai keisti partinę priklausomybę“. Tuo tarpu dar vienas neigiamas politinių partijų bruožas, kuris turi neigiamos įtakos ne

¹⁷⁷ Pirmosios partinės sistemos formavosi užuomazgos juntamos tarpukario Lietuvoje 1918 – 1936 m., tačiau dėl 1926 m. valstybės perversmo, bei 1927 m. Seimo paleidimo ir galiausiai 1936 m. partijų uždraudimo partinė sistema neįsigalėjo.

¹⁷⁸ Europos komisijos reguliarioji atasakita apie Lietuvos pažangą rengiantis narystei ES 2000 m. Vilnius: Alora, 2001 m., p. 24.

¹⁷⁹ Radžvilas V., „Dešiniosios politinės partijos Lietuvoje: kai kurie genezės ir formavimosi ypatumai“, (Sud.) V. Radžvilas, *Lietuvos politinė dešinė: posovietinio reiškinių bruožai*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2002 m., p.12.

tik pačioms partijoms, bet ir Lietuvos partinei susiteimai, yra didelis partijų „viršūnių“ ir „apačios“ atotrūkis ir tarpusavio nebendradarbiavimas. Partijų „viršūnės“ yra kilusios iš elito, todėl tarpusavio santykiai yra ypatingai glaudūs. Tuo tarpu „apačioms“ priklauso paprasti jos nariai ir rėmėjai, kurie dažniausiai sunkiai verčiasi ir yra priskiriami neturtingųjų sluoksnio atstovams. Šis bruožas trukdo politinėms partijoms tapti pilietinėmis partijomis¹⁸⁰. „Viršūnių oligarchijos“ vyravimas yra pastebimas beveik visų Lietuvos partijų veikloje. Tokios partijos ideologijos tampa „viršūnių“ šūkiais, kurie dažniausiai vartojami tik kaip priemonės, padedančios per rinkimus pritraukti kuo daugiau rinkėjų. Šioje vietoje iškyla paradoksas - juk partijų egzistavimo pagrindas yra ideologijos.

Lietuvos pirminė partinės sistemos struktūra formavosi 1988-1991m. Anot A. Ramonaitės, didelę įtaką Lietuvos partinės sistemos formavimuisi darė stiprus susitelkusių antikomunistinių pažiūrų žmonių vienybės laipsnis bei ilgalaikiai socioekonominiai ir kultūriniai procesai, tokie kaip sekuliarizacijos ir industrializacijos mastas, demokratinio valdymo patirtis¹⁸¹. Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu partinė sistema vystėsi Lietuvos komunistų partijos (vėliau tapusios Lietuvos demokratinės darbo partijos) ir Sąjūdžio (kuris transformavosi į Tėvynės Sąjungą) takoskyros pagrindu. Tuo metu vyraujant dviem pagrindinėms partijoms - LDDP kairiajame sparne ir TS - dešiniajame, Lietuvoje susiformavo dvipolė partijų sistema su jai būdingu bruožu, kuomet tiek kairioji partija, tiek ir dešinioji išlieka stipriomis politinėmis jėgomis. Anot A. Krupavičiaus ir A. Lukošaičio, tuo metu „strategines ideologines pozicijas“ užėmė tos partijos, kurios atstovavo klasikinėms (kiek tai buvo įmanoma) politinėms doktrinoms¹⁸². Palaipsniui šalyje vykstant radikaliems pasikeitimams politiniame gyvenime, pradėjo kurtis bei atsikurti seniau veikusios partijos. Jų kūrimąsį dažniausiai vadovavosi Vakaruose veikusių partijų šablonais, besiremiančiais politinės kairės – dešinės ideologija. Susikūrus daugiau nei dviem partijoms, jų įvairovė sustabdė iki tol egzistavusį kairiųjų ir dešiniųjų dominavimą Lietuvos politiniame gyvenime. Nuo 2000-ųjų Vyriausybėje atsirado tiek centro-kairės, tiek centro-dešinės koalicijų.

A. Krupavičius be dvipolės partinės sistemos, kuri tuo metu buvo susiformavusi Lietuvoje, kartu išskiria ir vienpolę kairiąją sistemą, sudarytą iš vienos ar dviejų stiprių bei vieningų kairiųjų partijų ir susiskaldžiusios, silpnos dešinės; vienpolę dešinę sistemą, analogišką vienpolei kairiajai, kuomet vyrauja kelios vieningos bei stiprios dešinėsios partijos kartu su silpnu ir susiskaldžiusiu kairiuoju sparnu. Galiausiai autorius išskiria daugiapolę fragmentuotą sistemą, kurią jis įvardina kaip sistemą be

¹⁸⁰ Ten pat.

¹⁸¹ Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus. 2007. p. 18-19.

¹⁸² Krupavičius A., Lukošaitis, A. „Politinės partijos ir partinė sistema“, (Sud.) Krupavičius, A., Lukošaitis, A. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004. p. 314.

ideologiškai dominuojančių partijų. Ši sistema, pasak A.Krupavičiaus, Lietuvoje susiformavo nuo 2000 metais¹⁸³.

Istoriografiškai Lietuvos partinės sistemos formavimasi galima skirstyti į keletą pagrindinių etapų. Pradinio politinių partijų kūrimosi bei partinės sistemos formavimosi pradžia sietina su 1988 m. Birželio 3 d. įvykusi Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiu, kuomet Vilniuje buvo įkurta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, į kurios sudėtį įėjo 35 žymūs Lietuvos mokslo ir meno žmonės. 1989 m. vasario 16 d. LPS viešai paskelbė, jog Sąjūdžio pagrindinis tikslas - nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimas. Taip jis tapo opozicija Lietuvos Komunistų partijai. 1988 m. spalio 23 d. Sąjūdžio suvažiavime buvo sukurti centriniai LPS koordinaciniai organai, tokie kaip LPS Seimas, sudarytas iš 200 narių ir LPS Seimo taryba - 35 nariai. 1989 m. lapkričio 25 d. LPS Seimo tarybos posėdyje išrinktas LPS Seimo tarybos pirmininkas - Vytautas Landsbergis, įkurtas Sąjūdžio sekretoriatas. 1990 m. vasarį rinkimuose į Aukščiausiąją Tarybą, laimėjo Sąjūdžio kandidatai (96 iš 141 AT vietų). 1990 m. kovo 11d. AT paskelbė Lietuvos nepriklausomos valstybės atkuriamąjį Aktą¹⁸⁴.

1991-1992 metais parlamentas pasidalino į dvi stovyklas - „Sąjūdžio“ su savo lyderiu V.Landsbergiu, į kurį įėjo Jungtinė Sąjūdžio frakcija, Nuosaičiųjų, Tautininkų, Santaros frakcijos bei opozicine LDDP su A. Brazausku, kurio gretas papildė Lenkų, Liberalų ir Tautos pažangos frakcija¹⁸⁵.

1992 metais pirmą kartą Lietuvoje rinkimai vyko pagal mišrią rinkimų sistemą. Šiuose rinkimuose išryškėjo penkios stipriausios Lietuvos politinės partijos, kurios dominavo tuometinėje politinėje arenoje: LDDP, TS/LK (Tėvynės sąjunga - Lietuvos konservatoriai), LKDP, LSDP ir LCS (Lietuvos centro sąjunga). Šie rinkimai pasižymėjo tuo, sušvelnėjo tarpusavio konkurenciją, partijos perėjo prie glaudesnio bendradarbiavimo.

Valdžioje atsidūrus konservatoriams, socialdemokratams ir krikdemams bei tautininkams, Lietuvos partinė sistema daugmaž atitiko Vakarų Europos ideologinius standartus.

Per 1994-1997 metus šalyje susikūrė net 16 politinių partijų. Tačiau Lietuvai iki 2000-ųjų metų galima priskirti daugiapartinę sistemą su dominuojančia partija: 1992 – LDDP, 1996 – Tėvynės sąjunga. Nuo 2000 metų Lietuvoje susiformuoja daugiapartinė sistema. Prieš 2000 m. rinkimus, nuo valdžioje esančių politinių partijų (TS/LK, LSDP ir LKDP) atsiskiriant kai kuriems partijų nariams, sparčiai pradėjo kurtis naujos savarankiškos organizacijos, tokios kaip Tėvynės liaudies partija, Nuosaičiųjų konservatorių sąjunga, Socialdemokratija 2000 ir kitos. Tačiau, kaip jau įprasta, visose naujose demokratinėse šalyse

¹⁸³ Krupavičius A., „Party Systems In Central East Europe“, (Ed.) Jankauskas, A. *Lithuanian Political Science Yearbook*. Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, 2004. p. 32-33.

¹⁸⁴ *Lietuvos Sąjūdis*, <<http://www.lietsajudis.lt/index.php/apie-sjd/istorija>> [žiūrėta 2012-12-01].

¹⁸⁵ Krupavičius A., Lukošaitis A., *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*, Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2004. p. 311-312.

naujai susikūrusios partijos nespėjo pritraukti ir išlaikyti savo pastovaus elektorato. Todėl dauguma naujai susikūrusių partijų neišsilaikė valdžioje. Prieš sekančius, 2004 m. rinkimus atsiskyrusios partijos pradėjo jungtis su kitomis, stipresnėmis partijomis. Partijų jungimosi tendencija išliko ir iki 2008 metų LR Seimo rinkimų.

Tuo tarpu A. Krupavičius, detalizuodamas Lietuvos politinės sistemos transformaciją per politikos veikėjus, pačią transformaciją, kuri buvo reikšminga ir besiformuojančiai šalies partinei sistemai, skirsto į penkis etapus:

Ikitranzicinė krizė (1985-1988 m.). Nors šiame etape Lietuvoje dominuoja Komunistų partija, tačiau A. Bučinsko teigimu, jau pradeda formotis įvairios interesų grupės¹⁸⁶. Ikitranzicinės krizės fazę analizuodamas A. Krupavičius tvirtina, jog jau šiame etape įsitvirtino politinis lygiateisiškumas visiems šalies piliečiams. Svarbu paminėti, jog atsiranda politinių partijų konkurencija ir elektoralinio pasirinkimo sąlygos bei kuriasi konsultaciniai ir sprendimų mechanizmai, kurie atskaitingi visuotinai rinktiems atstovams. Būtina pažymėti ir tai, jog pokomunistinėse Lietuvoje vyravo tuometinio SSRS vadovo M. Gorbačiovo pertvarkos politika, dažnai vadinama "perestroika". Tai buvo bandymas „iš viršaus“ liberalizuoti komunistinę sistemą. Kaip rašo A. Krupavičius, liberalizuoti politiką pavyko tik iš dalies, nes radikalios opozicinės grupės turėjo ribotas veiksmų laisves¹⁸⁷. Tačiau nepaisant to, jog ir toliau svarbiausiu politikos subjektu buvo Komunistų partija, dėl liberalizacijos proceso iškilo naujos nepriklausomos interesų grupės: žaliųjų judėjimas, dailininkų ir rašytojų asociacijos. Šios sąjungos nebuvo naujos, jos buvo SSRS sistemos dalis, kurios sparčiausiai demokratizavosi.

Šių asociacijų veiklą taip pat galime priskirti prie politinių partijų grupės, nes susiklosčiusi laikmečio situacija vertė užsiimti rezistencine politika.

Konfrontacija (1988-1989 m.). Konfrontacijos fazėje dominuojantys politiniai veikėjai yra interesų grupės, atsiranda politinės partijos (megapolitiniai susivienijimai ir t.t.). Atsiranda Lietuvos persitvarkymo Sąjūdis¹⁸⁸. Šio etapo politikos subjektas yra politinio pliuralizmo ir politinės konkurencijos atsiradimas, tačiau instituciniame lygmenyje svarbiausiu politikos veikėju dar išliko Lietuvos Komunistų partija. Lietuvoje tik šio periodo pabaigos įvyko pirmieji laisvi rinkimai, nors praktiškai kitų dviejų Baltijos šalių pokomunistinėje transformacijoje perėjimas į demokratiją įvyko konfrontacijos fazės eigoje¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Bučinskas A., "Politinės transformacijos ir politinės kultūros raida", *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė*. Klaipėda. 1996. P 42-47.

¹⁸⁷ Krupavičius A., *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, Kaunas: Literae Universitatis, 1996.

¹⁸⁸ Bučinskas A., "Politinės transformacijos ir politinės kultūros raida", *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė*. Klaipėda. 1996. P 42-47.

¹⁸⁹ Krupavičius A., *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, Kaunas: Literae Universitatis, 1996.

Sistemos reforma (1990-1992 m.). Kaip ir konfrontacijos fazėje šiame laikotarpyje dominuoja politiniai veikėjai, yra interesų grupės bei politinės partijos, tačiau jau atsiranda steigiamasis parlamentas¹⁹⁰. Valdžioje vis daugiau reformistų, o „steigiamųjų“ rinkimų rezultatas - pereinamojoje politinėje sistemoje dominuojantis „steigiamasis“ parlamentas. Jeigu ankstesnėse – ikitranzicinėje ir konfrontacinėje pokomunistinės politikos fazėse politinėje arenoje dar vyravo vienpartiškas ir besiplečiantis pliuralizmas, tai pasak A. Krupavičiaus, sistemų reformos fazėje atsirado vilčių pasekti Vakarų partinių sistemų pavyzdžiu. Šiame etape svarbiausiu politikos veikėju tampa „steigiamasis“ parlamentas, kuris yra vienintelis demokratijos institucionalizacijos ir legitimacijos subjektas. Sistemos reformos laikotarpis buvo itin reikšmingas naujos partinės sistemos formavimuisi¹⁹¹.

Konsolidacija (1992-1996 m.). Čia dominuojančių politinių veikėjų daugėja. Prie jau minėtų sistemos reformoje prisideda vykdomoji valdžia ir valstybės valdininkija¹⁹². Lietuvos politinių partijų vidinės institucionalizacijos procesas baigiasi ketvirtoje demokratijos konsolidacijos fazėje. Partijos, pasak A. Krupavičiaus, virsta pagrindiniu visuomenės politinių interesų agregavimo ir išraiškos mechanizmu. Šiame pokomunistinės Lietuvos transformacijos etape susikuria daugiapartinė sistema, o politinės partijos susiformuoja kaip autonomiškas demokratinės politinės sistemos institutas. Šioje fazėje labiausiai keičiasi partijų tarpusavio santykiai. Jeigu ankstesnėse fazėse partijų tarpusavio santykiai buvo mažai bendradarbiaujantys net ir ideologiškai artimoms politinėms jėgoms, tai dabar tarppartiniai santykiai pasižymi tradiciniai demokratinės konkurencijos bruožais ir bendradarbiavimu.

Stabili demokratija. Stabilios demokratijos fazėje dominuojančius politinius veikėjus sudaro interesų grupės, politinės partijos, parlamentas, vykdomoji valdžia, valstybės valdininkija, teismai. Visi politikos veikėjai tampa santykinai stabilūs bei autonomiški.

Tapatindami partijų tipus su politinės sistemos transformacijos etapais/fazėmis, matome jog Lietuvos istorinių partijų atsikūrimo sparta sutapo su konfrontacijos faze, kuri vyko 1988-1989 m., transformacinės ir posąjūdinės partijos aktyviausiai kūrėsi sistemos reformų laikotarpiu – 1990-1992 metais. Tuo tarpu konsolidavimosi laikotarpiu (1992-1996 m.) formavosi "naujosios" politinės partijos. R. Rose ir N. Munro savo knygoje *Rinkimai ir partijos naujose Europos demokratinėse valstybėse* pateikia 5 bruožus, kurie nusako naujųjų demokratijų partinę sistemą.

Jie teigia, kad pirmiausia naujose demokratinėse valstybėse yra per didelė partijų pasiūla. 2003 metais Lietuvoje įregistruota 42 politinės partijos. Antra, didžiulė partijų tarpusavio konkurencija dėl

¹⁹⁰ Bučinskas A., "Politinės transformacijos ir politinės kultūros raida", *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė*. Klaipėda. 1996. P 42-47.

¹⁹¹ Krupavičius A., *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, Kaunas: Literae Universitatis, 1996.

¹⁹² Bučinskas A., "Politinės transformacijos ir politinės kultūros raida" // *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė*. Klaipėda. 1996. P 42-47.

seimo parlamento mandatų, kuomet rinkimuose dalyvauja kelios dešimtys partijų. 2000 m. į Lietuvos Respublikos Seimą buvo išrinkti net 15 partijų atstovai. Trečia, didelė partijų kaita bei vyraujančių partijų nebuvimas. Nors Lietuvoje ir vyksta nuolatinė partijų kaita, tačiau jau nuo pat pirmųjų parlamento rinkimų, įvykusių 1992 m., politinėje erdvėje vyrauja dvi partijos - LDDP (vėliau tapusi LSDP) ir TS(LK). Šios partijos beveik per kiekvienių rinkimus išlieka valdančioje daugumoje kaip pagrindinės koalicijos narės.

Ketvirta, ideologinis politinių partijų nenuoseklumas, kuomet konservatyviosios jėgos deklaruoja lygybę, o socialdemokratinės pasisako už darbdaviams palankią politiką, siekdamos patraukti rinkėjus savo pusėn. Lietuvos politinės partijos nuo pat pirmųjų rinkimų į seimą pasižymėjo silpna ideologija pačių partijų viduje, nes jos daugiau orientavosi į rinkėjus. Penkta, partijų ir partinės sistemos fragmentiškumo daugiadimensiškumas, t. y. politinio sutarimo trūkumas bei partijų skaidymasis. Lietuvoje daugiadimensiškumas yra ne toks ryškus kaip politinio sutarimo bei politinės kultūros trūkumas¹⁹³.

A. Krupavičius teigimu, ideologiniu požiūriu, pirmosios politinės partijos nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje daugmaž atitiko Vakarų demokratijų standartus¹⁹⁴. Po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m., Lietuvoje steigiantis politinėms partijoms, buvo juntamos Vakarų demokratijų užuomazgos. Kartu su A. Lukošaičiu knygoje apie *Lietuvos politinę sistemą, sandarą ir raidą* A. Krupavičius tvirtina, jog Lietuvos politinės partijos 1992 - 2000 m. laikotarpyje ieškojo savo ideologinio ir programinio tapatumo, kurį pavyko surasti tokioms partijoms, kurios atstovauja klasikinėms politinėms doktrinoms: konservatizmui ir krikščioniškajai demokratijai atstovavo Tėvynės sąjunga – Lietuvos konservatoriai ir Lietuvos Krikščionių demokratų partija, liberalizmui ir socialliberalizmui atstovavo – Lietuvos Liberalų sąjunga, Lietuvos Centro sąjunga ir nuo 1998 m. susikūrusi Naujoji sąjunga (socialliberalai), socializmui ir socialdemokratijai – Lietuvos demokratinė darbo partija ir Lietuvos socialdemokratų partijai¹⁹⁵. Didžiausia kova dėl valdžios tuo metu vyko tarp Sąjūdžio ir LDDP.

3.3. Priežastys, lėmusios politinių jėgų pasikeitimą Lietuvos valdžioje pirmaisiais nepriklausomybės metais

Pirmaisiais nepriklausomybės atkūrimo metais Lietuvoje dominavo dvi politinės jėgos - Sąjūdis ir LDDP (pavadinimą pakeitusi LKP). Tuo metu daug dėmesio susilaukė buvusių komunistų (ekskomunistų)

¹⁹³ Rose R., Munro N., *Elections and Parties in New European Democracies*, Washington: Congressional Quarterly Press, 2003, p. 51.

¹⁹⁴ Krupavičius A., *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, Kaunas: Literae Universitatis, 1996.

¹⁹⁵ Krupavičius A., Lukošaitis A., *Lietuvos politinė sistema: sandara ir raida*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000.

gražinimas į valdžią. Tiesa šį kartą viskas vyko laisva piliečių valia. 1992 m. spalio 25 d. rinkimuose į Lietuvos Respublikos Seimą pirmąjį ir lapkričio 15 d. antrąjį turus laimėjo ekskomunistai, išstumdami iš valdžios prieš tai dominavusį Sąjūdį. Iš 141 Seimo narių vietų gavo 73 mandatus, tuo tarpu Sąjūdžio koalicijai atiteko 30 mandatų.

Tai buvo naujas ir gana netikėtas įvykis naujausiųjų laikų Rytų ir Vidurio Europos valstybių politinėje ir socialinėje erdvėje. Panašiai pasielgė ir į valdžią komunistus gražino Lenkija (1993 m.) bei Bulgarija, Vengrija (1994 m.). Šioje vietoje būtina pažymėti, jog nors ekskomunistai ir atsisakė bolševikinio komunizmo, tačiau idėjinių vertybių požiūriu nedaug nutolo nuo savo pirmtakų. Taip pat ekskomunistų, egzistavusių visoje Rytų Europoje, tradiciją nebuvo galima pavadinti klasikine Vakarų Europos (Italijos, Prancūzijos) Marksizmo tradicija ar „eurokomunizmo“ atmaina, tai buvo labiau pragmatiška ir beprincipinė pozicija¹⁹⁶. Lietuvoje niekas nesitikėjo, jog LDDP prieš „dešiniuosius“ laimės tokia didele balsų persvara.

Visų pirma politinių jėgų pasikeitimui didelės reikšmės turėjo visuomenės nusivylimas radikalių socialinių-ekonominių reformų efektyvumu bei akivaizdžiu gyvenimo lygio nuosmikiu. Kaip pažymi Z. Norkus, į valdžią atėjusios Lietuvoje dešinėsios politinės jėgos ekonominės reformos klausimus sprendė vadovaudamosi ne ekonominio racionalumo, bet ideologiniais ir politinės galios kriterijais (tai visų pirma sprendimai, susiję su dekolektyvizacija¹⁹⁷). Reformos Lietuvoje buvo vykdomos neoliberaliuoju būdu. Kadangi neoliberalaus kapitalizmo šalininkai teigia, jog „viešąjį interesą“ atitinka tik kuo platesnis socialinio gyvenimo problemų perdavimas laisvai rinkai, o geriausias būdas patenkinti „viešąjį interesą“ yra valstybės ir mokesčių bei teikiamų viešųjų paslaugų pasiūlos mažinimas. Autorius toliau tęsia teigdamas, kad visgi „<...> neoliberalioji ekonominė politika nėra neutrali paskirstymo atžvilgiu, nes ne visos socialinės grupės vienodai laimi iš mokesčių ir viešųjų paslaugų pasiūlos mažinimo. Nuoseklus neoliberaliųjų idėjų įgyvendinimas suteikia vienašališkų pranašumų turtingiausiai, gambiausiai, iniciatyviausiai visuomenės daliai, kuri yra visuomenės mažuma. Ši dalis savo įgimtų ir įgytų pranašumų dėka gauna rentą, kuri nusavinama ir perskirstoma kolektyvistinio gerovės režimo sąlygomis. Neoliberalioji politika tarnauja šios rentos apsaugai ir tokiu būdu negali būti laikoma nešališku „viešojo intereso“ gynimu“¹⁹⁷.

Taigi „dešinėsios“ politinės srovės atstovų kontroliuojamos pradėtos ekonominės reformos, kurių mastas buvo sunkiai nuspėjamas, smarkiai sumažino gamybos produkcijos apimtį. Tuo metu Sąjūdžio ekonominės strategijos pirminiai teiginiai buvo:

¹⁹⁶ Č. Bauža, P. Bivainis, „Politinės „kairės“ laimėjimai ir jo padariniai Lietuvoje“, *Viešoji politika ir administravimas*, Vilnius: MRU leidykla, 2004. Nr. 9, p. 81- 82.

¹⁹⁷ Norkus Z., *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 646.

- Lietuvos ekonomika turi tapti savarankiška, nepriklausoma nuo SSRS. Tai reiškia, kad turtas, esantis Lietuvos teritorijoje, perimamas Respublikos žinion, o ekonominiai procesai ir išoriniai ryšiai turi būti tvarkomi savarankiškai, pagal Lietuvos jurisdikciją;
- Ekonominiai santykiai su SSRS turi būti grindžiami pirkimo – pardavimo principais, ekvivalentiškų mainų pagrindu;
- Lietuvos ūkis pereina iš centralizuotos planinės ekonomikos į socialiai orientuotą rinkos ekonomiką; įtvirtinama privati nuosavybė;
- Lietuvos ūkis tampa atviras, ūkiniai ryšiai plėtojami visomis kryptimis¹⁹⁸.

Daugelis nesuvokė šios neįprastos bei radiklios reformos priežasčių ir jos padarinius vertino neigiamai. Nemaža dalis visuomenės nukentėjo nuo privatizavimo proceso, kuris nuo pat pradžių buvo neskaidrus bei uždaras, ženkliai trūko jo vykdymo, kontrolės mechanizmų. Būtina paminėti, kad Lietuvos ūkis kelis dešimtmečius buvo orientuotas bei priklausomas nuo buvusios SSRS, jos išteklių, žaliavų, ir kt. Jis buvo saistomas SSRS ekonomikos saitų, todėl šalyje ūkis nebuvo pajėgus per trumpą laiką persitvarkyti ir prisitaikyti prie rinkos mechanizmais pagrįstos ūkio infrastruktūros. Nemaža dalis gyventojų dar nebuvo pasirengę nelauktoms naujovėms. Reforma buvo skausminga ir palietė skirtingus Lietuvos visuomenės sluoksnius. Kaip teigia Č. Bauža bei P. Biveinis, sunkiausiai sekėsi šalies žemės ūkiui. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę ekonomiškai neefektyvus sovietinis tarybinių ūkių bei kolūkių paveldas turėjo būti panaikintas, atkurtas teisingumas ir sovietų suvalstybinta nuosavybė grąžinta jų savininkams (1989 m. priimtas Valstiečių ūkio įstatymas (dėl jo atsirado nemažai problemų grąžinant žemę), ir 1990 m. priimtas Nuosavybės pagrindų įstatymas, kuris skelbė nuostatas, iš esmės griaušančias socialistinę planinę ekonomiką ir jos pagrindą – bendruomeninę nuosavybę, ir įtvirtinančią privačios nuosavybės teisę). Restitucijos padariniai buvo skausmingi daugeliui gyventojų: „turtinė diferenciacija kaime tapo akivaizdi, daugelio akimis, neteisėta ir sunkiai paaiškinama. Visoje šalyje gyvenimo lygis smuko – tai iš dalies atspindėjo sociologų apklausos ir politologų išvados. Jau 1991 m. pabaigoje už skurdo ribos šalyje atsidūrė apie 40 proc. šeimų“¹⁹⁹. Vis didėjantis nepasitenkinimas šalies socialine padėtimi ir valdžioje esančių politikų nesugebėjimu reformuoti šalyje žaibiškai augo. Tai didino skirtumus tarp prieštaringai vertinamo verslo ir gyventojų daugumos, kuri buvo nepatenkinta tokia padėtimi bei skatino nestabilumą visuomenėje. Šie ir daugelis kitų priežasčių lėmė Sąjūdžio irimą bei ekskomunistų grįžimą į Lietuvos politinę areną.

¹⁹⁸ K. Prunskienė, „Sąjūdžio ekonominės reformos: idėjos ir realybė“, (Sud.) R. Gudaitis, A. Rybelis, A. Rupšytė *Sąjūdis ateina iš toli*, Vilnius: Margi raštai, 2008, p. 355.

¹⁹⁹ Č. Bauža, P. Bivainis, „Politinės „kairės“ laimėjimai ir jo padariniai Lietuvoje“, *Viešojo politika ir administravimas*, Vilnius: MRU leidykla, 2004. Nr. 9, p. 83.

Taigi, apibendrinant Lietuvos politinę kairę ir dešinę, galima teigti, kad pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais šioms politinėms srovėms buvo būdingas radikalus politologinių bei moralinių nuostatų supriešinimas, kuris daugiausia buvo siejamas su skirtingais požiūriais į sovietmetį bei Rusiją. Tuo metu savęs priskyrimas prie vienos ar kitos pusės taip pat reikalavo angažavimosi jos palaikomos praeities versijos atžvilgiu. Todėl požiūris į okupaciją, kai kurių dalykų atmetimas, nutylėjimas ar išryškinimas lėmė tokią stiprią „kairės“ ir dešinės“ konfrontaciją pirmaisiais nepriklausomybės metais²⁰⁰. Atgavus nepriklausomybę, dešinieji iš karto labai aiškiai pasisakė prieš bet kokį okupacijos palikimą, vienareikšmiškai neigdami jo palikimo vertę. R. Čepaitienė tokį visuomenės požiūrį sieja su istorinės sąmonės problematikoje naudojama svetimumo sąvoka, kuri pasireiškia per patirtus neigiamus jausmus, įvykius ar reiškinius, kurie yra tai išgyvenusiam individui nepriimtini ir netgi nesuvokiami. Išsivadavus iš okupacijos, noras susigrąžinti prieš tai tarpukaryje egzistavusį valstybingumą (istorijos artimumas), atmetus bet kokį prieš tai komunistinio režimo suformuotą istorijos vaizdą, buvo būdingas visoms pokomunistinėms šalims. Tuo tarpu kairiųjų „stovykloje“, pasak autorės, istorijos artimumo ir svetimumo dėmenys susikeitė vietomis. Kuomet „dešinieji“ visiškai atmetė sovietmetį, „kairiųjų“ pusėje aiškiai galima įžvelgti nevienareikšmį santykį su juo (išskyrus tuometinę socialistų partiją, kuri nuoširdžiai laikėsi kairiojo Marksizmo pozicijų)²⁰¹. Pasak J. E. Tunbridge'o bei G. J. Ashwortho, pagal šalyje skausmingus praeities įvykius dažniausiai yra pasirenkamos dvi pagrindinės strategijos²⁰². Analizuojant Lietuvos situaciją, pirmajai priskirtina LDDP pozicija, kuomet buvo apsimetama, jog nieko neįvyko ir istoriniame diskurse sąmoningai vengiama prisiminti (sąmoninga kolektyvinė amnezija). Tuo tarpu antra, pasak jų, yra tai, kad jeigu ši amnezija neįmanoma ar nepavyksta, tuomet imamas reliatyvizmo, kuomet plečiama kolaborantų grupė ir tvirtinama, kad visi vienaip ar kitaip bendradarbiavo, arba atvirkščiai. Šiai elgesio strategijai daugiau priskiriami dešinieji, kurie vienaip ar kitaip susitapatino su totalitarizmo aukomis.

²⁰⁰ 1993–1995 m. atlikti sociologiniai tyrimai atskleidė, kad iš trijų Baltijos šalių (a) lietuviai palankiausiai vertina praeitį; (b) lietuvių praeities vertinimas koreliuoja su jų politinėmis preferencijomis: Sąjūdžio šalininkai išsako labai negatyvų sovietmečio vertinimą, LDDP rėmėjai – ekstremaliai pozityvų; (c) skirtumai tarp šių dviejų pozicijų didėja – Sąjūdžio šalininkai vertina 48 neigiamais punktais, o LDDP – 54 teigiamais. Žr.: V. Gaidys, *Praeities, dabarties ir ateities vertinimas Baltijos šalyse 1993–1995m.*, Vilnius, 1996. Toks perdėtas dėmesys praeičiai išliko ir vėlesniais metais.

²⁰¹ R. Čepaitienė, *Sovietmečio atmintis tarp atmetimo ir nostalgijos*, *Lituanistica*, 2007, T. 53 Nr 4 (72), p. 45.

²⁰² J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, *Dissonant heritage: the management of the past as a resource in conflict*. Chichester : Wiley, 1996, p. 109.

IŠVADOS

Apibendrinant atliktą analizę apie tradicines politines ideologijas – politinę kairę ir dešinę, jos ištakas ir raidos ypatumus, aptarus šios diados ideologinę situaciją Lietuvoje bei išanalizavus pagrindines jų pirmtakes šalyje, taip pat palyginus jų tuomet deklaruojamas vertybes su šiandieninėmis, galima daryti šias išvadas:

1. Pastaruoju metu vis didesnis dėmesys skiriamas Lietuvos politinių partijų ideologijoms. Dažniau minimos tradicinės ideologijos bei jų vertybės Lietuvos politiniame gyvenime. Daugėja politologų, kurie pagrįstai kritikuoja didžiąsias šalies politines partijas dėl jų pragmatiškumo ir ideologijų nustūmimo į antraeilį vaidmenį. Šią kritiką vertinu teigiamai, kadangi ji skatina partijas atsigręžti į pagrindinius ideologinių vertybių principus, taip gerinant pačią politikos kokybę Lietuvoje.

2. Šiuo metu partijos vis labiau bando vadovautis vertybinėmis nuostatomis, priskirtomis vienai ar kitai ideologijai, tačiau išanalizavus Lietuvos politinių partijų situaciją nuo Nepriklausomybės atgavimo laikų, drįsčiau suabejoti politinių partijų ideologinių pagrindų tvirtumu. Partijų viduje bei jų vykdomoje politikoje juntama tradicinių ideologinių principų stoka. Dar visai neseniai Lietuvoje partijos, prisidengdamos savo ideologijomis, įgyvendindavo su ja nieko bendra neturinčią socialdemokratijos politiką. Kaip pavyzdį būtų galima pateikti LSDP 2001 – 2008 m. vykdytą neoliberalią ekonominę politiką. Tuo tarpu Darbo partija save identifikuoja kaip kairiosios srovės atstove, tačiau ją galima drąsiai laikyti populistine partija, apeliuojančia į masės norus ir nesiremiančia jokia tradicine ideologija.

3. Pirmaisiais nepriklausomybės metais šalyje išryškėjo dvi pagrindinės politinės srovės: istorinį tęstinumą pabrėžusi LKP (persivadynusi LDDP ir vėliau susijungusi su LSDP), kuri atstovavo internacionalizmui ir kosmopolitizmui bei istorinį teisingumą pabrėžęs Sąjūdis (TS-LK) – nacionalizmo ir tautiškumo skleidėjas. Jos abi save identifikavo kaip kairės ir dešinės atstoves ir bandė įgyvendinti kiek įmanoma, atsižvelgiant į tuometinę politinę situaciją, tradicinėmis ideologijomis paremtą politiką. Prie to, jog ją įgyvendinti pavyko tik iš dalies, nemaža dalimi prisidėjo ilgi okupacijos metai, po kurių Lietuvai teko pereiti skaudų reformų kelią įgyvendinant radikalias permainas bei įtvirtinant Vakaruose jau senai egzistuojančius vakarietiškus visuomenės santykius. Galima teigti, jog šių politinių jėgų bendradarbiavimas atgimimo laikotarpiu padėjo Lietuvai atgauti nepriklausomybę.

4. Išanalizavus politines partijas ir jų ideologines vertybines nuostatas Lietuvoje, galima teigti, kad liberalių pažiūrų politikai deklaruoja laisvosios rinkos ekonomikos, decentralizacijos ir viešosios tvarkos bei kontrolės vertybes, o TS(LK) atstovai – antisovietškumo, demokratijos, pilietiškumo bei decentralizacijos vertybes. Svarbią vietą TS(LK) partijoje tarp politinių vertybių užima valstybė,

saugumas, tauta, bendruomenė, šeima, moralinės vertybės, švietimas ir kt. Tuo tarpu vertinant Lietuvos socialdemokratinės partijos ideologines socialdemokratijos vertybes, galima daryti išvadą, jog jos nėra giliai įsišaknijusios. Tai ypač pasakytina apie XIX a. A.Brazausko vadovaujamą LSDP ir jos vykdytą iš esmės liberalią ekonominę ir socialinę politiką. Dar visai neseniai kai kurių teoretikų ši partija buvo apibūdinama kaip partija, kuri remia stambųjį kapitalą ir gina monopolijas.

5. Lietuvoje politinės partijos ir partinė sistema formavosi ne ilgalaikio istorinio vystimosi ir struktūruotų socialinių interesų atstovavimo pagrindu, kaip tai buvo daugelyje demokratinių valstybių, bet buvo neišvengiamai sukurtos remiantis nacionaliniu išsivadavimu bei sąmoningu totalitarizmo griovimu ir/ar bandymu jį palaipsniui reformuoti. Pirmosios partijos Lietuvoje formavosi pokomunistinės transformacijos sąlygomis, todėl jų vystimasis buvo įtakotas sovietinio palikimo.

6. Šalies partinės sistemos kūrimąsi įtakojo demokratijos ir valstybės nepriklausomybės atkūrimas. Lietuvos partinės sistemos formavimasis paprastai skirstomas į ikitranzicinę krizę, konfrontaciją, sistemos reformą, konsolidaciją ir stabilumą. 1990 m. Lietuvoje susiformavo dvipolė partinė sistema su tvirtomis kairės ir dešinės partijomis. Nuo 2000 m. šalyje vis labiau įtvirtinama daugiapartinė sistema. Šiuo metu politinėje arenoje negalima būtų išskirti vienos dominuojančios politinės partijos.

7. Analizuojant partinę sistemą, neretai juntamas neigiamas politinių partijų poveikis jai, kuris pasireiškia dėl tradicinių ideologinių vertybių stokos politinių partijų viduje. Dauguma politikų, priskirdami save politinei dešinei ar kairei bei jų deklaruojamoms vertybėms, turėtų būti patys ideologijų skleidėjais tiek partijos viduje tiek ir per partiją partinėje sistemoje, tačiau dėl šių ideologijų ir nuostatų vengimo ir abejingumo joms ir kyla diskusijos apie politinių ideologijų krizę Lietuvoje. Dažnai politinių partijų lyderiai siekdami pritraukti rinkėjus, naudojami ne Vakaruose jau daugiau nei 200 metų egzistuojančiomis politinių ideologijų vertybėmis, bet savo populiarumu bei charizma.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Bauža Č., P. Bivainis, „Politinės „kairės“ laimėjimai ir jo padariniai Lietuvoje“, *Viešojo politika ir administravimas*, Vilnius: MRU leidykla, 2004. Nr. 9.
2. Bauža Č., Setkauskis P., *Lietuvos valstybingumas XX amžiuje. Atkūrimas ir tęstinumas*. Vilnius, 2002.
3. Berenis V., „Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose: dabarties vizija“, (Sud.) R. Repšienė, *Lietuviška liberalioji istorinė tradicija ir mitai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
4. Bielskis A., *Demokratija be darbo judėjimo?*, Kaunas: Kitos knygos, 2009.
5. Bielskis A., *Apie naują M. A. Pavilionienės, V. Uspaskicho ir P. Gražulio koaliciją*, <<http://www.nk95.org/straipsniai-pagal-autoriu/tag/Andrius+Bielskis.nk>>, [žiūrėta 2012-12-03].
6. Bielskis, A., “A Floundering or Flourishing Democracy? Reasons for the Weakness of the Political Left in Lithuania” in *The Left in Central and Eastern Europe*, (ed.) M. Syska, Warsaw-Wrocław: Ferdinand Lassalle Centre for Social Thought, 2011.
7. Bielskis A., *Su darbo partija – jokių taikos sutarčių*, <<http://www.delfi.lt/archive/abielskis-su-darbo-partija-jokiu-taikos-sutarciu.d?id=59380047>>, [žiūrėta 2013-03-22].
8. Bobbio N., *Kairė ir dešinė. Politinė skirtis*, Vilnius: Apostrofa, 2004.
9. Bučinskas A. „Politinės transformacijos ir politinės kultūros raida“, *Transformacija Rytų ir Vidurio Europoje: lūkesčiai ir tikrovė*, Klaipėda: KU leidykla, 1996.
10. Bugakovas M., <bugakovasblogas.wordpress.com>, [žiūrėta 2013-02-18].
11. Bulota R., „Sąjūdis: teorija ir praktikai“, *Politologija*, 2003, Nr. 3 (31).
12. Bulota R., „Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas ir jo įtaka Sąjūdžio evoliucijai“ (Sud.) I. Adomaitienė, *Sąjūdis ir dabartis*, Vilnius: Margi raštai, 2004.
13. Butkevičienė E., Vaidelytė E., Žvaliauskas G. „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“, *Politologija*, 2009, 2 (54).
14. Čepaitis V. J., „Revival of Lithuania: Sąjūdis’s Policy For Independence. Chubu University Research Institute for International Studies“, *International Studies*, Nr. 15, February, 1999.
15. Čepaitienė R., *Sovietmečio atmintis tarp atmetimo ir nostalgijos*, *Lituanistica*, 2007, T. 53 Nr 4 (72).

16. Degutis A., *Matmenys*: <
http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_205708_1&biRecordId=37208>, [žiūrėta 2013-03-05].
17. Diskusija „*Politinės ideologijos Lietuvoje: genezė ir reikšmė*“<
<http://www.postscriptum.lt/renginiai/diskusija-apie-ideologijas/>>, [žiūrėta 2013-03-11].
18. Donskis L., *Taip, bet...*, Vilnius: Versus Aureus, 2006.
19. Donskis L., *Lietuviškasis liberalizmas 2*, Vilnius: Versus Aureus.
20. Europos komisijos reguliarioji ataskaita apie Lietuvos pažangą rengiantis narystei ES 2000 m. Vilnius: Alora, 2001.
21. Genzelis B., *Sąjūdis*. Vilnius: Priedai, 1999.
22. Golikovas G., Titovas A., *TSKP istorijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1967.
23. Grinius K., *Naujasis Židinys–Aidai*, 1996, Nr. 7/8.
24. Gureckas A., „Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja“, (Sud.) V. Kavolis, *Lietuviškasis liberalizmas*. Vilnius: Versus Aureus, 2008.
25. Heywood A., *Plitical ideologines: an introduction*, Macmillan press LTD, 1998.
26. Hix S., *Europos Sąjungos Politinė Sistema*, Vilnius: Eurigmas, 2006.
27. Indriūnas A.V., Siaurukas, J.G., *Socialinis liberalizmas ir kitos politinės ideologijos*, Vilnius: Firidas, 2006, p, 60
28. Jokubaitis A., *Liberalizmo tapatumo problemos*, Vilnius: versus aureus, 2003.
29. Karosas J., *Socializmas ir ideologija*, Vilnius: Mintis, 1976.
30. *Kas yra kairieji ir dešinieji Lietuvoje*, < <http://www.tspmi.vu.lt/tinklarastis/2013/01/kas-yra-kairieji-ir-desinieji-lietuvoje/>> [žiūrėta 2012-01-20].
31. Kavolis V., „Liberalaus galvojimo erdvė“, *Matmenys*, 1992, Nr. 63.
32. Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992.
33. Kavolis V., „Šiandieninė pažangumo reikšmė“, (Sud.) V. Gasiliūnas, *Metmenų laisvieji svarstymai :1959 – 1989*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993..
34. Krupavičius A., Lukošaitis, A. „Politinės partijos ir partinė sistema“, (Sud.) Krupavičius, A., Lukošaitis, A. *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.
35. Krupavičius A., „Party Systems In Central East Europe“, (Ed.) Jankauskas, A. *Lithuanian Political Science Yearbook*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, 2004.
36. Krupavičius A., *Politinės partijos Lietuvoje. Atgimimas ir veikla*, Kaunas: Literae Universitatis, 1996.

37. Kubilius A., Škiudas K., „Konservatyviosios politikos projektas Lietuvoje“, (Sud.). V. Laučius, *Konservatyvizmo takoskyros*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006.
38. Kulesza, W.T. *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma litera, 1998.
39. Landemoen P., „Lithuania“, *Democratic Consolidation in Central and Eastern Europe*, 2001.
40. Landsbergis V., „Apie Sąjūdžio ideologiją“, (Sud.) I. Adomaitienė, *Sąjūdis ir dabartis*, Vilnius: Margi raštai, 2004.
41. Landsbergis V., „Sąjūdžio taktikos Evoliucija“ (Sud.) D. Blažytė, V. Kašauskienė, *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*, Vilnius: LII leidykla, 1998.
42. Landsbergis V., *Lūžis prie Baltijos*, Vilnius: Vaga, 1997.
43. Laučius V., „Konservatizmo minties tradicijos pagrindai ir idėjiniai prieštravimai“, (Sud.) V. Laučius, *Konservatizmo takoskyros*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2006.
44. *LDDP programa*, Vilnius: Vilspa, 1996.
45. Leninas V., *Ką daryti?* (Sud.) Leninas V., Pilnas raštų rinkinys, t. 6., 1978.
46. Leninas, V. Rinktiniai raštai (II tomas), *Valstybė ir revoliucija*. Vilnius: Valstybinė politinės literatūros leidykla, 1948.
47. Lahayne H., *Liberalizmas ir krikščionybė (I)*, < <http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-550.htm>>, [žiūrėta 2013-02-18].
48. *Lietuvos kelias*. Vilnius, 1989.
49. *Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo darbai*, <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5545&p_k=1&p_d=129544>, [žiūrėta 2013-02-19].
50. Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio bendroji programa, Bendrieji nuostatai.
51. *Lietuvos Sąjūdis*, <<http://www.lietsajudis.lt/index.php/apie-sjd/istorija>>, [žiūrėta 2012-12-01].
52. *Lietuvos Sąjūdžio Seimo deklaracija*, <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3552&p_d=84569&p_k=1>, [žiūrėta 2013-03-05]
53. *Lietuvos socialdemokratų partija*, < www.lsp.w3.lt/Ideologija/Marksizmas.htm>, [žiūrėta 2013-02-14].
54. Lietuvos socialistų partijos programa
55. *LSDP*, < <http://www.lsdp.lt/lt/straipsniai/28-lsdp-istorija.html>>, [žiūrėta 2013-03-11].
56. LTSR įstatymas „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio įstatymo) 6 ir 7 straipsnio pakeitimo“// Vyriausybės žinios. 1989-01-01, Nr.: 36 -536
57. Lukošaitis A., „Moderniosios partinės sistemos formavimosi etapai Lietuvoje“, (Sud.) A. Jankauskas, E. Kūris, J. Novagrockienė, *Lietuvos politinės partijos ir partinė sistema, I knyga*, Kaunas: Naujasis lankas, 1997.

58. Marxas K., Engelsas F., *Komunistų partijos manifestas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1949.
59. Marxas K., Rinktiniai K. Marxo ir F. Engeldo raštai (II tomas). *Gotos programos kritika*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1950.
60. Marx K., F. Engelsas, *Vokiečių ideologija*, Vilnius: Mintis, 1974.
61. McAdam D., McArthy J.D., Zald M.N., „Introduction: Opportunitirs, mobilizing structures, and framing processes – toward a synthetic comparative perspective on social movements“ (eds.) D. McAdam, J.D.McArthy, M.N. Zald, *Comparative prespectives on Social Movements (Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings)*, Cambrige : Cambrige University Press, 1996.
62. Mitrulevičius G., „Socialdemokratai Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918)“, *Gairės*, 2008 m., Nr. 2.
63. *Naujoji Kairė 95*, <<http://nk95.wordpress.com/nk95-manifestas/>>, [žiūrėta 2013-03-05].
64. Navickas A., *Lietuvos partijų spindesys ir skurdas (V), Apie lietuvoškojo liberalizmo grimasas*, <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-10-27-andrius-navickas-lietuvos-partiju-spindesys-ir-skurdas-v-apie-lietuviskojo-liberalizmo-grimasas/52183/print>> , [žiūrėta 2013-02-18].
65. Nibset R., *Konservatizmas*, Vilnius: Atviros Lietuvos Fondas, 1993.
66. Norkus Z., *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?* ,Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
67. Novagrockienė, J., "Lietuvos partinės sistemos raidos tendencijos", *Lietuvos Nacionaliniai interesai ir jos politinė sistema*. Vilnius: Pradai, 1995.
68. *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2007.
69. *Politikos virtuvė*, < <http://politikosvirtuve.popo.lt/tag/vertybes/>>, [žiūrėta 2013-03-11].
70. Prunskienė K., *Išsivadavimo kaina*. Vilnius: Politika, 1993..
71. Prunskienė K., „Sąjūdžio ekonominės reformos: idėjos ir realybė“, (Sud.)R. Gudaitis, A. Rybelis, A. Rupšytė *Sąjūdis ateina iš toli*, Vilnius: Margi raštai, 2008.
72. Radžvilas V., „Dešiniosios politinės partijos Lietuvoje: kai kurie genezės ir formavimosi ypatumai“, (sud.) V. Radžvilas, *Lietuvos politinė dešinė: posovietinio reiškinių bruožai*, Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2002.
73. Rakučevičius R., *Politologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
74. Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus. 2007.
75. Rose R., Munro N., *Elections and Parties in New European Democracies*, Washington: Congressional Quarterly Press, 2003.

76. Sabine G.H., Thorson T.L., *Politinių teorijų istorija*, Vilnius: Margi raštai, 2008.
77. Senn, A. E. *Lithuania Awakening*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
78. *Socialdemokratijos aktualumas dabartiniu laikotarpiu*, <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-01-27-arvydas-akstinavicius-soci%20aldemokratijos-aktualumas-dabartiniu-laikotarpiu/56939>>, [žiūrėta 2013-02-18].
79. Steponavičius G., „15 nepriklausomos Lietuvos metų: liberalizmo ir konservatizmo įtaka Lietuvos politikai“ (Sud.) V. Laučius, *Konservatizmo takoskyros*, Vilnius: Demokoratinės politikos institutas, 2006.
80. Tamošaitis M., *Lietuvių politinių partijų ir ideologinių srovių (iki 1940 m.) istoriografija*, <http://istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=412&Itemid=408>, [žiūrėta 2012-05-21].
81. Trumpa V., „Liberalistinės minties raida Lietuvoje“, *Lietuviškasis liberalizmas*, (sud.)V. Kavolis, Vilnius, 2008.
82. Tunbridge J. E., Ashworth G.J., *Dissonant heritage: the management of the past as a resource in conflict*. Chicester : Wiley, 1996.
83. Vyšniauskas A., *Dešinioji mintis*, <http://www.jkl.lt/desiniojimintis/?doing_wp_cron=1362580799.1649899482727050781250>, [žiūrėta 2013-02-27].
84. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948, str. 1.
85. Vaskela G., *Žemės reforma Lietuvoje 1919 – 1940 m.: Analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III-IV dešimtmečiais tendencijas*, Vilnius: Academia, 1998.
86. Žvaliauskas G., *Ar partijos Lietuvoje yra demokratiškos?*, Kaunas: Technologija, 2007.
87. Маркс К., Энгельс Ф., *Из разных произведений* , 1957.

Silickaitė R. Politinės kairės ir dešinės skirtis, transformacija ir jos reikšmė Lietuvos partinėje sistemoje/Viešosios politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas Prof. dr. A. Bielskis – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2013. – 84 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe yra analizuojama tradicinių politinių ideologijų kūrimosi raida bei jų pasiskirstymas kairės ir dešinės spektre. Aptariama šios diados ideologinė situacija Lietuvoje, jos atsiradimo priežastys. Daug dėmesio yra skiriama Lietuvoje politinės kairės – dešinės pasiskirstymą lėmusiam Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui (TS – LK) ir Lietuvos komunistų partijai (LDDP vėliau LSDP), kurių takoskyros pagrindu Lietuvoje formavosi partinė sistema. Pateikiama partijų ideologinių vertybių kaita, vykusi nuo valstybingumo atgavimo laikų iki dabar. Analizuojama Lietuvos politinių partijų raida šalyje bei partinės sistemos formavimosi ypatumai Lietuvoje.

Raktiniai žodžiai: ideologijos, politinės partijos, partinė sistema, politinė kairė ir dešinė, ideologinių vertybių kaita, politinė takoskyra, Lietuvos Sąjūdis, Lietuvos Komunistų partija.

Silickaitė R. The political Left and the Right differ, transformation and its implications for party system of Lithuania / Master's thesis in Public Policy. Advisor Prof. Dr. A. Bielskis – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2013. – 84 p.

ANNOTATION

Master's thesis analyzes the traditional political ideologies formation of evolution and its distribution of the Left and the Right of the spectrum. Also discusses the ideological situation in Lithuania and causes of its. Much attention is paid to the distribution of political Left and the Right in Lithuania had determined Lithuanian Reform Movement (TS - LK) and the Lithuanian Communist Party (LLDP later LSDP) which were the main basis of Lithuanian Party System formation. In the thesis there is presented the changes of ideological values of these parties, which took place on statehood recovery times to the present. Also analyzes the formation of Party system in Lithuania.

Key words: ideology, political parties, Party System, the political Left and the Right, the changes of ideological values, the political divide, Movement of Lithuania, Lithuanian Communist Party.

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe yra analizuojama politinės kairės ir dešinės skirtis, transformacija ir reikšmė Lietuvos partinei sistemai. Pagrindinis darbo tikslas - išanalizuoti politinės dešinės ir kairės skirtį, jos atsiradimo priežastis, transformaciją bei reikšmę Lietuvos partinėje sistemoje. Šiam tikslui pasiekti iškeliama penki uždaviniai, kuriais siekiama apžvelgti tradicines politines ideologijas, jų ištakas, bei jų reikšmę politinėms partijoms ir partinėms sistemoms, išanalizuoti politinės kairės ir dešinės situaciją bei jos raidos istoriją Lietuvoje; ištirti šios diados turinio pokyčius, kuriems įtakos turėjo europinės tendencijos ir vidaus politikos realijos; aptarti Lietuvos Komunistų partijos ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą, jų deklaruojamas vertybes ir kaitą bei šių politinių jėgų vietą kairės ir dešinės spektre; išsiaiškinti Lietuvos politinių partijų ir partinės sistemos formavimosi ypatybes.

Tyrimui atlikti naudojama Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės, mokslinės – publicistinės literatūros, dokumentų, internetinių šaltinių analizė, kokybinė turinio analizė bei aprašomasis – analitinis bei lyginamosios analizės metodas. Darbo objektas - politinės kairės ir dešinės skirtis Lietuvoje ir jos įtaka partinei sistemai. Magistro darbą sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys, išvados, literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmojoje magistro darbo dalyje apžvelgiama politinių ideologijų ištakos, jų kryptys bei situacija Lietuvos politiniame gyvenime.

Antrojoje darbo dalyje analizuojamos Lietuvoje po nepriklausomybės atgavimo susidariusios politinės kairės ir dešinės skirties ištakos, jos skirstymo atsiradimo priežastys. Daug dėmesio yra skiriama Lietuvoje politinės kairės – dešinės pasiskirstymą lėmusiam Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui (dešinysis blokas) ir Lietuvos Komunistų partijai (kairysis blokas), kurių takoskyros pagrindu Lietuvoje formavosi partinė sistema. Apžvelgiama šių politinių jėgų raida bei tarpusavio santykiai siekiant Lietuvos nepriklausomybės. Pateikiama partijų ideologinių vertybių kaita, vykusi nuo valstybingumo atgavimo laikų.

Trečiojoje dalyje nagrinėjama Lietuvos politinių partijų raida šalyje bei partinės sistemos formavimosi ypatumai Lietuvoje. Trumpai apžvelgiamos priežastys, kurios lėmė politinių jėgų pasikeitimą valdžioje pirmaisiais nepriklausomybės metais. Atlikta analizė parodė, jog dažniausiai partijos Lietuvoje nesivadovauja klasikiniiais ideologijų principais, yra juntama ideologinių vertybių stoka partijų viduje.

SUMMARY

This Master's thesis analyzes the political Left and Right differ, transformation and it's meaning for Lithuanian Party System. The main purpose of this work is to analyze the political Right and the Left distinction, its causes, and significance of the transformation of the Party System in Lithuania. To achieve this purpose there were formulated five goals, which are: to review the traditional political ideologies, their origins, and their implications for political parties and Party System; to analyze the political Left and the Right situation and the history of its development in Lithuania; to explore the diada content changes, which were influenced by European trends and domestic political realities; to discuss the LCP and LPS policymaking, it's declared values and standing place in the political Left and the Right spectrum and the last one is to find out the features of formation of Lithuanian political parties and Party System .

To achieve these goals there were made Lithuanian and foreign scientific, scientific - publicist literature, documents, online analysis, qualitative content analysis and descriptive - analytical and comparative analysis. The object of this thesis is the political Left and the Right differ in Lithuania and its influence on the country's Party System.

The master thesis consists of three main parts: conclusions, references and appendices. The first part of the work gives an overview of the origins of political ideologies, their trends and the situation of political life in Lithuania. The second part of the paper analyzes the political Left and the Right origins which were resulted in Lithuania after the restoration of country's Independence also this distribution causes.

Much attention is paid to the distribution of political Left and the Right in Lithuania had determined Lithuanian Reform Movement (TS - LK) and the Lithuanian Communist Party (LLDP later LSDP) which were the main basis of Lithuanian Party System formation.

Also in this thesis there is made an overview of the evolution of political forces and the relationship between them seeking the independence of Lithuania. Moreover there are presented the changes of ideological values, which took place from statehood recovery times.

The third section deals with the evolution of Lithuanian political parties in the country and he formation of Party System in Lithuania. There is presented the reasons which have led the changes of political forces in the governmnebt in the first years of icountry's Independence. The analysis showed that mostly the parties in Lithuania does not follow the principles of classical ideologies, there are perceived the lack of ideological values inside the party.

NK95 manifestas

Atėjo laikas Lietuvoje kurti alternatyvią politiką. Būtent politiką, o ne pilietiškumą, nes pastarasis per keletą metų Lietuvoje patyrė moralinę ir politinę infliaciją. Kalbėti apie pilietiškumą nieko nedarant tiesiog neleidžia orumas ir sąžinė. Naujoji kairė 95 – tai alternatyvios moralinės ir intelektualinės laikysenos suvienytas naujos kartos žmonių sąjūdis, kuris pirmiausia taikosi į žmonių įsitikinimus bei jais grindžiamą praktiką, o taip pat siekia socialinio teisingumo, kurio šiandien taip trūksta Lietuvoje. Skaičius 95 nėra atsitiktinis. Naujosios kairės sąjūdžio ketinimas yra 95, o ne 45 tezės, kurias taip ryžtingai 1517 metais Martinas Liuteris prikalė prie Wittenbergo bažnyčios durų. Tai taip pat nuoroda į danų režisieriaus Larso von Triero Dogma 95, kuri sutelkė komerciniam kinui besipriešinančius Europos režisierius. Tai nenoras taikstyti su iškreiptais galios santykiais bei sustabarėjusiomis institucijomis. O tai, kad tezių yra 45, byloja apie šio manifesto atvirumą – augant Naujosios kairės žmonių ratui ilgainiui gims likusios tezės. Naujoji kairė 95 – tai bet kokiam (ir visų pirma kairiajam) dogmatiškumui besipriešinantis, kritinio mąstymo bei ironijos reikšmę akcentuojantis etinis ir politinis sąjūdis, kuris aktyviai siekia keisti žmonių įsitikinimus, socialines praktikas bei politines ir kultūrines institucijas.

1. Naujoji kairė nėra dar viena politinė partija.
2. Naujoji kairė – tai Europos kairiųjų idėjas Lietuvoje atgaivinti siekiantis bendraminčių būrys.
3. Mus vienija socialinio teisingumo ir socialinės atsakomybės idėjos.
4. Būti kairiuoju nūdienos Lietuvoje reiškia drąsą, novatoriškumą ir gerą skonį.
5. Tikime, kad menas, mokslas ir reformuota akademija gali išgelbėti Lietuvą nuo kultūrinio provincialumo.
6. Mus juokina laisvosios rinkos fundamentalizmas, kuriam metame ideologinį ir teorinį iššūkį.
7. Išpažįstame visų žmonių lygias galimybes ir todėl esame pasiryžę kovoti už jas šiandieninėje Lietuvoje.
8. Tikime, kad Lietuva gali tapti civilizuotu kraštu, kuriame profesionalai, aukštos kvalifikacijos bei viešajam sektoriui atstovaujantys žmonės turi gyventi orų ir pasiturintį gyvenimą.
9. Mes nepritariame ksenofobijai, antisemitizmui, rasizmui, amžinizmui ir neįgalizmui.
10. Seksizmui ir homofobijai skelbiame moralinį ir politinį karą.

11. Politinei bevalystei bei politikų tinginystei sakome „Ne!“
12. Privalo ateiti politiškai atsakinga, veikli bei viešajam interesui atstovaujanti nauja politikų karta.
13. Mums nepriimtina inertiška panieka skurstantiems.
14. Krikščioniškoji, judėjiškoji, budistinė, islamiškoji meilė ir rūpinimasis silpnaisiais bei vargstančiais yra kairiosios vertybės.
15. Metame iššūkį bet kokiam norui krikščionybę bei kitas religijas sieti su reakcinga ar konservatyvia laikysena.
16. Netikime pasenusia ir per ilgai mūsų visuomenę moraliai šantažavusia priešprieša – dešinė vakarietiška patriotiška Lietuva prieš kairę prorusišką sovietinę Lietuvą.
17. Nuosekli kapitalizmo kritika nereiškia flirto su sovietine praeitimi.
18. Kritikuoti kapitalizmą juo labiau nereiškia pataikavimo Rusijai.
19. Mums nepriimtinos konspiracinės teorijos apie nuolatinę Rusijos grėsmę; Lietuvos santykiai su Rusija yra viena iš rimtų problemų, tačiau tai negali būti politinių pažiūrų ar politinės programos centras.
20. Verslas yra dinamiška visuomenės gerovę kurianti jėga, tačiau jis privalo būti grindžiamas socialinės atsakomybės bei socialinio teisingumo principais.
21. Bandymui privatizuoti ir užgrobti viešąsias erdves sakome griežtą „Ne“.
22. Net ir būdama Europos Sąjungos nare, Lietuva netaps civilizuota visuomene, kol pasitūrinę gyvenimą gyvens tik mažuma.
23. Pasisakome už neatidėliotiną aukštojo mokslo ir sveikatos apsaugos sistemų reformavimą.
24. Klaniniai santykiai, skurdas, galios centralizacijos bei kolegų žeminimo politika universitetuose, poliklinikoje bei ligoninėse turi būti pakeisti meritokratijos, demokratinio valdymo bei skaidrumo principais.
25. Turime visomis jėgomis priešintis viešajame ir privačiame sektoriuose dirbančių žmonių žeminimui.
26. Dabartinės medikų, policininkų ir socialinių darbuotojų algos – tai spjūvis į Lietuvos sveikatos apsaugą, teisėsaugą ir socialinę politiką.
27. Mokytojų, dėstytojų, mokslininkų ir kitų viešajame sektoriuje dirbančiųjų interesams pirmiausia atstovauja politikai, todėl turime kovoti, kad politikai iš tikrųjų juos gintų.
28. Nedelsiant turi būti pradėtos Lietuvos viešojo sektoriaus reformos: viešųjų paslaugų plėtra ir jų kokybės didinimas neįmanomas be viešojo sektoriaus modernizavimo ir efektyvumo kėlimo.
29. Likimo valiai paliktas kapitalizmas atvedė Lietuvą į nelygių galimybių, tviskančio turto bei žeminančio skurdo kontrastą.

30. Politikos tikslas – priešintis kapitalizmo sukurtoms nelygioms galimybėms, socialinei atskirčiai bei hierarchiniams galios santykiams.

31. Pasipriešinimas kapitalizmui įmanomas ne nacionalizuojant privatų verslą, bet buriantis politiniam veiksmui, kurio tikslas – bendrasis gėris.

32. Priešinamės žmogaus gyvenimo privatizavimui bei žmonių susvetimėjimui, o sykiu materialistiniam kapitalizmo šantažui.

33. Politika kapitalizmo sąlygomis yra ir privalo išlikti pilietiniu pasipriešinimu gyvenimo atomizacijai, o ne ją skatinti.

34. Pokyčiai Lietuvos politikoje galimi tik žmonių sąmonėjimo bei socialinio bendradarbiavimo dėka.

35. Menas be kita ko yra ironiškas, šokiruojantis bei sutelkiantis, o ne fantasmagoriškai sureikšminantis savo „dvasingumą“.

36. Menas skatina išsilaisvinimą iš bet kokio dvasinio pavergimo bei ribotumo.

37. Metame iššūkį nejautrumo ir sėkmės ideologijai.

38. Didžiuojamės ne įgyta galia ir turtais, bet savo žmogiškumu, socialine atsakomybe bei pasiryžimu rūpintis kitais.

39. Profesinėms sąjungoms būtina pabusti iš snaudulio ir imtis aktyvių reformų.

40. Privalome burtis į profesines gildijas – tik taip įmanoma kolektyviai priešintis neteisėtam dirbančiųjų išnaudojimui.

41. Naujoji Kaire solidarizuojasi su bendraminčiais visoje Europos Sąjungoje ir siekia, kad Lietuva taptų patrauklia šalimi visiems, norintiems dirbti ir kurti.

42. Lietuvos plėtra turi remtis darnios raidos principais, o teisę į sveiką aplinką privalo turėti visi, net tik turtingieji.

43. Mes už darnią miestų plėtrą, už ekologišką žemdirbystę, už etišką prekybą ir už atsinaujinančius energijos šaltinius.

44. Naujoji kairė – tai ne vidurio kelias tarp socializmo ir kapitalizmo, bet sistemiškas priešinimasis socialinį teisingumą iškreipiančioms galios institucijoms.

45. Visi Lietuvos kairieji, vienykimės!

Pasirašė: Jolanta Aidukaitė, Rasa Baločkaitė, Andrius Bielskis, Putinas Bielskis, Martynas Budraitis, Linas Eriksonas, Kęstas Kirtiklis, Ervinas Koršunovas, Tadas Leončikas, Aušra Pažėraitė, Kasparas Pocius, Daiva Repečkaitė, Rasa Seibutyte, Andrius Smalinskas, Dalia Staponkutė, Inga Šniukaitė, Nida Vasiliauskaitė, Morta Vidūnaitė